

**УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ИСТОРИЈУ**

**МАСТЕР РАД
ХАБЗБУРШКА МОНАРХИЈА И
ПАД СРБИЈЕ 1813. ГОДИНЕ**

Ментор:

проф. др Милош Ковић

Кандидат:

Немања Максимовић

БЕОГРАД, 2018.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....	4
1. ЕВРОПА У ДОБА НАПОЛЕОНА	
1.1 Доба ратова.....	8
1.2 Основи српске револуције.....	14
1.3 Хабзбуршка монархија на прелазу векова – Остполитик.....	18
2. ХАБЗБУРШКА МОНАРХИЈА И ПОЧЕТАК СРПСКОГ УСТАНКА	
2.1 Прве године устаничког војевања.....	24
2.2 Монархија и Балкан након Свиштовског мира.....	25
2.3 Аустрија и буна на дахије.....	27
2.4 Односи од 1805. до 1808. године.....	29
3. ГОДИНЕ ПРИПРЕМЕ 1809-1812.	
3.1 Аустрија након мира у Шенбруну.....	34
3.2 Балкан и Србија.....	35
3.3 Метерних и Србија.....	37
3.4 Односи аустријских власти и устаника до смене Симбшена.....	44
3.5 Пад генерала Симбшена.....	51
3.6 Нови командант на граници.....	53
3.7 Руска опасност.....	55
4. ГОДИНЕ ОДЛУКЕ 1812-1813.	
4.1 Према миру у Букурешту.....	64

4.2	Аустријски став уочи Букурешког мира и Маретићев реферат.....	66
4.3	Однос Монархије према српском питању након Букурешког мира.....	71
4.4	Последњи месеци 1812. године и покушаји српско-турских преговора.....	76
4.5	Монархија опсервира ситуацију почетком 1813.	78
4.6	Неповерење према Недоби.....	82
4.7	Аустријска трговина.....	86
4.8	Југовићево бекство и Монархија.....	88
4.9	Рат је све извеснији.....	90
4.10	Приближавање два царства.....	95
5. ПАД СРБИЈЕ 1813. ГОДИНЕ		
5.1	Пут у пропаст.....	100
5.2	„Предлог“ барона Отенфелса.....	101
5.3	Мач је исукан против Срба.....	106
5.4	Препади и претње.....	109
5.5	Аустријски одговор.....	113
5.6	Турско напредовање.....	116
5.7	Последњи покушаји.....	119
5.8	Пропаст Србије и избеглиштво.....	124
5.9	Устаничке вође, Руси и питање изручења.....	128
ЗАКЉУЧАК.....		137
СПИСАК ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ.....		142

ПРЕДГОВОР

Први Српски устанак један је од најзначајнијих догађаја у нововековној историји Србије. Устанак је означио почетак васкрснућа независне српске државе и иако је имао и снажну социјалну и аграрну димензију ипак је на првом месту то била национална револуција. Почетак Српске револуције поклопио се са великим ратовима у Европи у чијем средишту се налазио један човек, Наполеон Бонапарта. Балкан, традиционали фронт Хабзбуршке монархије, која је крајем XVIII века добила новог супарника на том простору у виду Русије, сада је постао поприште политичке игре великих европских сила, наговештавајући оно што ће се током XIX века дешавати. Источно питање већ је било актуелно, а Први српски устанак био је његов саставни део.

У овом раду посветили смо пажњу односима древног Хабзбуршког царства и његовог најмлађег суседа, тек изникле устаничке Србије, у бурном времену Наполеонових ратова. У истраживању смо настојали да расветлимо у којим околностима су се ови односи одвијали. Као што и сам наслов сугерише, истраживање је било усмерено на улогу коју је Хабзбуршка монархија играла у судбоносним годинама по Први српски устанак, односно њену улогу у пропасти самог устанка и судбини Срба. Улога Монархије као и њена политика према Србији еволуирала је током година устанка, а неизбежно била је повезана и са ширим европским контекстом који је усмеравао политику државног врха Монархије. Историја српско-аустријских односа до времена пропасти устанка има велики значај, јер је политика Монархије током године еволуирала, крећући се између различитих жеља, интереса и стратегијских планова, често контрадикторних и магловитих. Еволутивни развој аустријске политике према Србији, као и структура самог рада неизбежно су наметнули периодизацију српско-аустријских односа. Она би се могла поделити на четири основне фазе. Прва фаза српско-аустријских односа везана је за контекст општих српско-аустријских односа утврђен крајем XVIII века. Сам почетка устанка само се надовезао на тај постојећи контекст. Монархија у тој фази није придавала већи значај устанку, али је она хотимично или не допринела давању повода за његов, почетак преко преписке једног свог официра са српским првацима. Друга фаза између 1805. године и краја 1808. обележена је знатнијим интересовањем Беча за прилике у Србији. За коначно обликовање аустријске политике према Србији, последњих пет година устанка биће од највеће важности. Трећа фаза од 1809. године, почиње са

годином великих пораза како српских устаника тако и Хабзбуршке војске, али и годином када је кнез Метерних преузео кормило аустријске политике и дипломатије па све до судбоносних догађаја почетком лета 1812. године. Последња четврта фаза обухвата време од Букурешког мира па све до крваве пропасти устанка у јесен 1813. године и то је време коначног и чврстог опредељења Монархије према судбини Србије. Истраживање ових односа саставни део је расветљавања целокупне источне политике Хабзбуршке Монархије.

Посебан значај за истраживање имала је историјска грађа како она објављена тако и она доступна у домаћим архивима, односно у Архиву САНУ. У домаћим архивима чувају се најчешће преписи оригиналних докумената из аустријских државних архива. Поједини документи преведени су са немачког на српски језик. Посебно место заузимају преписи документа као и преводи који се чувају у заоставштини академика Душана Пантелића, у Архиву САНУ. Преписи и преводи који су ту чувају дају битне информације о појединим аспектима односа Монархије према Србији, иако су до сада у историографији поједини документи делимично обрађени.

Најзначајније место ипак припада публикованој историјској грађи из аустријских државних архива која у великој мери олакшава посао истраживача. Алекса Ивић започео је са издавањем грађе још 1935. године, а издавање докумената које је он прикупио наставило се и три деценије након његове смрти, све до објављивања последње XI књиге 1977. године. Академик Славко Гавриловић је такође радио на издавању историјске грађе из аустријских архива, у периоду од 1985. године до 2003. године. Ови објављени документи на немачком, француском, па чак и италијанском језику, били су незаменљиви у настанку овог рада, с обзиром на то да пружају слику развоја аустријске политике према Србији у току целог устанка али и током година најважнијих за овај рад, пружајући и нове изворе информација који до сада нису употребљени у историографији. Они такође употпуњују слику и дају додатне информације подацима које је објавио Алекса Ивић. Поред њих од великог значаја била су и писма канцелара Метерниха која је сакупио и објавио његов син Рихард, а која су такође донела значајне информације. Поред њих од велике користи била је и објављена грађа из земунских архива, посебно регистар Војне команде у Земуну, који је допуњава друге изворе али доноси и поједине податке који не могу бити пронађени у другим аустријским изворима. Поједини догађаји расветљени су и уз помоћ објављених извора руског порекла, као и објављене мемоарске грађе.

Тема српско-хабзбуршких односа није нова у српској историографији. Будући да је Монархија дуго времена била један од најзначајнијих српских суседа природи њихових односа поклањана је пажња. Већ почетком XX века, у време стогодишњице устанка двојица историчара, у својим делима везаним пре свега за шире теме Српске револуције, значајну пажњу посветили су и аспектима аустријске политике. Стојан Новаковић, знаменити српски историчар и политичар, се у свом делу *Васкрс државе српске*, објављеном у Београду 1904. године, дотакао политике великих сила, укључујући и Хабзбуршку политику према Србији. Поједине аспекте те политике, нарочито у последњим кључним фазама расветлио је и Михаило Гавриловић у свом обимном делу посвећеном владавини кнеза Милоша Обреновића. Након Првог светског рата у време Краљевине Југославије, историографија је дала значајне резултате у истраживању српско-аустријских односа у време устанка. Најплоднији је био рад Алексе Ивића, који је још пре краја Првог светског рата, 1917. године у Зегребу, писао о периоду између два устанка у аустро-српским односима. Посебан значај рада Алексе Ивића, лежи ипак у проналаску, сређивању и објављивању бројне аустријске грађе. Значајан допринос дао је и Гргур Јакшић, својим делом *Европа и Васкрс Србије*, из 1927. године. Поред њих Васиљ Поповић који је писао о Метерниховој политици на „Блиском истоку“ значајну пажњу је поклонио и његовој политици према Србији.

У југословенској и српској историографији након Другог светског рата на теми аустро-српских односа у време Првог српског устанка, предано је деценијама радио академик Славко Гавриловић. Његова обимана и информацијама богата студија *Војводина и Србија у време Првог устанка* покривала је и разне аспекте српско-аустријских односа, не ограничавајући се само за простор данашње Војводине. Славко Гавриловић наставио је да пише о тим темама у различитим чланцима, а поред тога као и Алекса Ивић радио је на публикувању историјских извора из аустријских архива. Његова дела имала су посебног значаја за давање смерница и овом раду. Мало је познато да је у југословенској историографији пажња посвећена и аустријској обавештајној служби у Србији. О томе је крајем педесетих година писао мајор ЈНА Милан Цмелић, а његову монографију посвећену тој теми, издао је 1959. године тадашњи Државни секретаријат за народну одбрану. Новија српска историографија била је усмерена пре свега на уже теме попут шверца оружја или делатности земунских трговаца.

Аустријска и немачка историографија о овом питању највеће домете дале су још у XIX веку. О Српској револуцији писао је још 1829. године Леополд Ранке, зачетник критичке историографије. Србијом се бавио и Бењамин Калај. Пажња је поклоњена и спољној политици Монархије, што се пре свега односи на обимно дело Адолфа Бера, *Die Orientalische Politik Österreichs seit 1774*, објављено у Прагу 1883. године и које у оквиру главне теме третира и политику према Србији. Поред тога односу генерала Симбшена и српских устаника писао је и историчар Коронес који је у Бечу објавио дело под називом *Jozef Freichher von Simbschen und die Stellung Österreichs zur serbischen Frage (1807-1810)*, објављено у Бечу, а већ наредне 1891. године на српском језику у Београду, под називом *Аустрија и српско питање 1807-1810*. Новија аустријска историографија занемарила је ово питање. Као изузетак на немачком говорном подручју могао би се узети зборник радова објављен у Берлину 2010. године, на енглеском језику, *Empires and Peninsulas. Southeastern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople 1699 – 1829*, који се донекле дотиче Првог српског устанка, посвећујући више пажње ранијем периоду. У историографији на енглеском језику, истиче се рад америчког историчара Лоренса П. Меријажа.

Све напомене о појединим изнетим ставовима, као и ставовима појединих аутора, како у изворима тако и у литератури дате су у фуснотама. У расветљавању компликованих међусобних односа Монархије и Србије али и између великих сила у уводним поглављима дати су подаци из опште историје ради контекста, да би се олакшало разумевање међусобних односа.

Сви датуми како у главном тексту тако и у фуснотама дати су према Грегоријанском календару, С обзиром на то да већина докумената потиче из аустријских извора. Датуми дати према старом календару у старијој литератури и појединим српским изворима, дати су такође и према Грегоријанском календару.

1. ЕВРОПА У ДОБА НАПОЛЕОНА

1.1 Доба ратова

Крајем XVIII и почетком XIX века европски континент се налазио у стању превирања. Доба Француске револуције сменило је доба у коме је Француска, сада под вођством Наполеона Бонапарте, доносила рат дворовима, а мир колибама, како се тада говорило. Француска је одбрамбени рат против европске коалиције заменила ратом за ширење револуције.¹ Нису, ипак само револуционарне идеје биле покретач сукоба. Идеја о успостављању француске хегемоније у Европи, која би заменила стари систем равнотеже снага, била је можда и претежнији фактор који је одредио карактер ратова прве и друге деценије века и утицао да на крају Наполеон остане сам против свих.²

Прва коалиција европских држава, или боље речено европских крунисаних глава, нашла се у рату са Француском већ 1792. године. Биће то почетак низа ратова који ће бити окончан тек коначним поразом Наполеона код Ватерлоа 1815. године и тријумфом Бечког конгреса. Носиоци прве коалиције биле су Британија, Пруска и Хабзбуршка монархија. Овај савез био је усмерен директно против револуције. Савезничка војска је у почетним својим операцијама имала успеха услед година револуционарних превирања која су утицала на француску војску и њену одбрамбену способност. Ипак након „чуда код Валмија“ 20. септембра 1792. дошло је до преокрета који ће бити увод у низ француских победа у наредним годинама које ће довести до распада прве коалиције.³ У право у току овог рата доћи ће до готово вртоглавог успона једног младог официра са Корзике. Управо ће он бити централна фигура свих наредних ратова и целокупне европске политике у наредних 20 година. Славу ће му донети победа код Тулона 1794. као и његова победоносна кампања против Аустрије у Италији окончана миром у Кампо Формију 17. октобра 1797. године. Овај поход, као и овај споразум између Наполеона до врха прво француске, а затим и европске политичке сцене.⁴ Миром у Кампо Формију са нешто ранијом коначном поделом Пољске, означио је почетак преустројавање Европе и размене територија које ће тек

¹ Н. Kisindžer, *Diplomatija I*, Београд 1999, 55. ; E. Driault, „The Coalition of Europe Against Napoleon” *The American Historical Review*, vol. 24, no. 4 (1919), 603.

² Ф. Форд, *Европа у доба револуција 1780-1830*, Београд 2005, 219, 253-254. Опширније о равнотежи снага у Европи у периоду од времена Тридесетогодишњег рата па до Француске револуције: Н. Kisindžer, *Diplomatija*, 40-55.

³ Ф. Форд, *нав. дело*, 173-175.

⁴ G. Ellis, *Napoleon*, Harlow 1997, 23-24.

Бечки конгрес 1815. године окончати. У Кампо Формију морала је Аустрија прихватити формирање француских сателитских република у Италији, Француско припајање Јонских острва као и губитак Белгије и леве обале Рајне (у Царству). За узврат, Хабзбуршка монархија добила је град Венецију и млетачке поседе на Далматинској обали. Као најава будућих догађаја, морали су представници цара Франца II споразум потписати у његово име али само као владара Аустрије, искључујући остатак Светог римског царства.⁵

Још једна појава која је карактерисала цео период о коме говоримо у овом поглављу била је и чињеница да мир не траје дуго. Та чињеница биће све до краја периода од великог значаја како за Европу тако и за Први српски устанак и његов узајамни однос са Европом. Хабзбуршка монархија биће протагониста свих тих догађања што ће увелико одређивати њену политику . Након Кампо Формија рат се наставио после нешто више од једне године (у случају Британије и француских похода на Исток није ни престајао). Сада се у другу коалицију укључила и Русија. У међувремену 1798. Наполеон се по први пут почео бавити Истоком са својом експедицијом у Египту. Ова експедиција показаше се само као епизода и Наполеон ће се вратити традиционалном пријатељству са Османским царством, настојећи да његовим одржањем очува француске интересе насупрот пре свега аустријских, руских али и британских. Иако се понекад дотицао идеје о подели османског наслеђа те идеје су најчешће биле само тактичке природе. Године 1799. ратовање се наставило са великим руским ангажовањем и променљивом срећом. Руска је војска под командом Суворова ратовала чак и у швајцарским Алпима. Променљива ратна срећа чланова коалиције на крају је утицала да руски цар Павле I напусти савез и повуче своје трупе.⁶ На прелазу векова рат се ипак настављао. Сада је Француска била у офанзиви. Нарочито се то односило на акцију према Хабзбуршкој монархији. Поново су француске војске нападале и у Немачкој (Царству) и у Италији. У Италији Наполеон ће 14. јуна 1800. године однети победу у бици код Маренга. Новембра исте године француска војска продрла је кроз немачке земље све до граница самих наследних земаља Хабзбурга, односно Аустрије. Код Хоенлиндена, војска надвојводе Јохана била је разбијена и са више од двадесет хиљада жртава. Победоносна француска армија нашла се ускоро на шездесет километара од Беча. Мир је потписан у Линевилу 09. фебруара 1801. године. Овим уговором Хабзбурговци су признали све раније одредбе

⁵ Ф. Форд, *нав. дело*, 180.

⁶ Исто, 182.

Мира у Кампо Формију као и нову одредбу о граници на реци Рајни.⁷ Наполеон је након тога у потпуности учврстио свеју власт у Италији, а након тога приступио и преуређењу немачких државица у Царству, сагласно мировним уговорима. У међувремену на руском двору убијенг цара Павла заменио је син Александар I. А у току наредених годину дана Наполеон ће успети да се споразуме и са Британијом уговором у Аијену марта 1802. године.

Мир, као што смо раније навели, ипак није дуго потрајао. Равнотежа снага и стабилност у Европи нису били постигнути. Наполеонова превласт била је очигледна, а његове империјалне амбиције могле су се видети по начину на који је Француска третирала своје сателитске републике. Пијемонт је припојен Француској док је Бонапарта октроисао устав Батавијске републике у Низоземској. Прво конзул имао је главну реч и у прерасподели посела у Немачкој. Такође претио је и британским поморским интересима. Оваква ситуација, али и потези самог Наполеона који је Британију и даље гледао као непријатеља, натерли су Лондон да већ 1803. године обнови непријатељства.⁸ Звона за узбуну звонила су у престоницама европских монархија. Санкт Петербург су узнемиравале француске акције на Медитерану. Берлин је осећао притисак у Немачкој. Беч је био узнемирен хапшењем и погубљењем војводе Егијена у Бадену. Нова коалиција против Француске била је на помолу. Но за то ће бити потребно времена. У међувремену први конзул Француске, Наполеон додатно је учврстио своју власт прогласивши се 18. маја 1804. године за цара Француске. Крунисан је у децембру у катедрали Нотр Дам.⁹ У тим тренутцима и у том контексту управо је почињао устанак у једној малој пограничној провинцији Османског царства. Тај устанак, који ће прерасти у прву националну револуцију на Балкану. Зато је теме везане за Српску револуцију неопходно сагледати у међународним оквирима у којима су се одвијале као и токовима којима су припадале. Аустрисјка политика била је управо тим токовима и усмерена. О томе ћемо више говорити у наредним поглављима.

Коначно нова коалиција против француског цара формирана је 1805. године након што је Наполеон прогласио Краљевину Италију. Британији и Русији прикључила се 9. августа и Хабзбуршка монархија, пославши своју војску на горњи Дунав. Пруска није била рада да улази у коалиције и покушала је да посредује, али узалуд. До

⁷ Исто, 221-222.

⁸ Исто, 222, Е. Driault, *нав. дело* 605.

⁹ . Driault, *нав. дело* 606.

обрачуна у Средњој Европи дошло је у јесен те године.¹⁰ Прво је хабзбуршка војска под командом генерала Мака била принуђена на предају код Улама у октобру. На тај начин Французима је пут ка Бечу био отворен. Наполеон је затим заузео Беч. До коначног обрачуна са аустријским али и руским снагама, дошло је 2. децембра код чешкиг града Аустерлица. Наполеон је изашао као победник. Уследиће нови мировни споразум. Мир је потписан у Пожуну, на немачком Пресбургу, односно данашњој Братислави, 26. децембра. Хабзбуршка монархија је била понижена како на бојном пољу тако и у слову мировног уговора. Чланом четири морао је Беч да прихвати да Венеција и далматинска обала припадне Краљевини Италији, односно Французима који су тиме постали и фактор на Балкану, што ће с одразити и на догађаје у Србији. Чланом осмим и члановима 12, 13 и 14, Хабзбуршки поседи у Немачкој предати су Баварској и Виртембергу, а те две државе добиле су и статус краљевина.¹¹ Кулминација ће уследити 6. августа наредне године. Свето римско царство немачке народности и званично ће престати да постоји. Цар Франц, остао је сада само цар Аустрије на наследним Хабзбуршким поседима.

Мир у Пожуну међутим није био крај коалиције. Русија и Британија и даље су биле у рату са Француском. Након Аустерлица и пожунa и Пруска почиње активније да се укључује у сукоб. Да би у лето 1806. године стала на страну коалиције због неизвесне судбине Хановера и стварања Рајинске конфедерације. Октобра исте године Наполеон је победио Пруску војску прво код Јене, а затим и код Ауерштата. Три дана након победе код Јене, Наполеон је умарширао у Берлин, приморавши краља Фридриха Вилхелма да се повуче у Источну Пруску. Уследио је сепаратни мир са Саксонијом која је пришла Рајинској конфедерацији. Пруска пак и Русија остале су у рату. Од почетка наредне 1807. године Наполеон заузима Шлезивију и напредује ка северу и североистоку. До крвавог расплета доћи ће у бици код Фридланда, јуна 1807. године. Из борбе против удружених пруско-руских снага Наполеон је изашао као победник. Убрзо је и Кенигсберг и остатак Источне Пруске био заузет. Сада се француска војска налазила на самој граници Русије, команда руске војске затражила је примирје. На сплаву на реци Њемен, 25. јуна састали су се цар Александар I и цар Наполеон I. Уследио је споразум који је у јулу потписан у Тилзиту. Наполеон је

¹⁰ Исто, 606.

¹¹ Le traité de paix de Presbourg, 26 décembre 1805, у : Napoleon.org, la site d'histoire de la foundation Napoleon, 22. 09. 2018, <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/le-traite-de-paix-de-presbourg-26-decembre-1805/>, (22. 09. 2018).

пруском краљу вратио највећи део његове краљевине, али јој је зато ограничио војску. Од пољских територија освојених после 1772. године створено је Варшавско војводство на челу са саксонским краљем и под заштитом Француске. Пруској је такође наметнуто затварање лука за британску робу као и признање права Француској да располаже са територијама у Немачкој до реке Лабе као и признање Наполеонове браће за краљеве Напуља, Холандије и Вестфалије. И Русија је у Тилзиту признала нове краљеве из породице Бонапарта, међутим мир у Тилзиту имао је и те како везе и са Балканом. Наполеон се прихватио посредовања између Русије и Османског царства, а тајно је обећао да ће престати да подржава султана и да се неће противити заузимању Влашке и Молдавије.¹² У случају пропасти посредовања цареви су разговарали о могућности заједничког деловања у коначном решавању Источног питања, односно судбине Османског царства. Ипак решења су остављена за неко будуће време, јер обе стране још увек нису могле да се договоре око будућности Цариграда и мореуза, с обзиром да су и Русија и Француска желеле ову кључну локацију за себе.¹³

Сада је у рату са Наполеоном остала усамљена Британија. Међутим главна Наполеонова преокупација у периоду 1807-1808. године било је Иберијско полуострво и борба са Британцима у том делу Европе. Француску бруталност овековечио је шпански сликар Франциско Гоја. Међутим са доласком 1809. године фронт ће поново почети да се отвара у централној Европи. Главни актер овог новог рата поново је била Хабзбуршка монархија. Министар спољних послова гроф Стадион успео је да наговори, статичног и акцијама врло несклоног цара Франца да уђе у рат са Француском. Стадион је за тај циљ искористио чланове царске породице надахнуте нарастајућим немачким национализмом, али и реорганизовану војску којом је сада командовао царев брат надвојвода Карло, о коме ћемо такође више говорити. Иза свега стајала је жеља самог грофа Стадиона, за обновом Светог римског царства, бар у границама из времена мира у Линевилу.¹⁴ У априлу 1809. године аустријска војска кренула је у офанзиву према Баварској. Уследио је брз Наполеонов одговор. Муњевито је пожурио са запада у Немачку, протерујући хабзбуршку војску назад преко границе и ушавши у Беч већ 13. маја. Надвојвода Карло се са војском повукао на север према

¹² „Treaty of Peace between his Majesty the Emperor of the French, King of Italy, and His Majesty the Emperor of all the Russians“, у : *The Annual Register, Or, A View of the History, Politics, and Literature for the Year 1807*, London 1809, 720-724; Ф. Форд, *нав. дело*, 235-236.

¹³ L. Meriag, „The First Serbian Uprising (1804 – 1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question“, *Slavic Review*, vol. 37, no. 3 (1978), 429.

¹⁴ J. Vann, „Habsburg Policy and the Austrian war of 1809.“, *Central European History*, vol.7, no.4 (1974), 291- 292, 308-310.

Чешкој. Коначни ударац задат је код Ваграма 5. јула. Као и претходном приликом, уследила је нова капитулација потписана у самом дворцу Шенбрун у Бечу. Хабзбурзи су поново изгубили територије. Морали су предати Салцбург Баварској, делове Галиције Русији и Варшавском војводству. Самој Француској предлали су Истру и Делове Крањске, цивилне Хрватске и Војне крајине све до реке Саве.¹⁵ Већ наредне године, свеже разведени Наполеон венчаће се са аустријском принцезом Маријом Лујзом, ћерком цара Франца II.

Иако је рат са Британијом настављен на Приринејском полуострву настављен, након цареве женидбе изгледало је да Европа почиње да прихвата Француско царство. Међутим, вршећи у периоду 1810-1811. године припреме, Наполеон ће јуна наредне године напасти Русију са својом „Великом армијом“ од преко 430 000 људи. Поејдини аутори овакав чин, супротан свим саветима које је добијао, приписују пре свега Наполеоновој личној жељи за потпуном доминацијом, и његовој спољној политици која је томе била потчињена, као и постепеним губитком контакта са реалношћу.¹⁶ И Русија је настојала да се осигура. Већ је имала споразум са Шведском а сада је уследио и споразум са Британијом. Коначно у мају 1812, миром у Букурешту дошло је до мира са Османским царством. Иако се ова велика разрачунавања великих сила нису директно тичала Србије управо је овај мир одредио коначну судбину Првог српског устанка. Наполеонов руска кампања након напредовања од Њемена преко Бородина до Москве, завршиће се повлачењем и катастрофом. Величина руске територије и сурова руска зима показале се несавладивим. Велика армија била је готово уништена.

Након руске катастрофе, нова коалиција ће повести рат против Наполеона. Француски порази ће се низати од „битке народа“ код Лајпцига 1813. па до коначног слома код Ватерлоа 1815. године. Хабзбуршка монархија, и њен министар спољних послова кнез Метерних, наћи ће се у средишту ових догађаја током 1813. и 1814. године. У Хабзбуршкој престоници биће организован и конгрес на коме ће се одлучивати о новој равнотежи снага у Европи. Та околност као и целокупан период

¹⁵ „Treaty of Peace between France and Austria, Oct. 15, 1809.“, у: *The Annual Register, Or, A View of the History, Politics, and Literature for the Year 1809*, London 1821, 733–738.

¹⁶ H. Parker, „Why Did Napoleon Invade Russia? A Study in Motivation and the Interrelations of Personality and Social Structure“, *The Journal of Military History*, Vol. 54, No. 2 (1990), 142-146; P. Schroeder, „Napoleon's Foreign Policy: A Criminal Enterprise“, *The Journal of Military History*, Vol. 54, No. 2 (1990), 149.

били су од кључног утицаја на њен однос према српском устанку јужно од Саве и Дунава.

1.2 Основе Српске револуције

У пуном замаху „наполеонових ратова“, дух револуције допреће и до Балкана, до маленог Смедеревског санџака, познатијег као Београдски пашалук. Управо ће ту васкрснути српска држава и кренути пламен борбе за национално ослобођење и уједињење. На место почетка Српске револуције битно је утицао и географски положај Пашалука, који се током XVIII века нашао на самој северној граници Османског царства. Са друге стране те границе налазила се Хабзбуршка монархија са својим земаљама и круновинама. Утицај Хабзбурговаца на догађања у Србији био је неминован, а бечке су власти помно пратиле ситуацију јужно од Дунава и Саве. У времену ратова, наћи ће и Српски устанак своје место у игри надмудривања између великих сила. Географски положај Србије на правцу који се моравском долином пружа према Егејском мору утицаће и на њену будућност.¹⁷

Више је фактора утицало на избијање Првог српског устанка, као почетне фазе Српске револуције. Шира историјска подлога и узроци устанка далеко превазилазе његов непосредни повод. Иако су српске средњовековне државе нестала у XV веку идеја о обнови државе није нестала. Традиција сачувана у предању о светородној династији Немањића и Косовском предању играла је велику улогу у свести народа. Очувању ове традиције допринело је народна, усмена епска традиција, као и национална црква, једна од ретких институција, која је Србима подељеним између царевина била заједничка. Покушаја и идеја о обнови српске државе било је више током векова окупације, пре свега у току бројних ратова Хабзбурговаца против Османлија. Примери таквих покушаја су и сабор у Морачи 1608. године и избор савојског војводе за српског краља, као и војевање у току великог Бечког рата (1683-1699). Идејно вођство преузеће у XVIII веку грађанска интелигенција у Хабзбуршкој монархији стварајући планове за обнову српске државе под страном заштитом и влашћу. Таквих је планова било и на простору Црне Горе.¹⁸ Иако се у овим плановима почео осећати и дух Француске револуције устанак ће ипак почети независно од њих, постепено узимајући револуционарну форму.

¹⁷ М. Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања: Историја Срба у Новом веку 1492-1992*, Београд 2008, 116.

¹⁸ Р. Љушић, *Српска државност 19. века*, Београд 2008, 16-26.; М. Екмечић, *Дуго кретање*, 116-123; М. Екмечић, *Стварање Југославије 1790-1918*, I, Београд 1989, 76-77.

У избијању устанка улогу је имао и социјални елемент. Пропадање османског, исламског типа феудализма одразило се на погоршање положаја хришћанских сељака, раје. Међу најутицајнијим променама јесте и промена у земљишном власништву као и наметање нових господара познатије као читлучење. Поред старих спахија на поседима које им је даривао и потврђивао султан сада се јављају и нови поседници који се називају *çiftlik sahibi* и који сада старе спахилуке претварају у наследне поседе, настојећи да извуку што већи приход са земље. Међу поседницима доста је и јањичара. Слабљење феудалног система као и опште опадање државе доводе до њиховог све чешћег отказивања послушности властима, нарочито у рубним провинцијама, као и у време кризних година Наполеонових ратова, 1798. или 1801-1802. године. Ова промена у друштвеним односима као и притисак на рају, изазивају незадовољство и спремност на побуну.¹⁹ У вези са овим опадањем Царства су и побуне локалних паша који су захтевали власт за себе, као и немири јаничара који су све мање предани свом војном позиву али су били спремни да се одупру реформама.²⁰

Међутим утицај на устанак имала је и сама организација хришћанског друштва. То пре свега подразумева стварање кнежинског система самоуправе. Хришћанска самоуправа на нивоу кнежине али и на нивоу нахије као више управне јединице, посебно је је била изражена али и легално установљена, на територији пашалука. У оквиру ње од посебног значаја је и кнежинска скупштина на којој народ сам бира локалног кнеза који ће га представљати код турских власти. Оваква, слободно се може рећи, аутентична демократска институција утицала је на развој самосвести код народа. Ова локална власт одржаће се све до времена револуције.²¹

Условне устанка и српске револуције на политичкој сцени одредиће такође више чинилаца. Међу првима рат између Османског царства са једне и Хабзбуршке монархије и Руске царевине са друге стране, вођен између 1788. и 1792. године. Овај рат имао је за циљ поделу османских територија, односно интересних сфера на Балкану, што је и било договорено у пројекту руске царице Катарине II који је предала Бечу, али имао је и своју централноевропску димензију. Према овим плановима подручје Србије требало је припасти Аустрији.²² Овај рат имаће великог значаја за будући устанак. Српски део борбе у оквиру овог рата познат као *Кочина крајина*, као и

¹⁹ М. Екмечић, *Стварање Југославије*, 80-83.

²⁰ S. Hanioglu, *Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton 2008, 52.

²¹ М. Екмечић, *Стварање Југославије*, 92.

²² С. Павловић, *Историја Балкана 1804-1945*, Београд 2004, 30; М. Екмечић, *Дуго кретање*, 95-96. Опширније о овом пројекту и околностима у којима је настао говорићемо у наредним поглављима.

учешће Срба у аустријском фрајкору донеће непроцењиво војно искуство будућим устаницима. Поред овога значајно је и то да је у том рату поствљен и темељ јаке аустријске обавештајне делатности јужно од Саве и Дунава.²³ Поред овога, значај овог рата за будућност управо лежи у подели интересних сфера јер ће та подела имати утицаја и на будући однос Русије и Аустрије према Балкану, односно приоритетним правцима њиховог деловања, јер се Русија опредељује за напредовање према Цариграду, док Србија и Босна пре свега постају сфера Аустрије коју ће настојати да, зависно од својих потреба, интереса, али и од појединачних виђења, или пацификује или у крајњој линији освоји.

Рат Хабзбурга са Османским царством завршен је миром у Свиштову 4. августа 1791. године. Свиштовски мир означио је и крај једне фазе у аустријско-турским односима. Доба хабзбуршких ратова на југоистоку уступило је место другачијој политици, условљеној како спољним тако и унутрашњим притиском на Монархију. Та нова политика засниваће се на очувању Османског царства, али са ексклузивним утицајем Беча на дешавања у турским заграничним провинцијама. Један каснији посматрач забележиће да је Монархија ипак већ тада пропустила прилику да стекне међу Србима одлучујући утицај какав ће касније имати Русија.²⁴ Пре него је сам мир потписан српска је депутација у Бечу тражила привилегије за српски народ у Пашалуку. Након склапања мира Београдски пашалук поново је дошао под потпуну Османску управу. Међутим улога Срба у протеклом рату приморала је Порту да сада српском становништву даје уступке. У току 1793. и 1794. године султан Селим III је издао фермане којим је озакоњена кнежинска самоуправа али и потврђено 12 обор-кнезова у нахијама. Такође била је предвиђена и установа врховног кнеза који је требало да води надзор над осталим кнежевима и да одржава комуникацију са везиром, а који ће са осталима и бити, иако на кратко изабран, 1796. године. За београдског везира постављен је тада Хаџи Мустафа-паша, који ће због личне користи подржавати овакве потезе Порте, а у народу ће остати упамћен као „српска мајка“.²⁵ Поред тога, Срби су образовали и наоружане одреде. Та српска војска, која је бројала око 15 000 људи, послужиће Турцима у обрачуну са видинским одметником Пазван-оглуом, али

²³ М. Смелић, *Обавештајна служба у Србији пред последњи аустријско-турски рат 1777-1792*, Београд 1957, 10.

²⁴ Б. Куниберт, *Српски устанак и прва влада Милоша Обреновића: 1804-1850*, I, Београд, 1988, 28-29.

²⁵ Р. Љушић, *Српска државност*, 62; М. Екмечић, *Стварање Југославије*, 92-93.

ће се показати корисном и за каснији устанак.²⁶ Овакав поредак омогућио је и додатан развој спољне трговине, пре свега са Хабзбуршким територијама настањеним Србима. Развој трговине додатно је везивао сународнике са обе стране реке управо у периоду када се стварају планови за обнову српске државе, дајући основе будуће међусобне сарадње. Овакве везе биће и за Хабзбуршку монархију вишеструко значајне, како за тактичко поступање на терену и обавештавање, тако и за стратешко планирање будуће политике према овом простору.

Ипак сукоби са јаничарима и њихова непочинства биће окидач устанку. Одредбама фермана јаничарима је боравак у пашалуку био забрањен. Међутим побуњене паше у околним областима давале су им уточиште. Привучени спахилуцима које су могли претворити у чифтлике али и богатством које је настајало путем трговине, јаничари су настојали да се у Београдски пашалук врате. У томе су и успели 1801. године када улазе у пашалук и успостављају своју власт. Београдски везир Хаци Мустафа-паша је убијен, пашалук је подељен на четири дела између четворице *дахија*: Мехмед-аге Фочића, Аганлије, Муле-Јусуфа и Кучук Алије. Већина њихових голих, босих и злата жељних следбеника долазили су са подручја Албаније и Босне.²⁷ Врло брзо они уводе терор у пашалуку, намећу своју администрацију чак и у виду субаша по селима, ефективно рушећи основе кнежинске самоуправе. Срби али и саме спахије изложени су терору и прогону. По зулумима у селима током 1803. посебно ће се истаћи Сали-ага са Рудника.²⁸ Иако је у науци прихваћено да су дахије самостално, изузев помоћи Пазван-Оглуа, и без знања султана извели заузимање пашалука, у науци постоји претпоставка да можда и није било тако. Он сматра да је могуће да узрок лежи у чињеници да су у то време границе царства угрожене. Наполеон је 1798. извршио инвазију Египта, а годину раније Хабзбурзи су сходно одредбама мира у Кампо Формију запосели Далмацију, заокружујући истурене делове Османске царевине. У Цариграду се веровало да би се сада Наполеон могао искрцати баш у Далмацији. Није искључена ни могућност да се страховало и од аустријског напада и да је наређено ојачање и северне границе и на тај начин јаничарима допуштен повратак.²⁹ Но ипак ово остаје само претпоставка.

²⁶ В. Стојанчевић, „Ток и историјски резултати Српске револуције 1804-1815.“, у: *Европа и Српско питање 1804-1815.* ур. Чедомир Попов, Нови Сад, 2004, 13; Д. Пантелић, *Београдски пашалук пред Први српски устанак, 1794-1804*, Београд 1949, 99.

²⁷ Н. Попов, *Србија и Русија од Кочине крајине до Светоандрејске скупштине*, I, Београд 1870, 15-16.

²⁸ Исто, 17.

²⁹ М. Екмечић, *Стварање Југославије*, 96. Екмечић такође наводи да је термин дахија северноафричког порекла, односно да долази од бораца за веру а против стране инвазије пре свега у Египту.

Дахијски терор потрајаће наредне три године, да би свој врхинац достигао јануара/фебруара 1804. године у чувеној Сечи кнезова. Својим деловањем дахије су стварале непријатеље како међу Србима, тако и међу турским спахијама, пребеглим у Земун, на Хабзбуршку територију. Зулум је постајао неузддржљив. Стога се почело са припремањем и организовањем устанка. Саме дахије почеле су предосећати да је устанак на помолу. Потврду оваквих сумњи дало им је и сазнање за писмо упућено у Земун, аустријском мајору Паулу Јозефу Митезеру. У писму, угледни кнез Алекса Ненадовић обавештава Митезера о стању међу дахијама али и о намерама Срба те моли да Аустрија помогне слањем како оружја и барута, тако и официра.³⁰ Желећи да предупредe догађаје и могући устанак угуше у зачетку, дахије су су одлучиле да преузму иницијативу. У покољу, који ће бити упамћен као Сеча кнезова дахије су на свиреп начин извршиле убиство готово стотинак виђенијих Срба у пашалуку. Међу њима били су и сам кнез Алекса, али и Илија Бирчанин, Мирко Чарапић, Петар Ђуровић, и многи други. Међу убијенима били су и архимандрит манастира Боговађе Хаци-Рувим и игиман манастира Моравци Хаци-Ђера. Ипак један број виђенијих људи, успео је да измакне потерама. Судбина је одредила да се међу њима се налазио и Карађорђе Петровић, сточни трговац из Тополе и будући врховни предводител српског народа у револуцији. И сам народ се почео давати у збегове али су преживели виђенији Срби, одмах почели спремати одговор дахијама.³¹

На збору у Орашцу, 14. фебруара на Сретење, пао је договор одпочињању устанка, односно буне како се тада говорило. Након одустајања хајдучког харамбаше Станоја Главаша и кнеза Теодосија Марићевића, за вођу буне изабран је Карађорђе.³² Овим чином отпочела је Српска револуција, али и улазак српског народа у међународну политику. Међусобни односи великих сила утицаће на исход устанка, а сам устанак постаће и предмет међусобних односа великих сила у Европи онога времена.

1.3 Хабзбуршка монархија на прелазу векова - Ostpolitik

У срцу централне Европе простирале су се древне Хабзбуршке земље. Монархија је била конгломерат у много чему различитих земаља. Њени корени сежу

³⁰ Прота Матеја Ненадовић, „Мемоари“, у: Прота Матеја Ненадовић, *Изабрана дела*, приредио Г. Максимовић, Сремски Карловци-Нови Сад, 2007, 68; Бартоломео Куниберт, лични лекар кнеза Милоша Обреновића, писаће доцније у својој књизи да је аутор овога писма био сам Прота Матеја, и да је оно послато без знања његовог оца кнеза Алексе Ненадовића. Б. Куниберт, *нав. дело*, 33.

³¹ С. Новаковић, *Васкрс државе српске*, Београд, 1904, 18; Р. Љушић, *Српска државност*, 64; М. Екмечић, *Дуго кретање*, 159.

³² Р. Љушић, *Вожд Карађорђе*, I, Београд 2000, 58-59.

дубоко у средњи век када је породица Хабзбурга преузела своје наследне поседе, који ће се касније назвати Аустрија, мада ће се тај назив често користити као синоним за целокупну Хабзбуршку територију, да би 1806. године добио и своју званичну потврду. Поред наследних земаља, Хабзбурзи су током векова ширили своју власт. Постали су носиоци Угарске и Чешке круне, а од XV века носе и круну царева Светог римског царства. Њихове земље, односно круновине, биле су раздвојене како географски тако и у националном, економском па и политичком погледу. Сама династија, иако пореклом немачка, кроз векове је стекла наднационални карактер, остајући једна од последњих универзалних, средњовековних монархија.³³ Њихове границе су се померале, мисије којима су себи изналазили сврху постојања такође су се мењале, од отпора Османлијама преко контрареформације до отпора револуцији, али је династија остајала као константа.

У својим ратовима са Османским царством ширила се Монархија постепено на исток. Доба великих ратова са Османлијама и продора ка Истоку почиње Великим Бечким ратом 1683. године. Тада започиње активно учешће Монархије у Источно питању. Њен однос према Турцима ће се накнадно, мењати од непријатеља до чувара, али ће остати чињеница да је Хабзбуршка монархија међу кључним силама умешаним у Источно питање, заједно са Русијом, Француском и касније Британијом. У време Бечког рата, Монархија ће први пут 1689. године ступити на тле Србије. Од тада и Срби ће, прво као објекат, а затим и субјекат постати део Источног питања.³⁴ Овај рат означио је почетак низа ратова у којим се Монархија борила да под своју контролу стави Балкан. Њени ће продори управо ићи преко Србије, додајући и географски положај међу факторе који ће одредити политику монархије према поменутом простору и у наредним деценијама па чак и у наредим вековима све до 1914. Продор преко ових простора на исток правдан је и чињеницом да Хабзбурзи као краљеви Угарске полажу право на балканске земље, односно на Србију и Босну, те у том својству позивају народ на устак.³⁵ Миром у Карловцима 1699. године рат је окончан, а Монархија избија по први пут на границе Србије, односно Београдског пашалука

³³ А.Ј.Р. Taylor, *Habsburška Monarhija 1809-1918*, Zagreb 1990, 14-15.

³⁴ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, у: *Европа и Српско питање 1804-1815*. ур. Чедомир Попов, Нови Сад, 2004, 108-109; Опширније о Великом Бечком рату на просторима Србије као и о покрету познатом као *Сеоба Срба* под патријархом Арсенијем Чарнојевићем: Г. Станојевић, *Србија у време Бечког рата 1683-1699*, Београд 1976.

³⁵ Ј. Радонић, *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд 2017, 326. Србија је такође требала бити бедем за одбрану Угарске. Такође са продором Хабзбурга неизбежно је ишао и продор Римокатоличке цркве.

(Смедеревског санџака). Велики Бечки ратзначиће почетак сарадње Срба који су под турском влашћу са Монархијом у борби за ослобођење, што ће потрајати током наредног века.

До наредног рата доћи ће већ након непуне две деценије. У рату вођеном између 1716. и 1718. године успеће Хабзбуршка војска, предвођена принцом Еугеном Савојским, да заузме Београд и део Србије до линије Западне Мораве. На том простору биће формирана нова хабзбуршка круновина – Краљевина Србија. Намера Монархије била је да трајно задржи овај нови посед у својим рукама. У те сврхе вршена је реконструкција београдске тврђаве, а поред тога и насељавање немачког и другог неспског становништва у Краљевину. На њеним ободима је, по угледу на саму Хабзбуршку монархију, формирана Војна граница, односно крајина. Краљевина Србија је требала бити одскачна даска за даље напредовање према југоистоку. Управо је ту улогу и играла у наредном рату који је започео 1737. године. Међутим ратна срећа овога пута била је на османској страни. Београдским миром 1739. године успостављена је Турско-Аустријска граница на Динаву и Сави, а Србија је враћена под Османску власт, постајући наново Београдски пашалук.³⁶

Уследио је период у коме је пажња Беча била окренута у другом смеру, према централној Европи, у време рата за аустријско наслеђе. У том периоду Монархија је своју политику према, сада пограничним покрајинама Османске царевине, али и у опште на Истоку свела на пасивно посматрање.³⁷ Тек ће године власти Марије Терезије и њеног сина Јозефа II донети одређену промену. Узрок овој промени донекле се налази и у чињеници да је постојало поклапање између цара Јозефа и државног канцелара кнеза Венцела Антона Кауница, у њиховој жељи за територијалном експанзијом.³⁸ Оживљавање интересовања за питање Балкана било је такође узроковано и руско-турским ратом вођеним између 1768. и 1774. године. Русија је сада могла бити опасан супарник са потенцијалом да нашкоди хабзбуршким интересима како на Балкану тако и централној Европи и Пољској. Стога су цар Јозеф и Кауниц почели планирати, потез без преседана – савез са Османским царством и шири европски фронт усмерен на спречавање руског ширења. Када им шира коалиција није успела успели су да наговоре царицу Марију Терезију да склопи споразум са Турцима 1771. године којим се

³⁶ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 110.

³⁷ А. Beer, *Die orientalische Politik Oesterreichs seit 1774*, Prag-Leipzig 1883, 1-29.

³⁸ Ћ. Ingrao, *Habzburška monarhija 1618-1815*, Beograd 2014, 183.

обавезала да ограничи руске добитке у рату у замену за Малу Влашку.³⁹ Рат је окончан 1774. године миром у Кучук-Каинарџију. Овај ће мир имати далекосежне последице за будућност Балкана али и Источног питања будући да су одредбе овога мира о руском праву заштите хришћана у Османској царевини донеле низ неспоразума великих сила око тумачења ових одредби. Исте разлике показале и доцнији историчари.⁴⁰ Русија као нови играч у игри званој Источно питање почеће да полаже темеље свога утицаја на Балкану. Управо из свих последица које је овај мир произвео многи ће потоњи аутори узимати право годину његовог потписивања као моменат када заправо започиње Источно питање.⁴¹

Монархија је са друге стране, била умешана у питање османског наслеђа јо од 1683. године, а ни сада није желела да заостаје. Међутим, навели смо раније да је средином века Монархија на Балкану и Истоку била пасивни посматрач. Узрок томе лежао је не само у дешавањима у централној Европи и великој борби са Пруском, већ и у убеђењу Марије Терезије да заузимање или подела Османских посела неће донети никакве користи Монархији.⁴² Након смрти мајке и самосталног преузимања престола 1780. године, Јозеф је коначно био у прилици да размишља о остварењу експанзионистичких циљева. Током 1781. године склопљен је савез између Русије и Монархије. Сада се могло размишљати и о плановима према истоку. Значајан допринос у креирању такозване Источне политике (нем. Ostpolitik) даће и дипломата Лудвиг фон Кобенцл. Његов став био је да Монархија мора овладати Босном, Србијом али и Влашком све до ушћа Дунава у Црно море. Управо ће он приликом посете Санкт Петербургу радити на преношењу идеја руском двору. Након тога планове о подели Турске разматрали су у својој преписци цар Јозеф и Царица Катарина лично, све то кулминираће септембра 1782. године у такозваном „Грчком пројекту“ Катарине II.⁴³ Према овом пројекту на Балкану би биле створене две нове државе једна на простору подунавских кнежевина, а друга, Грчко царство са седиштем у Константинопољу. На челу овога царства Катарина је видела свог унука, Константина. Јозеф и његови

³⁹ Исто, 185.

⁴⁰ R. Davison, „Russian skill and Turkish Imbecility: The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered“, *Slavic Review*, vol. 35, no. 3 (1976), 463.

⁴¹ Р. Мантран, „Почеци Источног питања (1774-1839)“, у: *Историја Османског царства*, пр. Р. Мантран, Београд 2002, 506.

⁴² B. Bronza, „The Habsburg Monarchy and the Projects for Division of the Ottoman Balkans 1771 – 1778“, у: *Empires and Peninsulas. Southeastern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople 1699 – 1829*, ed. P. Mitev, I. Parvev, M. Baramova, V. Racheva, Berlin 2010, 54; A. Beer, *нав. дело*, 39.

⁴³ B. Bronza, „The Habsburg Monarchy and the Projects for Division of the Ottoman Balkans 1771 – 1778“, 54-55.

сарадници, план су примили опрезно али га нису јавно одбили. Овај план није узимао у обзир планове Монархије за ширење, такође они су га сматрали тешко изводљивим. Цар је примедбе доставио и царици Катарини ,тражећи пре свега за Монархију Малу Влашку, ток Дунава од Београда до Никопоља (укључујући градове Видин и Оршаву). Поред овога најкраћа линија раздвајања између Грчког царства и територије Монархије ишла би од Београда од ушћа реке Дрим у Јадранско море. Монархија би дакле заузела територије западно од ове линије. У случају пропасти овога плана Беч је био спреман да прихвати и границе из 1718. године.⁴⁴

Природа савеза између Беча и Санкт Петербурга није била једноставна. Монархија је задржала у дубини одбојан став према руском ширењу на Балкан, али је прихватала савез са Русијом да би је могла усмерити против свог великог ривала у Немачкој, а то је била Пруска. Постоји могућност да је управо потреба да задржи Русију као савезника против Пруса, поред жеље да ограничи домете руског ширења утицала на Канцелара Кауница да уђе у каснији рат са Турцима 1788. године.⁴⁵ Ипак постојао је и даље и Хабзбуршки апетит за експанзијом, нерадо Катарина II морала је прихватити аспирације Беча. На основу историјског право Угарске круне, и према територијама из линије Београд – ушће Дрима, али и захтев за Млетачким поседима како на Јадрану, дајући Венецији компензацију у Грчкој.⁴⁶ Рат који је поведен 1788. године са Османским царством није дакле имао само карактер освајачког, био је то у неку руку и рат из нужде, односно потребе да се Русија не одвоји од себе. Овај рат ипак неће донети резултата. У току његовог трајања два ће догађаја одредити његов коначни исход. Прво је јула 1789. године дошло до револуције у Француској, а већ у фебруару наредне године умреће цар Јозеф II. Све је то утицало да у Свиштову 1791. године буде закључен мир без промене граница. Уследиће доба револуционарних и Наполеонових ратова и недаћа за Монархију, али ипак питање Истока увек је остајало мање или више актуелно. Први српски устанак показује да Беч и даље води рачуна о својим интересима на Истоку и на основу тога гради своју политику у промењеним околностима. И поред највећег занимања за европске послове Балкан ће остати у видокругу Монархије. Однос Беча према судбини Првог српског устанка био је обликован не само европским контекстом већ и наслеђем претходних векова. Тако ће освајачки дух бити и даље присутан у редовима армије Хабзбургица, док ће

⁴⁴ Исто, 55.

⁴⁵ K. Roeder Jr, „Kaunitz, Joseph II and the Turkish War“, *The Slavonic and East European Review*, vol. 54, no.4 (1976), 537-543, 545.

⁴⁶ B. Bronza, „The Habsburg Monarchy and the Projects for Division of the Ottoman Balkans 1771 – 1778“, 56.

дипломате и политичари баштинити нешто опрезнији приступ из времена Марије Терезије.

2. ХАБЗБУРШКА МОНАРХИЈА И ПОЧЕТАК СРПСКОГ УСТАНКА

2.1 Прве године устаничког војевања

Збором у Орашцу и избором Карађорђа Петровића за вожда⁴⁷ започело је рађање модерне српске државе. За сам почетак устанка може се сматрати паљење турских ханова по селима које је започело у Шумадији непосредно након збора у Орашцу. Истовремено али за прво време самостално кренуо је покрет и у Ваљевском крају где ће се истаћи породица Ненадовића али и многобројни хајдуци, такође почело се бунити и у Поморавље. Ускоро ослобођени су Ваљево и Рудник, а потом су Турци протерани из готово свих села у Пашалуку.⁴⁸ Видевши да ситуација почиње да измиче контроли, дахије покушавају неуспешно да преговарају са Србима. Прво лично Аганлија у селу Дрлупи, а затим и преко београдског митрополита Леонтија, пореклом Грка. Истовремено дахије позивају у помоћ Алију Гушанца и његове крцалије. Ускоро опседнут је и Шабац, а вези са том опсадом одиграће се и битка код Чокешине. Након пада Шапца и Јагодине, под опсадом су били и Пожаревац, Смедерево, а ускоро дахије су држале под својом влашћу још само Београд.⁴⁹ На скупштини у Остружници у мају, затражили су устаници посредовање Беча као и помоћ руског цара. Први преговори у Земуну били су неуспешни. Сам устанак у почетку је наишао на одобравање Порте која је желела повратак пашалука под своју власт. Почетком јуна 1804. године Порта је у Београд послала босанског везира Ебу Бекир-пашу да разреши сукоб и успостави легалну власт. Паша је већ био познат по томе што је неколико година раније сломио отпор јаничара у Босни.⁵⁰ Устаници су дочекали и прихватили Бекир-пашу. Дахије уплашене пашиним доласком, ноћу побегну Дунавом према Видину под заштиту Пазван-Оглуа. На острву Адакале међутим, сачекао их је Миленко Стојковић и ту погубио. Споразум са Бекир-пашом омогућио дао је део тражених повластица, а такође је именовао и српске војводе по паланкама које су Срби требали преузети.⁵¹ Ипак мисија Бекир-паше није на крају успела па је стога ратовање настављено. Сам Београд

⁴⁷ Звање Вожд као владарска титула у употреби је званично тек од 1811. године. Пре тога коришћена су звања коменданта и верховног предводитеља. У науци као и ународном сећању звање вожд је преовладало. Р. Љушић, *Српска државност*, 76;

⁴⁸ В. Стојанчевић, „Ток и историјски резултати Српске револуције 1804-1815.“, 15.

⁴⁹ С. Новаковић, *нав. дело*, 25.

⁵⁰ М. Екмечић, *Дуго кретање*, 162-163.

⁵¹ Исто, 164.

остао је под опсадом јер су у њему крцалије сада преузеле власт држећи у шац и самог везира Сулејман-пашу.

Ратно стање биће обновљено већ наредне године. У августу 1805. одиграће се битка код Иванковца у којој ће устаничка војска однети победу над нишким везиром Хафиз-пашом. Ратовања те године више неће бити. Две стране наставиле су ипак да се припремају за нови обрачун који ће неминовно уследити. Почетком наредне 1806. године српски устаници наставили су да шире територију коју су ослободили и на суседне пашалуке. Тог лета доћи ће и до две велике битке између устаника и Османлија. У августу велика војска босанских бегова напредовала је са запада. До битке је дошло у селу Мишар, недалеко до Шапца. Ова битка биће окончана победом српске војске под Карађорђевој командом уз велике турске губитке.⁵² Након Мишара српски ће устаници однети победу и на Делиграду. Након ових победа Порта је морала да попусти. Ичковим миром призната је Србима широка аутономија, која је подразумевала избор врховног кнеза, плаћање пореза одсеком, док би у Београду боравио Портин финансијски чиновник-мухасил.⁵³ Одредбе овога споразума ипак нису заживеле. Ускоро је избио руско-турски рат у коме су Срби узели учешћа на руској страни, одазивајући се прокламацији генерала Михаљсона којом им је обећана помоћ и ослобођење. Успеси првих ратних година крунисани су ослобођењем Београда у јануару 1807. године. Од тада српско ратовање, па и сама судбина устанка уласком у руско-турски рат постаће везани за крупна европска питања онога доба.

2.2 Монархија и Балкан након Свиштовског мира

Године након избијања француске револуције донеле су, као што смо раније навели, почетак великих ратова у Европи. За Хабзбуршку монархију ове револуционарне и ратне године постаће права ноћна мора. Монархија већ оптерећена унутрашњим поделама, пре свега у Угарској у којој је отпор терезијанским и јозефијанским реформама био најжешћи, сада се нашла и под додатним притиском.⁵⁴ Нове опасности вребале су сада и на спољашњем као и на унутрашњем плану. У годинама после пада Бастиље јавио се страх и од ширења револуционарних идеја. Посебно ће то доћи до изражаја када 1792. године након смрти цара Леополда, на власт буде дошао нови цар Франц II (1792-1835) као цар Аустрије Франц I након укидања

⁵² В. Стојанчевић, „Ток и историјски резултати Српске револуције 1804-1815.“, 19.

⁵³ С. Новаковић, *нав. дело*, 52.

⁵⁴ R. Evans, *Austria, Hungary and the Habsburgs 1683-1867*, Oxford 2006, 176-192.

Светог римског царства 1806. године), човек кога је обузео страх од револуције. Нове околности настале у Европи натерале су Монархију да поново прилагођава своју политику према Истоку. Монархија се морала вратити позицији коју је имала према Балкану током већег дела владавине Марије Терезије, а то је била неутралност и стриктна посматрачка улога у збивањима јужно од Саве и Дунава. Након последњег рата и Свиштовског мира, ситуација се на граници нормализовала, а две царевине почеле су у новим околностима чак и сарађивати. Такав пример је и изручење грчког Револуционара Риге од Фере.⁵⁵ Ипак несигурна ситуација у Средњој Европи терала је Аустријанце на опрез. Стога да би мотрила и на јужну границу Монархија је морала активирати своју обавештајну службу. То се види из једне изјаве команданта Славонско-сремске војне границе генерала Јохана Георга Женејна. За ту делатност официри са војне границе користили су услуге како старих ухода из времена Кочине крајине тако и српским конфидентима, многим бившим припадницима фрајкора, као што је кнез Алекса Ненадовић.⁵⁶

Монархија се сада држала неутралности према дешавањима у Османском царству пре свега према јаничарским немирима немирима и покушајима упада и Београдски пашалук. Немешање је захтевано и од официра на граници. Било каква помоћ када је и пружана, усмерена је према је легалним властима. Иако је Монархији погодовао систем успостављен под Хаџи-Мустафа пашом, обавештајци су и даље били на опрезу.⁵⁷ Бечу је, сада када је и сама Монархија почела осећати и непосредну опасност од Наполеона, пре свега било потребно да у Османском царству и његовим провинцијама влада мир. Сваки потрес са те стране Беч је доживљавао као претњу, непосредно за стабилност својих провинција на граници, али и на вишем нивоу као претњу иза које могу стајати опоненти у игри великих европских сила – Француска или Русија. Таква је могућност за Беч постојала чак и када су били у савезничким односима са Русима или Фрацузима. На тим основама почиваће и каснији однос према овоме простору.

Немир на јужној граници већ је ипак био на видику. Повратак јаничара и успостављање дахијске власти 1801. године значили су почетак нестабилности, али и инцидентна на граници. Све то наводило је Аустријанце да додатно појачају будност на

⁵⁵ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 112.

⁵⁶ Исто, 112; М. Сmelić, *Austrijska obaveštajna služba prema Srbiji za vreme Prvog srpskog ustanka*, Beograd 1959, 86-89.

⁵⁷ М. Сmelić, *Austrijska obaveštajna služba*, 90-95.

граници. Таква ситуација ће остати све до почетка устанка, али контакти са Србима у Пашалуку.⁵⁸

2.3 Буна на дахије

Од самога почетка устанка званичницима Монархије и официрима на граници била је позната ситуација у Србији. Познат им је био чак и ток припрема, које су обављане пре сече кнезова, током 1803. године, иако у складу са наређењима петпостављених нису имали намеру да припреме активно помажу. О томе сведочи и помињано писмо Алексе Ненадовића мајору Митезеру.⁵⁹ На самом почетку устанка значајна обавештења о стању у Пашалуку прикупљао је преко својих људи и митрополит Стефан Стратимировић. Генерал Женијен, знајући за везе митрополита са устаницима обавестио је о томе надвојводу Карла и Дворски ратни савет, о могућностима да преко ових веза утичу на ток дешавања у Србији. Ово повезивање митрополита и двора биће веома значајно у почетку устанка.⁶⁰

У контактима са Србима и даље се тежило неутралности. Први контакти остварују се већ на самом почетку устанка, преко проте Матеје Ненадовића у Земуну са мајором Митезером.⁶¹ Сам цар Франц објавио је неутралност и позвао на постизање решења путем аустријске медијације. Прве преговоре између Срба и дахија по наређењу из Беча, у Земуну сазвао је сам генерал Женијен. Ови преговори одржани 10. маја, ипак нису били успешни али су они били први преговори са Турцима вођени пред страним посредницима.⁶² Српски устаници обраћали су се Аустријанцима пре свега тражећи помоћ у виду оружја и муниције али и заштиту бечког двора. Иако настојећи да остану неутрални аустријанци су донекле и разимели побуну против дахијске страховладе, не дајући превише значаја буни и не увиђајући да ће она прерасти у револуцију.⁶³ На симпатије према устаницима утицао је још један фактор. Сам Карађорђе понудио је почетком маја да Србија дође под власт Монархије и да њена војска заузме тврђаве, а да из Беча буде послат један принц за намесника. Монархија

⁵⁸ Исто, 96-97.

⁵⁹ Исто, 99.

⁶⁰ С. Гавриловић, *Војводина и Србија у време Првог устанка*, Нови Сад 2004, 15.

⁶¹ Прота Матеја Ненадовић, „Мемоари“, *Изабрана дела*, 73. Прота се истом официру нешто касније такође обраћао молећи за савете и пријатељство према Србима. Прота Матеја Ненадовић - П. Митезеру, Шабац 15. априла 1804, *Изабрана дела*, 233.

⁶² С. Новаковић, *нав. дело*, 24; М. Екмечић, *Дуго Кретање*, 162. Прота Матеја Ненадовић, „Мемоари“, *Изабрана дела*, 90; Генерал Женијен - српским устаницима, април 1804, у: А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, књ. I, Београд 1935, 85-86.

⁶³ В. Поповић, *Европа и српско питање 1804-1918*, Београд 1940, 16.

овакву понуду није могла да прихвати због своје опште, европске ситуације, како је то констатовао канцелар Кобенцл. Но ова је понуда годила Бечу, па је интернунцију Штирмеру у Цариграду наређено да интервенише у корист устаника. Сам Карађорђево поступак може се посматрати као уперен управо према томе.⁶⁴ Граф Колереди је одлучио да обавести Русију, о томе преко преко посланика у Петрбургу грофа Стадион. Разлог томе лежи у чињеници да се желело предупредити окретање Срба Русији, јер су посланства већ упућена руском цару, али се жели ставити до знања и Русији да је Монархија у пиријатељским односима са Османским царством.⁶⁵

Опрезна интервенција аустријског интернунција уследила је крајем маја. Као посредника преко кога је ова вест пренесена устаницима, влада у Бечу искористила је митрополита Стратимировића. Сам митрополит је са друге стране износио своје оцене и виђење ситуације пишући надвојводи Карлу. Када је постигнут споразум са Ебу Бекир-пашом долази до смирења ситуације. Посредством митрополита српски устаници тражили су да тај споразум гарантују оба цара и аустријски и турски.⁶⁶ Нешто касније Стратимировић је надвојводи Карлу упутио и један елаборат о узроцима и току устанка, доносећи и податке о устаничким старешинама. Овај елаборат оцењен је као поуздан и користан што је пренето и надвојводи Карлу и дворској и државној канцеларији.⁶⁷

Требало би рећи да је у односима између Монархије и Србије постојало још једно питање које ће током целог трајања устанка бити актуелно. То је пре свега било питање како трговине, тако и шверца хране али и пре свега оружја. Од самог почетка устанка Срби траже оружје управо од Монархије и њених официра. Канали за снабдевање биће ипак успостављен ипреко пречанских трговаца из Земуна, пре свега Стефана Живковића и Милоша Урошевића. Молбе званичним властима настављене су такође током већег дела устанка.⁶⁸ И део званичних власти учествовао је у шверцу. То је био разлог касније смене генерала Женијена са позиције команданта Славонско-сремске војне границе да би на његово место дошао барон фон Симбшен. Од тог

⁶⁴ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 20; А. Веер, *нав. дело*, 184-185.

⁶⁵ В. Поповић, *нав. дело*, 19

⁶⁶ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 29.

⁶⁷ Исто, 30.

⁶⁸ М. Милићевић, „Снабдевање и исплата војне опреме током Првог српског устанка“, *Гласник. Историјски архив Ваљева*, 32 (1990), 63; О Милошу Урошевићу говорићемо и на другим местима у овом раду, пре свега због његове улоге конфиданта и доушника аустријске обавештајне службе у Србији.

периода долази до процвата шверца оружја, да би тек долазак генерала Хилера значио смањење његовог обима.⁶⁹

Устанак је пореметио и ток аустријске трговине на истоку. Већ маја 1804. године на предлог Тајне дворске и државне канцеларије а уз сагласност цара, трговина са Србијом је обустављена. Устаничка ратовања утицаће идаље на то питање, а сама трговина могла је бити и средство придобијања Срба, односно умањења утицаја неких других сила, пре свега Русије. На тај начин односи Монархије и Србије утицаће и на трговину пре свега храном. Посебно деликатна ситуација настаће 1805. године са губитком Далмације, цео ток аустријске трговине ка Леванту био је угрожен. Стога је дипломатија Монархије желела што скорије смиривање ситуације у Србији.⁷⁰ Та околност имаће утицајана политику Монархије према Србији, али као што је сам цар Франц наглашавао, пријатељство са Портом било је у првом плану и требало га је на сваки начин сачувати.⁷¹

2.4 Односи од 1805. до 1808. године.

Као што смо већ навели, године 1805. и 1806. биле су године великих устаничких победа на Иванковцу, Делиграду и Мишару. Победе су крунисане почетком 1807. године ослобођењем Београда. Устанак је од краја 1806. године био повезан и са руско-турским ратом. Сам рат био је продукт Наполеонових мешања у балканске прилике након мира у Пресбургу. Преко свог посланика у Цариграду Себастијанија, Француска је подстицала Османско царство на акцију против Русије, оптужујући Санкт Петербург да стоји иза устанка. Наполеон је у виду имао придобијање Османлија али и ометање могуће руско-српске војне сарадње која би угрозила његове новостечене позиције у Далмацији, као и француску копнену трговачку руту. До рата је дошло када је Порта одбила да на руски захтев уклони Себастијанија из Цариграда. Русија је као одговор окупорала Молдавију и Влашку, на шта јој је Порта објавила рат.⁷² У том периоду, постојао је и један француски план иза кога је стајао министар спољних послова Таљеран. Наиме он је предлагао да се Хабзбуршка монархија, односно Аустрија гурне у правцу Балкана и на тај начин је непомирљиво завадити са Руском царевином. За то је требало искористити одузимање Далмације и Тирола, да би Аустрији као надокнаду предали Влашку, Молдавију и

⁶⁹ Исто, 65-66.

⁷⁰ А. Веер, *нав. дело*, 189.

⁷¹ Цар Франц - надвојводи Карлу, Беч 3. јануар 1806, А. Ивић, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, III, Београд 1937, 1.

⁷² L. Meriage, *нав. дело*, 425-427; Г. Маретић, *Историја Српске револуције 1804-1813*, Београд 1987, 135.

северну Бугарску. Аустрија је требало да послужи и као препрека руском продору на Балкан али и као будући супарник Пруске. Наполеон се ипак одлучио да одржава интегритет Османског царства, држећи и Турке и Балкан под својим утицајем, сматрајући да Турска може везати за себе део руске силе који би иначе могао послужити као помоћ Британији.⁷³ Овај пропали план није имао ефекта на аустријску политику, али показије да Аустрија добија још једног активног супарника на простору Балкана.

Након ослобођења Београда, у 1807. години највеће битке удружених руско-српских снага биле су на Штубику и Малајници, и завршене су турским поразом. Истовремено вођене су у борбе око Ужица, опседнут је Соко, а војска босанског везира поново је натерана на повлачење преко Дрине. Релативан мир у Србији завладаће тек крајем лета након примирја између Руса и Турака закљученог у Слобозију 24. августа 1807. године. Такво мирно стање потрајаће и током наредне 1808. године.⁷⁴ Међутим значајна последица отвореног повезивања са Русијом била је и присуство Руса у Србији, како војно тако и преко изасланика Константина Родофиникина. То ће се одразити на односе Беча према устанку и током наредних година Монархија ће увек са подозрењем гледати на руско присуство у Србији.

Како се устанак од 1805. године даље развијао аустриско интересовање за Србију се наставило. Током те године дошло је и до промена у аустријској влади. Нови министар иностраних послова постао је гроф Јохан фон Стадион, који ће на тој позицији остати до 1809. године, инсистирао је на строгој неутралности у односу према Србији, а у таквом мишљењу подржавао га је и сам цар.⁷⁵ Ипак нису желели ни да одбију Србе од себе, те је Државна канцеларија Дворском ратном свету саветовала да учврсте поверење Срба. За постизање тога, требало је толерисати да се устаници снабдевају трговином са граничарским и пречанским становништвом.⁷⁶ Иак је неутралност била прокламована, аустријска дипломатија радила је на линији подршке Турској, а на штету устаника и све јачег руског утицаја у Србији. То је рађено како преко интернунција Штирмера у Цариграду, тако и преко конфидената који су деловали на границама, као што је опат Винћенцо Влатковић из Дубровника, који је деловао из Дубровника. Он је хушкао Турке против Срба и Русије, истовремено покушавајући да преко католичког свештенства утиче на хришћане у Босни и

⁷³ В. Поповић, *Европа и српско питање*, 28.

⁷⁴ В. Стојанчевић, „Ток и историјски резултати Српске револуције 1804-1815.“, 21-22.

⁷⁵ М. Смелић, *Аустријска обавештајна служба*, 104.

⁷⁶ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 123.

Херцеговини. Са његовим деловањем била је упозната и руска дипломатија.⁷⁷ Монархија, ипак није предузимала отвореније и конкретније кораке у том правцу. Не знајући за такве активности устаници су и даље настојали да добију подршку Монархије нудећи чак и протекторат над Србијом. У те сврхе слате су депутације су и депутације у Беч. Аустрија није могла прихватити овакве понуде. После пораза у рату са Наполеоном, она се нашла у врло сложеној ситуацији и одржавање мира и добрих односа са Турском постало је од прворазредног значаја о чему сведочи помињано писмо цара Франца надвојводи Карлу из јануара 1806. године. Највише што је Монархија могла понудити било је посредовање на Порти око измирења између Срба и Турака, иако је и сама Порта то почетком 1806. одбила.⁷⁸ Аустријска дипломатија имала је контаката и са Русима. Крајем октобра 1805. руски посланик у Бечу гроф Разумовски састао се са грофом Стадионом тражећи помоћ за Србију. Стадион је то није имплицитно одбио, али је рекао да Монархија жели да очува своју неутралност.⁷⁹ Због политике неутралности и одбијање да пружи значајнију помоћ почело је расти и разочарење устаника у Аустрију.

Друга половина године 1806. биће дакле у знаку великих српских победа као и склапања и пропасти Ичковог мира. У овим неповољним дешавањима по Монархију она је и даље настојала да одржи неутралност и мирно је пратила догађаје. Почетком 1807. године показало се да међу вођством Монархије има и другачијих мишљења о политици према Србији. Пре свега радило се о високим официрима у војсци. Први се за активнију политику заложио надвојвода Карло, председник Дворског ратног савета и ефективно министар војске, предлажући да Монархија запоседне Београд и тиме предухитри Србе и Русе, а да после смиревања Србију врати Турској. Гроф Стадион је то одбио образлажући да би то могло Русе гурнути према Наполеону, који је могао то искористити да прикаже Беч као рушитеља мир, а такође могло је довести и до рата са Турцима.⁸⁰ Иако је предлогом који је надвојвода изнео окупација требала бити привремена, надвојвода је имао на уму и трајније циљеве. Његови мотиви долазе пре свега из његовог виђења правца у коме би монархија требало да иде. Он је наине веровао да Беч не треба да се фокусира на Немачку, коју никада неће моћи да контролише, већ да треба градити царство чија ће жила куцавица бити Дунав и које ће

⁷⁷ Исто, 124.

⁷⁸ Исто, 126.

⁷⁹ Исто, 127.

⁸⁰ А. Веер, *нав. дело*, 195-198. надвојвода Карло – грофу Стадиону, Беч, 15. јануар 1807. године, А. Ивић, *Списи*, IV, 89-90.

доминирати југоисточним делом Европе супростављајући се Русији која је била заинтересована за исти простор.⁸¹

Нови српски успеси али и саме везе устаника са пречанским Србима, скренуле су пажњу на властима на сопствене поданике православне вере. Конфиденти и доушници све чешће су слали извештаје о расположењу народа који су изазивали забритнутост и код самога цара Франца.⁸² И зауста међу локалним Србима у Срему априла 1807. године, доћи ће до покрета познатог као Тицанова буна. Ова буна, иако социјалног карактера утицала је на додатну будност снага Монархије на граници према Србији, али опрезност према активностима устничких првака када на територији саме Монархије али и према пребезима са своје територије.⁸³

Српско-руска војна сарадња током 1807. године, као и присуство руске војске у Влашкој узнемиравали су владајуће кругове у Бечу, а руски утицај претио је да се учврсти на јужној граници Монархије. То је сада наметало потребу да се устаници вежу за Беч, руски утицај и присуство из Србије уклони, а све то осигура заузимањем Београда, како је неколико месеци раније предложио надвојвода Карло. Са таквим задатком на уму, како надвојводе Карла, тако и министра Стадиона, за новог команданта Салвонско-сремске војне границе је постављен 28. маја 1807. године генерал барон Јозеф Антон вон Симбшен.⁸⁴ Мир у Тилзиту, а затим и руско-турско примирје у Слобозију донели су прилику управо да се тај наум и оствари. Наиме Срби су се након примирја осећали разочарано и напуштено од стране Русије. Влада у Бечу је настојала да то искористи, али не желећи да се компромитује ни пред Портом ни пред Русима, иницијатива је требало да потиче са српске стране.⁸⁵ То се управо и догодило почетком 1808. године. Преко земунског трговца Милоша Урошевића, Карађорђе се обратио надвојводи Карлу за помоћ, а затим је Младен Миловановић писао земунском команданту, пуковноку Першу истичући жељу да дођу под

⁸¹ J. Vamn, *нав. дело*, 297.

⁸² Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 142; А. Ивић, *Списи*, III, 394; У *Списима Бечких архива*, Алексе Ивића, доноси се такође на више места се неколико писама и извештаји о везама Срба, аустријских поданика са устаницима који су изазивали подозрење надлежних власти које су настојале да те опасне везе „овостраних и оностраних“ Срба спречи; надвојвода Лудвиг – генералу Женијену, 2. јануар 1807, А. Ивић, *Списи*, IV, 9-10.

⁸³ Опширније о *Тицановој буну* : С. Гавриловић, „Сељачки покрети у Срему у време Првог српског устанка“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, св. 7 (1954), 7-38.

⁸⁴ М. Smelić, *Austrijska obaveštajna služba*, 110-111. За однос Сибшена према устанку посебно је интересантан део извештаја који је он послао надвојводи Карлу, децембра 1807. у коме он изражава мишљење да би по Аустрију настала велика опасност када би уз помоћ Руса или Француза Србија заједно са Босном била ослобођена, јер би тада она настојала да обнови своју стару, средњовековну државу али и да припоји аустријске пограничне области насељене Србима. С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 166.

⁸⁵ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 124; А. Веер, *нав. дело*, 202.

аустријску власт.⁸⁶ До састанка и преговора између Карађорђа и Симбшена дошло је априла 1808. године. Аустрија је намеравала за да уступке Србима по питању снабдевања затражи Београд. Аустриска војска спрема се тада на граници са Србијом за прелазак, чак је и надвојвода Лудвиг вршио инспекцију трупа. Међутим, због интервенције Родофиникина, који је открио преговоре, ствар је пропала, чак компромитујући аустријску дипломатију и лично генерала Симбшена. Огорчен, цар Франц је молио грофа Стадиона за мишљење о постојању могућности да Аустрија директно заузме Београд. Уследио је негативан Стадионов договор, образложен пре свега потребом да се због Наполеонових акција Русија не одбије од Беча, јер би окупација Београда код њих била лоше примљена, док би једино улазак руске војске у Београд био оправдан повод за акцију. Идеја о освајању Београда поново је напуштена.⁸⁷ Након пропасти преговора односи Монархије и Србије били су нарушени, према Србији је уведен погранични кордон, а ситуацији није поговарала ни нова буна у Банату. Ипак због увоза појединих артикала из Србије, Беч није даље заоштравао ситуацију. За то време аустријска дипломатија морала је да разувреава сумње Порте и да доказује своје пријатељство, исказујући негативан став према Србији. Поред тога, како је сматрао Родофиникин, Аустрија је сада имала и интерес, да због својих српских поданика не дозволи стабилизацију Србије која би могла постати привлачно средиште за све Србе.⁸⁸ Иако је одустала од окупације та идеја поново неће бити коначно напуштена. Руски утицај је наставио узнемиравати духове у Монархији.

⁸⁶ пуковник Перш – генералу Сибшену, Земун, 3. фебруар 1808. године, А. Ивић, *Списи*, V, 162. Алекса Ивић је сматрао да је понуда Карађорђа и младена за преговоре била само начин да се изврши притисак на Русију да испуни своје обавезе према Србији. А. Ивић, „Леополд Ранке и српско-аустријски односи за време Првог српског устанка“, *Глас СКА*, бр. 179 (1938), 131-132; За овакве претпоставке као доказ може послужити и један ранији конфиденциски извештај Милоша Урошевића. Иако у том извештају, о разговору Младена Миловановића и Родофиникина, помиње и аустријски орјентисане старешине, из извештаја се види намера устаника да остану самостални и да чувају оно што су сопственим снагама ослободили. Милан Цмелић преноси овај извештај у својој књизи у целости. Милош Урошевић – пуковнику Першу. 13. септембар 1807. године, М. Смелић, *Austrijska obaveštajna služba*, 113-114.

⁸⁷ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 128; А. Веер, *нав. дело*, 212.

⁸⁸ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 178.

3. ГОДИНЕ ПРИПРЕМЕ 1809-1812.

3.1 Аустрија након мира у Шенбруну

Рат који је Аустријска царевина повела против Наполеона 1809. године, који је био плод више фактора попут жеље за повратком старе државне величине или све присутнијим немачким национализмом, завршио се катастрофално. Након тешког пораза код Ваграма, уследила је капитулација у Шенбруну и нови губитак територија, јер како је говорио нови министар спољних послова није се могло ни очекивати да Наполеон прихвати *status ante bellum*.⁸⁹ Управо се то и догодило и Монархија је морала уступити како додатне територије Француској тако и Русији, којој је предала Галицију. Аустрија која се у овом рату први пут позвала на национализам учиниће то последњи пут. Неповећење њених елита у националности у царству биће додатно ојачано. Иако је била пред распадом, Монархија је ипак опстала, вољом других великих сила.⁹⁰ Овај мир утицао је битно на аустријску политику, она више дефинитивно није потицала из аустријске моћи већ из аустријске слабости. Последица рата било је веће неповећење према Русији, али губитак поверења у освајачку спољну политику, бар у врху државног система који је оличавао кнез Клеменс Венцел Лотар фон Метерних.⁹¹ Овај Немац пореклом из Рајинског палатината, човек образован у просвећеном духу XVIII столећа, постаће одлучујући фактор аустријске политике у наредних четрдесет година. Он ће провести Аустрију кроз немирно раздобље све до пада Наполеона, и Метерниховог дипломатског тријумфа оличеног у Бечком конгресу.

Метерних је у периоду који обухвата ова тема морао бити усредсређен пре свега на опстанка Монархије у врло тешкој ситуацији. Он је морао држати све карте отвореним не би ли задобио повећење Француске и одржао мир који је Аустрији био преко потребан. Дипломатија и пактирање постали су сада основ на коме је Метерних градио своју спољну политику.⁹² Деликатна спољна ситуација као и крхки односи на унутаршњем плану дакле постављале су правце аустријске спољне политике. Управо односи са Наполеоном доминираће спољном политиком подређујући јој сва остала

⁸⁹Метерних – цару Францу, Коморн, 20. јул 1809, у : *Memoirs of Prince Metternich 1773-1815*, II, ed. R. Metternich, London 1880, 360.

⁹⁰ Према Алену Тејлору, Монархија је сада постала европска потреба, јер су се друге силе сложиле да ће преостали део аустријске тежње за универзалном монархијом бити безопаснији у рукама Хабзбурга него неког новог претендента на светско царство. A.J.P Taylor, *нав. дело*, 43.

⁹¹ Н. Kissinger, *Обновљени свијет: Metternich, Castlereagh и проблеми мира 18012-1822*, Zagreb 1976, 30.

⁹² Исто, 31.

питања укључујући ту и Балкан, али далеко од тога да је Монархија потпуно престала да пажњу посвећује и таквим питањима. Велики догађаји попут похода Наполеонове *Grand Armee* на Русију обележили су овај период. У таквим околностима настојање Аустрије да отклони опасности са својих граница доћи ће до изражаја. Ипак појавиће се сада и размишљања супротна Метрниховом, која ће пре свега у погледу Балкана бити ближа ставовима који ће почети да доминирају у Монархији неколико деценија касније. Ипак овај период означио је и почетак уобличавање аустријске политике према Србији и њену поступну еволуцију према оној политици која ће бити вођена на самом крају устанка.

3.2 Балкани и Србија

На политику Монархије али и самог Метерниха према Балкану и Србији у утицали су, поред немирних дешавања у Европи, и ништа мање немирна и нестабилна ситуација у Османском царству и на самом Балканском полуострву. Нестабилност на јужним границама након пораза у рату и у трнутцима док се Монархија борила за опстанак приморавали су је на будност на том правцу али и на размишљање о могућим решењима за проблеме пре свега Србије.

Примирје из 1807. године као и мир са Британцима донели су Османском царству прилику за консолидовање снага. Ипак обрачун са Србијом и Русијом на шта је француски амбасадор Себастијани подстицао Порту ипак је само одложен. Већ смо говорили о неискреним Наполеоновим обећањима цару Александру, његов интерес био је сасвим супротан. У међувремену у самом Османском царству дошло је до промена. Незадовољство политиком султана Селим III и његовим реформама све више је расло. Посебно се то односило на начин спровођења реформи али на прихватање западних идеја јер оне доводе у опасност муслиманску и османску традицију.⁹³ То је довело до побуне јаничара који су у почетком 1807. године свргли султана Селима и на његово место поставили Мустафу IV. Ту се међутим немири нису завршили. Уследила је реакција присталица реформи чији је врхунац био нови преврат извршен у јулу, наредне 1808. године а који је на престо довео султана Махмуда II (1808-1839), султана који ће остати запамћен управо по спровођењу опсежних реформи.⁹⁴ Рат са Србијом и Русијом је настављен и тек ће Наполеонова претња Русији донети мир који ће бити по вољи Турске.

⁹³ Р. Мантран, „Почеци Источног питања (1774-1839)“, *Историја Османског царства*, 522.

⁹⁴ S. Hanioglu, *нав. дело*, 56.

Са друге стране након мирног периода после примирја у Слобозију које је било обележено пре свега унутрашњим борбама Карађорђа са бунтовним војводама у Србији се сада спремила опсежна акција усмерена на ослобођење Срба у Османском царству.⁹⁵ У току релативно мирне 1808. године дошло је до смиривања ситуације и чак до обнављања трговине. Тада нова власт у Цариграду, са новим султаном али новим великим везиром Мустафа-пашом Барјактаром покушала поново директно нагодити са српским устаницима нудећи им повластице без мешања са стране. У преговоре су се умешали и Руси и они су на крају пропали.⁹⁶ Након пропасти и ових преговора устаници су одлучили да са Портом више не преговарају и да се у потпуности окрену заједничком ратовању са Русима. На пролеће 1809. године запчеле су велике ратне припреме, а током марта непријатељства су обновљена. Устаници су желели да искористе повољну ситуацију како у Европи са аустро-француским ратом који је предстојао тако и са кризом у Османском царству. У склопу припрема остварени су контакти и са Србима из окружења, са митрополитом Петром I се договарала заједничка акција према Рашкој области која би одсекла Босну и Херцеговину од остатка царства. Офанзива је ишла и према истоку и југосистоку, у правцу Ниша и даље у „дубину Румелије“. Српске војне операције почеле су успешно војска под Карађорђевој командом стиже чак и до Новог Пазара. Међутим на југоистоку где је командовао Милоје Петровић дошло је до застоја, а затим и до пораза код Каменице, где се на Чегру догодила велика погибија српских војника на челу са храбрим ресавским војводом Стеваном Синђелићем.⁹⁷ Уследила је велика турска контраофанзива и пад Делиграда, што се могло завршити катастрофално. Ипак услед успеха руске војске на доњем Дунаву, дошло је до слабљења притиска на Србију.

Година 1810. биће такође у знаку великих битака како на Дрини код Лознице тако и на истоку где ће доћи до контакта са руским трупама и успешног зајдничког ратовања против Турака.⁹⁸ Међутим била је то година и обновљеног аустријског интересовања за Србију, управо због присуства Руса али и обратно, о чему ћемо више

⁹⁵ Постоји могућност да је опозиција према Карађорђу имала и подстрек споља. Претпоставке које износи Милорад Екмечић доводе у везу Наполеоново веће посвећивање пажње Балкану управо у том периоду и његову жељу да се устанак који слаби Турску оконча, са завером војвода на челу са Миленком Стојковићем а уперену против Карађорђа. Екмечић повезује ову заверу са тајном мисијом једног француског изасланика који је у преко Травника путовао за Земун. М. Екмечић, „Европски оквири и карактер Српске револуције 1804-1815“, у: *Европа и Српска револуција 1804-1815*, ур. Чedomир Попов, Нови Сад, 2004. 93.

⁹⁶ С. Новаковић, *нав. дело*. 90-92.

⁹⁷ В. Стојанчевић, „Ток и историјски резултати Српске револуције 1804-1815.“, 28.

⁹⁸ А. Ивић, „Борба Срба и Турака 1810. године“, у: А. Ивић, *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, Београд 1984, 34-40.

говорити. Сами Руси били су свесни положаја Србије према Аустрији и схватали су да би остављање Србије значило и њено препуштање Бечу.⁹⁹ Сарадња са руским војницима двовела је до тога да су током 1810. Турци на свим фронтовима потиснути и да су територије које су изгубљене поново повраћене, али је пораз из претходне године ипак оставио трага и снага српских устаника више неће досезати ону снагу која је постојала пре великог пораза офанзиве из 1810.

Наредне године ратно је стање обновљено али овога пута су српски устаници били у дефанзиви и под притиском османских војски са више страна. Биће то година коју ће ипак обележити за нашу тему значајно присуство Руса у Београду али и доношење уставних аката којима је заокружено устаничко уређење Србије.¹⁰⁰ У околностима дефанзиве почели су у Букурешту преговори о миру између Русије и Османског царства. Преговори а затим и мир у Букурешту биће увод у катастрофу Србије.

3.3 Метерних и Србија

Година 1809. била је од изузетног значаја за односе Србије и Аустрије. Од те године када спољну политику буде преузео Метерних, он ће бити главни творац и политике која је спровођена према Србији.

Када је Метерних преузео министарство спољних послова Монархија се налазила у врло тешкој и неповољној ситуацији. Пораз у рату са Француском наметао је спољној политици само један императив, а то је мир. Због тога интерес Аустрије постало је смиривање ситуације и у Србији и то је након 1809. године дошло до изражаја. Разлог томе можемо наћи у чињеници да је миром у Шенбруну Монархија остала без још једног дела територије на Балкану. Стварање Илирских провинција дефинитивно је Аустрију одвојило од Јадрана, остављајући њеној уносној источној трговини само балкански правац, а најповољнија рута на том правцу водила је директно преко Србије. Губитак јадранске обале, додатно је повећао важност и Дунава

⁹⁹ О оваквом схватању код Руса као сведочанство може послужити и један извештај руског официра Дибича датован у 1809. години. У том извештају у коме је изнесен положај Србије у сваком погледу и као и корист коју би од Србије имала и сама Русија, дато је и мишљење да Србија због набавки у тренутцима преке потребе мора одржавати добр односе са Аустријом. Такође наводи се и да иако народ, па чак ни образовани људи из Аустрије нису окренути, ако би Србија била од Русије остављена она би морала одступницу тражити у Аустрији. Извештај једног царског руског официра (Дибича), (1809), АСАНУ, 13382.

¹⁰⁰ А. Ивић, „Ратовање Срба и Турака 1811. године“, : А. Ивић, *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, Београд 1984, 41-49.

као трговинске руте и ефективно једине везе Аустрије са морем. То је наметало потребу да Аустрија преузме кључну улогу решавању српско-турског спора.¹⁰¹

У приступу решавању српског питања и формулисању политике, Метерних је морао рачунати и на неколико фактора које су могле изменити његову, а последично и аустријску политику према Србији. Први фактор је било још увек снажно залагање војске за офанзивне операције према југоистоку и за војничко поседање Србије. Војнички кругови на чијем је челу сада био кнез Шварценберг сматрали су да у савезу са Наполеоном, Монархија може повратити неке од изгубљених територија на Балкану, а да за узврат за одрицање од осталих територија, надокнаду треба да добије на територији Османског царства.¹⁰² У Светлу таквих тежњи може се посматрати и један мемоар *Politische-militärische Betrachtung der Monarchie*, тадашњег генерала, а будућег познатог фелдмаршала, Јозефа Радецког. У овом мемоару, датираном у март 1810. године, наводи се закључак да је Дунав жила куцавица Хабзбуршке монархије и основа њеног политичког и војног система, врло слично каснијем Метерниховом излагању Наполеону, а на трагу ставова које је две године раније изнео надвојвода Карло. Радецки, амбициозно заговара да Аустрија треба да оствари своје природне границе, на истоку Карпате, на северу Шлезивију, а на западу област Венеције. На југу, у савезу са Француском види могућност да би Монархија за себе могла да добије Србију, Босну, Влашку и Молдавију.¹⁰³ Као допуна овоме мемоару, током 1810. године, настао је још један мемоар *Oesterriches nach dem Frieden von 1809, politische-militärische Studie eines Zeitgenossen*, чији аутор није познат. Овај непознати аутор иде и даље од Радецког, предвиђајући да је за будућност Монархије било добро да она обухвати цео Балкан укључујући и Бугарску и Грчку што је урађено да Монархија не би рачунала на присвајање мореуза, да би избегла могући обрачун са другим заинтересованим силама.¹⁰⁴ Ова два мемоара иако нису била намењена практичној политичкој и свакодневној употреби ипак су осликавали стратешко размишљање војних кругова у Монархији. Они су заправо предвиђали стратешки правац којим ће Монархија одиста и кренути неколико деценија, или чак читав век касније. Предвиђали су да је за опстанак Монархије далеко важније да она запоседне Балкан и то у већем обиму него што су

¹⁰¹ L. Meriage, *нав. дело*, 430; В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, Београд 1931, 10. Значај Дунава помиње и сам Метерних преносећи разговор са Наполеоном у Паризу средином 1810. године он наводи да би губитак приступа том току погодио све гране аустријске индустрије и трговине. Метерних – цару Францу, Париз 28. јул 1810, у: *Memoirs of Prince Metternich 1773-1815*, 438.

¹⁰² В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, 14.

¹⁰³ А. Веер, *нав. дело*, 226-228.

¹⁰⁴ М. Екмечић, „Европски оквири и карактер Српске револуције 1804-1815.“, 95.

њени поседи у централном делу Европе. Иако дакле теоретски у природи и можда важнији за сагледавање корена неких каснијих спољно политичких потеза Монархије, они су будући присутни у војним круговима морали бити узети у обзир.

Други фактор са којим се Метерних суочио јесте било Наполеоново виђење ситуације у Србији као и његова комбинаторика на Балкану уопште. Део те комбинаторике биле су и саме Илирске провинције створене 1809. године, а чији зачетак можемо видети већ четири године раније након мира у Пресбургу. Ова област учињена је формално аутономном државом у оквиру француског Великог царства, а под управом француских и локалних официра. Циљ формирања провинција био је двострук, ако не и трострук. Са једне стране налазила се стратегија која је наметала потребу да се Аустрија, до тада ривал Француске, изолује од приступа Јадрану, што би економски нанело штету Монархији. Са друге стране лежи потенцијална улога ових простора у решавању Источног питања и његова стратешка позиција према истуреним поседима Османског царства. Позиција Илирских провинција омогућавала је евентуалну француску интервенцију у унутрашњости. Поред тога постоји још један разлог, на овом национално и верски мешовитом простору формирати државну целину и дати јој назив античког племена, а успут и настојати да се разноликом и по прилично подељеном становништву наметне један идентитет. Тај разлог је вероватно стварање новог центра око кога би се окупљали Јужни Словени, као алтернативу Србији која је дефинитивно била под руским утицајем, те би се са окупљањем балканских Словена око Србије ширио и руски утицај и присуство. Тиме би били угрожени и француски интереси на кључној тачки на Балкану, односно Мореузима.¹⁰⁵ Сам Наполеон помишљао је правећи још ширу стратегију, да Провинције уз Србију препусти Аустрији у замену за Галицију. Не би требало заборавити ни Таљеранов план из 1807. године о гурању Аустрије на Балкан као препреке Русији. Ипак и код Наполеона практична политика уступа своје место стратегији. Наполеонов став јасно можемо видети из његових речи упућених Метерниху јула 1810. године у Паризу. Тада је он аустријском министру саопштио да једном Србија мора припадати Аустрији, али да он не жели да испровоцира пропаст Османског царства. Он је нагласио да се, ако то

¹⁰⁵ Милорад Екмечић чак закључује да је ово алтернативно решење за спречавање јужнословенског окупљања око Србије заправо и главни циљ формирања Илирских провинција. Иако је у време о коме говоримо још увек рано говорити о идеји југословенског уједињења, идеје о обнови српске државе на Балкану са границама које далеко превазилазе границе устаничке Србије, као и сами планови устаника о ослобођењу потлачене браће, дају основа претпоставци да би Илирске провинције могле да послуже сврси окупљања које би ишло у прилог француским интересима (прим. Н. М.). М. Екмечић, *Дуго кретање*, 192.

Аустрија жели, неће противити окупацији Београда да би Порта постигла мир са Србима, којим би они добили једног свог кнеза који би био под протекторатом Аустрије. Он није желео да дозволи да у Србији влада неко иза кога стоји Русија, попут хосподара у Влашкој и Молдавији.¹⁰⁶ Такав став он оправдава чињеницом да он не би могао да допусти да Русија оставри упориште на десној обали Дунава. Ако би Русија желела да успостави и једно чврсто упориште на тој страни, Наполеон изјављује, да би на то гледао као на освајање самог Константинопоља. Додајући да је Дунав велика препрека која је заустављала руске армије, али да би и једна стопа руске земље на другој обали за њега значила исто што и потпуни крах Османског царства.¹⁰⁷ У том тренутку Наполеон је да би се руски утицај потиснуо из Србије чак и охрабривао аустријску владу да постане активнија и као меру у том правцу предузме окупацију Београда, те да Србију стави под свој утицај. Он је већ на такав корак позивао Аустрију и у једном ранијем разговору са Метернихом. Руско присуство у Србији као и његов страх од успоставе јаког руског упоришта на десној обали Дунава могу објаснити овакав став, што и сам Наполеон јасно изражава.¹⁰⁸

Све ове околности, као и тек завршени рат са Француском, утицали су на формирање Метерниховог става према Србији. Сам Метерних изложио је своје мишљење о питању Србије и српског устанка, на неколико места, између осталог и у представкама и писмима упућеним цару Францу I. Већ брзо након преузимања дужности Метерних је имао прилику да своје виђење српског питања у том тренутку изнесе. Наиме крајем лета 1809. године, Карађорђе је затражио, преко Симбшена, заштиту Аустрије над Србијом. Метерних је сматрао да Монархија у тим околностима мора избегавати било какве компликације у спољној политици. Он је веровао да Србија мора бити турска или евентуално аустријска да би се избегло да тај простор постане упориште руског или чак француског утицаја. Али дате околности нису дозвољавале да Монархија војнички окупира Србију, стога је сматрао да је по њу најкорисније и најбоље да почне да ради на измирењу Срба и Порте и да на тај начин она, као посредник настоји да очува и своје трајније интересе.¹⁰⁹ Своје ставове према Србији Метерних ће изнети и у реферату цару, у октобру исте године. Тада је изнео да је за

¹⁰⁶ Метерних – цару Францу, Париз 28. јул 1810. године, *Memoirs of Prince Metternich 1773-1815*, 439.

¹⁰⁷ Исто, 440.

¹⁰⁸ Исто, 440-441, 446. По мишљењу Милорада Екмечића, Наполеон је допуштао да у случају да Србија прогласи независност, он постане протектор. То по њему открива позадину политике према Србима, а то је да Србија постане она основа којој су Илирске провинције, заостале и неинтегрисане, заказале. М. Екмечић, „Европски оквири и карактер Српске револуције 1804-1815.“, 96.

¹⁰⁹ А. Веер, *нав. дело*, 215; С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 201.

Монархију веома важно да Србија поново дође под власт Порте, пошто ће она убудуће представљати готово једину линију комуникације са Турском. По питању окупације Београда и других градова у Србији Метерних је заузео негативан став пошто би то довело до компликација у односима са Француском, која би могла помислити да је то први корак Аустрије у деоби Османског царства.¹¹⁰ У истом извештају цару Метерних препоручује да би Порти требало скренути пажњу на могућност да Французи искористе одлазак Родофиникина, услед турске опасности из Србије, да продубе јаз између порте и Срба.¹¹¹ Да би нагодба између Срба и Османског царства била најбоље решење по интересе Аустрије наводио је Метерних и крајем децембра 1809. године. У том смислу требало је да делује и аустријски интернунције у Цариграду. Метерних је сматрао Монархија мора за себе да придобије трговачки слој и доњу класу која чезне за миром. Такође предлагао је да би у Београд требало упутити конзула преко кога би би жеље српског народа долазиле до бечког двора, који би штитио и саветовао народ и радио у правцу коначног смиривања земље. Цар се слагао са предлозима свог министра.¹¹²

Своје ставове према Србији поновиће Метерних и половином 1810. године у Паризу током разговора са Наполеоном. На предлог француског цара да Аустрија преузме активнију улогу и окупира Београд, Метерних је на то одговорио да би Београд без сумње био од користи Аустрији али да постоје два разлога која спречавају Монархију да предузме било какву активнију меру у Србији. Као први разлог навео је жељу да се не убрза пропаст Османског царства. Други разлог, како је навео, био је страх да не испровоцирају компликације са Француском, а пошто тог страха више нема, неопходно је да се Монархија и Француска потпуно посвете првом разлогу, односно спречавању распада Османског царства.¹¹³ У разговору са војводом од Кадора, де Шампањјем, Метерних је изнео и оно што је у односима Аустрије према Србији постајало све већи проблем, а то је присуство Руса у Србији и генерално напредак руске војске у рату са Турском. Одговарајући на војводина питања Метерних је изјавио да Аустрија не може дозволити Русији да успостави контролу над десном обалом

¹¹⁰ Метерних – цару Францу, Беч, 10. октобар 1809. године, А. Ивић, *Списи*, VI, 437-438.

¹¹¹ Постоји једано занимљиво мишљење о томе какви су били односи Руса и Француза према Србији, а које је у писму митрополиту Стратимировићу од 6. фебруара 1810. године, изнео генерал Петар Дука, командант Банатске генералне команде, иначе пореклом Србин: „Сервијанци су доста от Руса преварени били – сада само да се не би Наполеон у њи(х)ову распру мешао – ибо би по мојим мњенију то горе нежели све друго било.“, АСАНУ, 7345.

¹¹² Метерних – цару Францу, Беч, 28. децембар 1809. године, А. Ивић, *Списи*, VI, 535.

¹¹³ Метерних – цару Францу, Париз, 28. јул 1810. године, *Memoirs of Prince Metternich 1773-1815*, 440.

Дунава. У истом разговору аустријски министар даје и једну занимљиву опаску, за коју сам говори да је у разговору са војводом била посебно наглашена. Он је тада изјавио да ако једна суседна сила жели да насилно збаци Порту, Аустрија ће јој се супротставити свим расположивим силама, ако у томе не успе биће приморана да против своје воље и противно својим интересима учествује у подели Османског царства.¹¹⁴ Већ у наредном пропратном писму цару послатом истог дана као и претходно, Метерних је истакао да се Аустрија мора отворено и свом снагом супротставити руском покушају уништења аустријског најбољег и најповерљивијег суседа – Османског царства, иако признаје да би Аустрија и даље требало више да страхује од Француске него од Русије.¹¹⁵ Овом приликом истакао је у главним цртама целокупан правац своје политике према Србији износећи то у виду препоруке цару. Иако је рекао да не верује у Наполеоново обећање да ће Аустрији препустити Србију, он је нагласио да ипак Монархија мора остварити пресудан утицај у Србији и да су преговори који су са вођством устанка у том периоду вођени, изузетно добра прилика управо за то. Сматрао је да је неопходно да Аустрија направи кораке на Порти и да је извести да она никада не би могла дозволити руско присуство на десној обали Дунава и да је Монархија сада спремна да јавно иступи као посредник између Порте и Срба, као и да је интерес Аустрије налаже овакве предлоге како због успостављања мира на њеним границама тако и због спречавања даљих руских акција у турским провинцијама. Пошто није вероватно да би Срби желели да се врате под директну турску власт, а намера Порте је управо да поништи права те провинције, Аустрији остаје да предложи посредовање. Метерних је предвиђао да би у таквом развоју догађаја Аустрија могла и да окупира Београд, али би то морало бити привремено и само уперено на остваривање утицаја на преговоре са Србима, као и превентивно против руског деловања, односно могућности руског уласка у град.¹¹⁶ На крају износећи препоруку да се са овим корацима што пре крене како у Цариграду, тако шаљући и емисаре на српску границу, Метерних износи и једну занимљиву опаску. Наиме он наводи да ма какав био исход српско-турских преговора, аустријски утицај мора бити успостављен у Србији, и Монархија може гледати на ту важну провинцију као на своју у будућим околностима.¹¹⁷ Овакав став може се довести у везу са његовим виђењем да Србија мора бити или турска или аустријска, али пре свега мисли се на пресудан утицај који би онемогућио било какав неповољан развој

¹¹⁴ Исто, 442.

¹¹⁵ Исто, 448-449.

¹¹⁶ Исто, 450.

¹¹⁷ Исто, 451.

ситуације по Монархију, било да је то распад Османског царства, руско војно присуство или сама опасност присуства једне националне али и социјалне буне на јужним границама Хабзбуршке монархије, а која привлачи како хабзбуршке тако и друге турске поданике на Балкану.

Пошто је Аустрија, како ћемо видети, предузела кораке чији је мотив био да под њеним покровитељством дође до посредовања. Између осталог поставило се питање и упућивања једног конзула у Београд, до чега га је заиста и дошло. У упутству које је конзулу, потпуковнику Александру Паулићу, упутио Метерних у септембру 1810. године, можемо такође видети оцртане главне правце аустријске политике. Наводећи разлоге за његово слање у Београд, Метерних наводи да поред бољег обавештавања и заштите трговинских и војних интереса Аустрије, конзул треба и да припреми аустријску улогу посредника између Срба и Порте у самој Србији. Наводећи да је Порта обавештена о његовом доласку, Паулићу је наложено да настоји да односе са Портом не наруши. Посебно му је скренута пажња да саопшти, како Аустрији наклоњеним, тако и свим познатијим људима да би требало да се Срби, под аустријском гаранцијом поравнају са Турцима. У овом документу, министар спољних послова, дотиче се и питања окупације Београда. Он питање аустријског поседања везује искључиво за случај да устаници одбију прекид непријатељстава као услов преговора. Тек тада конзул може питање поседања Београда ставити на дневни ред, али се мора убедити Порта да је то само гаранција за мир, а никако освајање, једини други случај био би да устаници сами то понуде уз пристанак Порте. Још један задатак који је у овој инструкцији истакнут јесте и препорука конзулу да посебно мотри на могућност руског заузимања Београда и других тврђава у Србији. Како је то за Аустрију неприхватљиво, наређено му је да учини све да би Руси били предухитрени.¹¹⁸

Сви изнесени ставови показују правац Метерниховог размишљања у односу према Првом српском устанку. Своје закључке и препоруке покушаће сам Метерних, подржан од цара и да спроведе у дело али тактизирањем, праћеним настојањем да се избегне свака могућа компликација у односима како са Турском тако и са другим силама. Неки аспекти изнетих ставова добијаће временом на значају. Од посебне важности биће свакако руско присуство у Србији које је постало трн у оку аустријске политике. Ипак, како време буде одмицало, а ситуација у Европи се буде усложњавала идући ка великом обрачуну са Наполеоном, посебно ће добити на снази потреба за

¹¹⁸ Инструкција за аустријског царског конзула у Београду потпуковника Паулића, Беч (септембар 1810. године), АСАНУ, 13382.

смиривањем српског устанка на јужној граници Монархије, било на миран или насилан начин.¹¹⁹

3.4 Односи аустријских власти и устаника до смене Симбшена

Од самог почетка 1809. године, доста пре бурних догађаја средином те године, како за Србију, тако и за Хабзбуршку монархију, наставили су се погранични контакти српских устаника са аустријским властима и командом Војне границе. У том периоду владала је оскудица у Србији. Помоћ, коју су устаницима обећали Руси још увек није стизала. То је био разлог да Карађорђе поново почне играти на карту приближавања Аустрији. Већ у априлу почео је Карађорђе писати Симбшену називајући га „најбољим пријатељем“ и уверавајући га у српско пијатељство и нудећи да преда аустријске дезертере.¹²⁰ Пишући поново Симбшену у мају, Карађорђе је сада тражио конкретну помоћ. Пре свега молио је да се дозволи устаницима да посредством Милоша Урошевића, набаве у Аустрији четири хиљаде топовских кугли. Симбшен је већ сутрадан писао грофу Колореду, министру војске, да с обзиром на аустријску неутралност, тако нешто не може одобрити, али да постоји могућност за испоруку кугли у виду старог гвожђа.¹²¹ Гроф Колоредо се поводом тога обратио Тајној дворској и државној канцеларији. добивши од ње негативан одговор. Истакнуто је да је у датим околностима рата са Француском, Аустрији неопходно пријатељство Порте, а будући да се и сама налази у рату муницију за топове не може дати. Дворски саветник фон Худелист је чак и скренуо пажњу Симбшену на лукавост Карађорђа који даје обећања самоа када се налази у невољи, а ретко када та обећања испуњава, и да са Србима треба радити што мање писмено да би се избегло компромитовање Аустрије у очима других великих сила.¹²² На тај начин је пропао нови покушај вођства устанка да добију помоћ са аустријске стране.

До новог обраћања устаника Аустрији дошло је већ у јулу, приликом велике кризе упада турске војске у Србију. И тада је бечка влада одбила да пружи помоћ и тражено посредовање. Иако притиснута сопственим ратним напором. Монархија је ипак пратила дешавања посебно руску активност. Фон Худелист је је тада констатовао

¹¹⁹ За одређивање овакве, пасивније улоге Монархије на Балкану, Васиљ Поповић види пре свега улогу цара Франца који је у том правцу утицао на самог Метерниха. В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, 14.

¹²⁰ Карађорђе – генералу Симбшену, Београд 14. април 1809. године, А. Ивић, *Списи*, VI, 135-138.

¹²¹ генерал Симбшен – грофу Колореду, Петроварадин 22. мај 1809. године, А. Ивић, *Списи*, VI, 193.

¹²² Худелист – генералу Симбшену, Будим, 28. мај. 1809. године, А. Ивић, *Списи*, VI, 199.

да ширење утицаја Русије и умножавање њених додирних тачака са Србијом може бити веома штетно по интересе Монархије, али да Беч због уласка руских трупа у Галицију не сме да раздражи руски двор.¹²³ Да је Монархији знатно важније да одржи добре односе са Турском видело се и током лета и јесени 1809. године на питању снабдевања. Извоз житарица у Србију био је тада забрањен, док се турска војска снабдевала храном из Баната. И поред одбијања генерала Генедега, да испоручи Турцима помоћ у баруту, испоруке хране су настављене уз знање и сагласност виших власти.¹²⁴ И поред испорука хране, Порта је сумњала да Монархија помаже и подржава устанике. Због тога је генерал Симбшен био приморан да пише интернунцију Штирмеру, да би он уверио Порту да Аустрија не помаже Србима, него да се строго придржава неутралности, те да је одбијена свака молба за испоруку оружја и да су само избеглице примане.¹²⁵

У таквим околностима дошло је до смене у аустријском државном врху, а на чело министарства спољних послова је дошао Метерних. По преузимању министарске дужности он је започео са спровођењем политике према Србији која је одговарала његовим назорима и тежила посредовању као путу ка умирењу Србије и стабилизацији аустријске јужне границе. Прилика да се започне са остваривањем планова указала се већ крајем децембра. Тада се Карађорђе поново обратио Симбшену са понудом да Србија дође под аустријски протекторат уз поштовање граница Србије, а у оквиру вазалног односа према Порти. Такође, Карађорђе је затражио од Аустрије и да у Београд пошаље конзула. На тај корак се одлучио из веровања у Србији, да ће присуство аустријског конзула спречити очекивани турски напад у пролеће наредне године.¹²⁶ Управо у време Карађорђевог обраћања, крајем 1809. и почетком 1810. године, поднео је Метерних цару своје реферате о српском питању и неопходности српско-турског поравнања под аустријским посредовањем. На основу њих аустријска је политика кренула да припреми своју улогу посредника. У том смислу дошло је и до аустријске интервенције на Порти која није успела, али и до одбијања да се Србима дозволи набавка оружја и муниције као вида притиска на устанике да прихвате посредовање и поравнање. Ипак Монархија још увек није желела јавно иступити као посредник и опрезно је приступила том питању страхујући од могућих компликација.

¹²³ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 197.

¹²⁴ Исто. 198.

¹²⁵ генерал Симбшен – Штирмеру, Петроварадин, 3. октобар 1809. године, А. Ивић, *Списи*, VI, 423; С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 199.

¹²⁶ Карађорђе – генералу Симбшену, Београд 29. децембар, 1809. године, А. Ивић, *Списи*, VI, 535-537; С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 183.

Пошто српско-аустријски контакти са почетка године нису дали резултате, а Порта је одбила аустријско посредовање, не желећи гаранцију других сила за Србију, дошло је до новог обраћања устаника Аустрији. Карађорђе је 16. марта 1810. године упутио Ивана Савића – Југовића у Аустрију. Он је по доласку у Беч поново затражио аустријски протекторат нудећи као залог Београд. У војним круговима постојали су планови који су циљали не само на заузимање Београда, већ и целе Србије, па и шире. Ипак преовладало је Метернихово уверење да у том тренутку није могуће да окупације дође, изизев случаја да дође до руског покушаја заузимања Београда. Закључено је да са тим питањем треба још чекати, а Срби су упућени на преговоре са Портом. Иван Савић-Југовић враћен је назад са том препоруком као и са позивом да свим силама сузбија утицај русофила.¹²⁷ Митрополит Стратимировић писаће касније, у тексту објављеном 1849. године, дуго након његове смрти, да је Аустрија била спремна да војнички поседне Србију али да је од тога одустала због Наполеоновог савета да то не чини док он не потчини Шпанију. Ипак из Метернихове преписке са царем, о сусрету са Наполеоном средином 1810. године, види се Метернихово противљење таквој одлуци долази из жеље да се не угрози Порта али ни позиција Аустрије као посредника, што се поклапа управо са тактизирањем у политици према Србији. Иако је Метерних тада наводио да су преговори са Србима добра прилика да се оствари аустријски утицај, претерано тактизирање даће супротан ефекат.¹²⁸

У току преговора, Руси су сасзнали за понуде устаника да се Србија стави под аустријски протекторат. Руски посланик у Бечу, Шувалов састао се 10. марта 1810. године са Метернихом ради појашњења. Шувалов је тада изјавио да Русија жели да Србија буде што независнија и што заштићенија од освете Турака. Метерних је одговорио да Монархија нема жељу да потчини Србију, те да су то сами устаници понудили. На изјаву Шувалова да Аустрија и Русија имају исту политику према Србији, Метерних је одговорио да је тако само ако цар Александар нема претензију да је поседује. Занимљива је чињеница да је у разговору Шувалова са аустријским послаником у Санкт Петербургу Сен-Жилијеном, опаску руског посланика да независна Србија не би била претња по Монархију, Сен Жилијен прихвата са

¹²⁷ А. Веер, *нав. дело*, 219-222; С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 203.

¹²⁸ Метерних – цару Францу, Париз, 28. јул 1810. године, *Memoirs of Prince Metternich 1773-1815*, 438-447. Да тада није постојала воља са стране владе у Бечу да искористи невоље Србије и војнички је поседне већ крајем 1809. године, наводи и Гедеон Ернст Маретић, који примећује да би посудање Србије за Аустрију било изванредно и корисно. Г. Е. Маретић, *Историја Српске револуције 1804-1813*, Београд 1987, 177.

задовољством.¹²⁹ И поред умирујућих сигнала из ових руско-аустријских разговора, неповерење Монархије према потезима Русије остало је очигледно, како је и сам Метерних писао.

Аустријска политика у настојању да припреми посредовање, настојала је да се прикаже што неутралнијом, настојећи поред тога и да се не замери другим великим силама али ни самој Порти. Овакав приступ одвео их је у тактизирање и одуговлачење као у примеру бесплодних разговора са устаницима почетком 1810. године. Генералу Симбшену је наређено само да ојача кордон према Србији, као и да мотри на руске акције и сузбија њихов утицај код Срба. Наређено му је такође само да идаље дискретно ради на посредовању између Срба и Турака.¹³⁰ То даље тактизирање и избегавање отвореног мешања, онемогућило даље преговоре Симбшена са Карађорђем. Сам вожд окретао се поново све више Русији, али српски контакти ишли су и даље, јер је током јануара у мисију у Париз упућен Раде Вучинић. Незадовољство Срба политиком Монархије све више је расло. Када је уследио Симбшенев позив на даље преговоре Карађорђе је одговорио писмом упућеним преко секретара Стефана Јефтића. У том писму вожд је тражио одређен одговор о ставу Аустрије, а изнета је и оптужба да Монархија води себичну политику. Вожд је тада писао: „А она држава која би хтела да у невреме ћари од једног сиротог народа, који се својим сузама и својом крвљу ослободио, која би хтела ћара без икаква свога труда, била би саоме Спаситељу противна.“¹³¹ На окретање Србије ка Русији утицаће и нови руски емисар архимандрит Спиридон Филиповић, који је писао Правитељствујушчем совјету и саветовао да се утврде градови јер Аустрија има намеру да их поседне и преда Турцима. Поред тога архимандрит је назначио Ивана Савића – Југовића као главног аустријског човека у Србији кога би требало протерати и ставити под руски надзор. Почетком јула 1810. године, Карађорђе је такође писао руском генералу Цукату да постоји аустријски план за поседање градова и њихово предавање Турцима. Вожд износи и једно занимљиво опажање о аустријској политици, које није далеко од истине: „..... они раде да нас од вас (Руса) одвоје...јер је познато да су Немци с Турцима у љубави.“¹³²

Да вождова изјава није без основа потврђује и један мемоар Метерниха оца (грофа Франца Георга Метерниха) од 8. августа 1810. године. У том мемоару упућеном

¹²⁹ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 184. Детаљи о овим разговорима дати су у руским изворима, како објављеним тако и необјављеним изворима из руских архива.

¹³⁰ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 204.

¹³¹ Исто, 204.

¹³² С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 186.

цару Францу II, Метерних отац је изнео став да Наполеон жели да веже Турску још чвршће за себе, да би то избегла Монархија је требало да помогне Турцима да што успешније наставе ратовање, али да при том избегне компромитовање пред Русима. По питању могућег заузимања Београда или других градова, сложио се са закључцима свога сина, да би то долазило у обзир само ако би се Русија спремала да учини исто. Сам цар сматрао је да треба настојати да се наведе Порта да сама затражи од Аустрије да поседне Београд и Оршаву, или да то Аустрија сама учини, ако је могуће, а да се избегне рат са Русијом.¹³³ Оваква очекивања била су нереална и нису донела никакву промену у аустријској политици. Настављено је са мотрењем на могуће руско заузимање Београда, али опасности са руске стране тада није било.

Без обзира на поједине нереалне жеље, али и на готово никакве резултате досадашњих напора, наставила је аустријска дипломатија да покушава да приволи Србију и Османско царство да прихвате могуће посредовање Монархије. О томе сведочи сусрет који је интернунције Штирмер у септембру имао са реис-ефендијом, османским министром спољних послова. Тада је саопштио да би успостављање мира у Београдском пашалуку било од користи како за Турску тако и за Аустрију. Да би се осигурао трајан мир у Србији, требало је да, уз посредовање Аустрије, Порта да Србима одређене повластице. Такође је опоменуо Порту, да могућност да на силу реши питање Србије умногоме зависи од околности али и среће, као и да би пустошењем земље она постала уточиште за разбојнике, подједнако опасне по мир како Турске, тако и суседних аустријских провинција.¹³⁴ Штирмер је поред тога морао да покуша и да умањи неповерење Порете према Аустрији које је још увек постојало у виду сумње да Монархија потајно снабдева устанике. Иза ових сумњицења стајао је страх Порте да Аустрија има удела у договорима Наполеона и цара Александра о могућој подели Турске из Тилзита, због чега Беч толико инсистира на посредовању са Србијом. Поред тога сумњу Порте подгрејавале су и оптужбе Британије да су Монархији, тајним одредбама мира у Шенбруну обећане територијалне компензације на рачун Османског царства.¹³⁵ Не желећи да Аустрија преузме у Србији онакву улогу, какву је имала Русија у Кнежевинама, Порта је Штирмерове предлоге одбила.

¹³³ А. Веер, *нав. дело*, 233-234; В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, 17.

¹³⁴ Штирмер – Стратфорду Канингу, у: Ч. Мијатовић „Преписи из званичних и поверљивих извештаја енглеске абасаде у Цариграду од 1804-1814.“, *Споменик* 54 (1922), 82-83.

¹³⁵ Стратфорд Канинг – Ричарду Велслију, Цариград 10. октобар 1810. године, у: , у Ч. Мијатовић „Преписи“, 80; L. Meriage, *нав. дело*, 433.

За садржај Штирмеровог разговора са турским министром сазнао је и руски посланик у Бечу гроф Штакелберг. Месец дана након тога он је разговарао са Метернихом и Худелистом о могућности да Монархија напусти Француску и уђе у савез са Русијом против Наполеона. Бивши руски посланик у Бечу, Шувалов, који је боравио у Аустрији са истим задатком, сматрао је да би у том случају Аустрија желела да ступи у посед неких турских провинција и да се врло вероватно ради о Србији.¹³⁶ Оваква договарања којима је Метерних био несклон, могу се довести у везу са његовим ставом да би Аустрија могла учествовати у подели Турске само против своје воље ако би на то била приморана деловањем Русије. Ипак доста јаснији став изнет је у реферату цару Францу од 31. октобра када је Метерних навео да су руске понуде само заклон за њихове освајачке намере према Порти, односно према Влашкој и Молдавији. Сам цар противио се руском присуству у те две кнежевине. Као услов за било какав савез са Русијом он је поставио одрицање од освајачких намера према Порти и изразио аустријско противљење руском припајању Влашке и Молдавије. Са таквим одговорима пропали су руски покушаји за придобијање Беча. Метерних је веровао да би у предстојећем сукобу Монархија требало да се држи победничке стране, односно Француске и да би могла у том случају уступити Наполеону Галицију као компензацију за повратак Илирских провинција Бечу.¹³⁷

Са друге стране 28. септембра упућен је у Србију, у својству конзула, потпуковник Александар Паулић. У већ помињаној инструкцији коју је за њега израдио сам министар Метерних одређени су задаци које је Паулић имао да изврши. Поред већ наведених задатака који су подразумевали припрему аустријског посредовања путем убеђивања виђенијих људи да је независност неодржива и да је једино могуће решење нагодба са Турцима, као и мотрења на руску активност у Србији, конзул је добио и још упутстава. Због неповерења у сопствене српске поданике, конзул је имао задатак и да мотри на везе устаника са другим православним „Илирима“.¹³⁸ Поред тога министар, спољних послова износи и занимљив опис важности Београда са становишта аустријске источне трговине, али и контроле половидбе Савом и Дунавом. Конзулу је такође наређено да се посебно држи Карађорђа, да утврди које старешине припадају руској, а које француској странци и да

¹³⁶ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 186. За наводе о овом сусрету, као и могућности поселања турских територија Гавриловић цитира руска документа из Архива Главне Дунавске армије.

¹³⁷ В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, 26 – 27.

¹³⁸ Инструкција за аустријског царског конзула у Београду потпуковника Паулића, Беч (септембар 1810. године), АСАНУ, 13382.

утиче на поправљање расположења виђенијих људи према бечком двору.¹³⁹ Порта се није противила постављању аустријског конзула, али није била спремна да прихвати слање српског представника у Беч. Поред тога Порта је сматрала да би аустријско поседање Београда, чак и у случају да се то уради не би ли се предухитрили Руси, било повод за објаву рата.¹⁴⁰

Поред упућивања конзула, Тајна дворска канцеларија задржала је за себе одлуку о будућем уређењу Србије. О могућем предлогу за уређење Србије, који би био изнет у случају аустријског посредовања, израђен је и један детаљан нацрт новембра 1810. године. Уводни део тог нацрта, датог у виду одговора, је уједно и најинформативнији његов део. Аутор овог нацрта сматра да се Србија мора одрећи немогућег сна о независности, и да једина будућност лежи у покоравању Порти под аустријском гаранцијом. Он предвиђа, да би се избегле странпутице и опасности, да је најбоље да Србија, за сада остане турска. За интересе Монархије најкорисније би било да Србија добије уређење слично ономе које већ имају Влашка и Молдавија. Порта је требало да има формални суверенитет над Србијом и добијала би данак. Султан би чак, у складу са шеријатом, остао сопственик целокупне земље. Србија би имала једног слободно изабраног хришћанског кнеза који би владао земљом као намесник Порте, а под аустријском гаранцијом.¹⁴¹ Предлог унутрашњег уређења Србије, које предлаже аутор овог нацрта, доноси ипак нешто другачије. Наиме, аутор нацрта сматра да би услед брзих политичких догађаја могло да дође до аустријског заузимања Србије, стога би српско уређење било организовано попут онога у Војној граници и у складу са аустријским граничарским законодавством, да би се на тај начин олакшало то будуће заузимање. Тако организована Србија би давала надокнаду за граничарске пукове, изгубљене формирањем француских Илирских провинција. Остатак цивилне власти је упрошћен, организован на војно-цивилном нивоу, а поред кнеза не помињу се друге институције.¹⁴² У даљем току текста наводе се појединости и детаљи о унутрашњим односима у Србији, о обавезама становништва, правосуђу, цркви и осталим унутрашњим пословима земље. Ипак и сам творац овог предлога свестан је да би наметање аустријског модела уместо дотадашњег, изазвало подозрење код Порте.¹⁴³ Овакав нацрт уређења Србије, изгледа да садржи два различита виђења решења

¹³⁹ Исто.

¹⁴⁰ В. Поповић, В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, 21.

¹⁴¹ Одговор на питање: Које би уређење за Србију под влашћу Порте у односу на Аустрију најзгодније и за обе владе као и за саму Србију уједно најкорисније било? (новембар 1810), АСАНУ, 13382, 1.

¹⁴² Исто, 7.

¹⁴³ Исто, 10.

српског питања у два противречна правца: очувању интегритета Османског и освајању Србије. Обзиром на постојање више виђења аустријске политике у самом, гломазном војном и политичком апарату Монархије, овакав план је део управо противречних жеља и планова који су циљали на обнову угледа и моћи Монархије. Утицај војних кругова и њиховог начина размишљања, очигледан је у делу о унутрашњем уређењу Србије, а ти кругови никада нису напустили идеју освајања на југоистоку и стварања Дунавске монархије. У ситуацији у којој се налазила, Монархија је била немоћна да било који од тих планова спроведе. Планирајући у различитим правцима, а делујући сувише опрезно и увиђено и готово недоследно, њени покушаји придобијања, како Срба тако и Порте остали су без икаквог успеха. Аустрији је једино преостало управо то – ковање планова.¹⁴⁴

3.5 Пад генерала Симбшена

Неуспех аустријског настојања да приволи Србе нагодби са Портом, под гаранцијом Беча, као и став о аустријској политици који је оличен у Карађорђевог одговору Симбшену, изазвали су незадовољство виших аустријских власти. Кривица због таквог односа Срба према Монархији биће у многоме сваљена на генерала Симбшена и знатно ће допринети његовом паду. Повод за његову смену наћи ће се ипак на другој страни, а не у домену високе политике. Ту улогу одиграће интриге које су око њега плетене током 1810. године

Прво од zgodних оправдања за смену команданта Славонско-сремске војне границе, биће пронађено у кријумчарењу оружја у Србију. Устаници су често и отворено тражили од аустријских власти на граници дозволу за набављање оружја, муниције и барута као што је био сличај у јануару 1810. године. Кријумчарење је током година често толерисано од стране пограничних власти још од времена команде генерала Женијена у првим годинама устанка. Разлог повремениг толерисања била је жеља да се Срби не одбију од Монархије, а требало би поменути и да је тај посао финансијски уносан. Јавну трговину и отворене захтеве устаника Аустрија је одбијала из разлога одржавања добрих односа са Портом. Са променом власити и одлуке да се Аустрија наметне као посредник, таква толеранција постаће сметња, нарочито после неуспеха такве политике. Током 1810. године шверц из различитих градова Монархије је настављен. Чак се сумњало и да је Карађорђево брат у Пешти ради набавке оружја.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Постоји и мишљење да је овај план заправо доказ смишљеног аустријског настојања да се Србија освоји, и претвори у провинцију Хабзбуршке Монархије. Р. Љушић, *Вожд Карађорђе*, II, 53.

¹⁴⁵ М. Милићевић, *нав. дело*, 7.

Ипак највише пажње привукла је кријумчарска делатност трговаца Милоша Урошевића, Димитрија Братоглића и Јанка Петровића, поданика Монархије. Пошто се радило о Симбшеновим људима од поверења и доушницима, генерал их је бранио наводећи да оптужбе долазе из зависти других трговаца. Међу оптужбама против ових трговаца нашла се и она да они служе Симбшеновим приватним интересима. Председник Дворске коморе гроф Валис предложио је да због ових веза Симбшен буде стављен под присмотру. Гроф Колоредо, председник Дворског ратног савета је те сумње против генерала одбацио, али је ипак затражио да се преко тајних канала прикупе докази.¹⁴⁶

Оптужбама против Симбшена ту није био крај. Конфидентски извештаји о деловању „Илира“ пристизали су на сто шефа бечке полиције барона Хагера, а преко њега стизали су и до цара Франца II. Један од његових главних људи на том задатку био је дворски агент за послове Војне границе Урош Несторовић. Конфидентска мрежа почеће да сумњичи Симбшена за попустљивост према устаничком вођству, а нарочитог повода за то даће им случај са бекством у Монархију војводе Милоја Петровића у фебруару 1810. године. На Карађорђево захтев, војвода Петровић, предат је назад Србима већ у априлу. То је дало отворен повод и вишим властима да посумњају у Симбшеново држање. У току априла стигле су и конфидентске оптужбе да се Симбшен окружио руским присталицама и да је у преписци са неким руским поуздаником.¹⁴⁷ Уследиле су затим и оптужбе да се Симбшен и група око њега, која укључује земунске трговце Урошевића, Братоглића и Петровића, земунског градоначелника Косту Хацића и поједине официре, повезала са устаницима и Русима.¹⁴⁸ Да би се оптужбе истражиле донета је одлика да се у Земун упути као конфидент Урош Несторовић. Средином септембра уследио је Несторовићев извештај о држању генерала Симбшена. На основу исказа других трговаца оптужен је генерал да даје повластице својим сарадницима који тргују са Србијом, и да сам од тога има користи. Такође, окривио је Симбшена да је он лошим избором људи које је слао у Србију утицао на погоршано расположење Срба и њихових старешина према Монархији. На тај начин додата је и оптужба да је генерал кривац за неуспех аустријске политике према посредовању у српском питању. Ови аргументи послужили су као основ за одлуку цара да 24. октобра 1810. године смени Симбшена а на његово

¹⁴⁶ гроф Белгард – цару Францу, Беч, 31. август 1810. године, у: А. Ивић, *Списи*, VII-VIII, 310; С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 206.

¹⁴⁷ барон Хагер – Кабинетској канцеларији, Беч, 22. април 1810. гдине, А. Ивић, *Списи*, VII-VIII, 226.

¹⁴⁸ барон Хагер – Кабинетској канцеларији, Беч, 4. мај 1810. године, А. Ивић, *Списи*, VII-VIII, 229.

место постави генерала барона Јохана Хилера.¹⁴⁹ И након смене истрага против Симбшена ће бити настављена. Докази и искази против њега биће прикупљани у наредне готово две године. Тако су у фебруару 1811. године и гроф Белгард и цар Франц оптуживали Симбшена, на основу исказа сведока, да је по питању кријумчарења и оружја у Србију радио сасвим супротно од инструкција виших власти.¹⁵⁰ Докази против Симбшен наставили су да се нижу што је на крају довело и до његовог хапшења 6. августа 1812. године

3.6 Нови командант на граници

Време смене на командном положају Славонско-сремске војне границе и доласка новог команданта Хилера у јесен 1810. године, донеће опасност од које је Монархија дуго страховала. Како је те године дошло до значајније српско-руске војне сарадње и зајдничког ратовања против Турака, јачала је стрепња од задржавања Руса у Србији, и чак њиховог доласка у српске градове. Руско присуство значило је у очима аустријских државника претњу како за безбедност Монархије, тако и за њен интерес на Балкану јер би Руси уз очигледну приврженост православних народа, могли кренути у решавање Источног питања у сопствену корист. Реакција Беча биће ипак донекле неочекивана у контексту изјава аустријских званичника из претходних година.

Иако су Руси и раније улазили у Србију, тадашње руско присуство претило је да са уласком у градове на Сави и Дунаву постане трајно. Барон Хилер предвиђао је могућност доласка руске војске у Смедерево, Београд и Шабац. Из тог разлога обратио је посебну пажњу на дешавања у Србији, на односе са Русима али и на међусобне сукобе међу српским старешинама. Покушао је чак и да активније делује на уверавању устаника да спас могу пронаћи једино ослоном на Монархију, а никако сарадњом са Русима.¹⁵¹ Преко својих људи настојао је да изазове расцеп између Совјета и српског нардоа, што је према његовој тврдњи био једини начин да се ослаби утицај Руса у Србији. Полазећи од тог уверења Хилер је преко границе почео пуштати гласине о томе да ће старешине побећи у Русију и оставит народ ако дође до нереда, као и да је руска помоћ исувише далеко, док је са друге стране Монархија увек помагала устанике чак и када се Порта томе противила. Поред ових мера, Хилер је предлагао и чврсто затварање границе према Србији, да би на тај начин устаници били приморани да

¹⁴⁹ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 221 - 222.

¹⁵⁰ гроф Белгард – цару Францу, Беч, 11. фебруар 1811. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 77; цар Франц – грофу Белгарду, Беч, 20. фебруар 1811. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 77-79.

¹⁵¹ С. Гавриловић, „Аустрија и присуство Руса у Србији 1811-1812.“, у: *Југословенске земље и Русија за време Првог српског устанка 1804-1813*, ур. Васа Чубриловић, Београд 1983, 133.

траже управо оно што је Монархија већ годину дана безуспешно покушавала да им наметне – своје посредовање.¹⁵² Своје намере наставиће Хилер да спроводи и током састанка са вождовим секретаром, Стефаном Јефтићем. И њега је уверавао у предности сарадње устаника са Аустријом, што је Јефтић и признавао указујући ипак да је присуство Руса у Србији чињеница. Хилер је чак ишао и до тога да је обећавао да ће вождов син бити примљен у академију у Бечу уколико Србија промени став према Аустрији. О овим контактима Карађорђе је известио и Русе уверавајући их да имају за циљ искључиво одржавање пријатељства међу суседима.¹⁵³ Неуспевши да гласинама и разговорима приволи устанике да затраже аустријско посредовање, морао се Хилер окренути другим видовима притиска. Даље разрађујући своје планове Хилер је закључио да једни начин да Монархија, без предузимања корака који би је могли компромитовати, спречи руско присуство у градовима јесте потпуно затварање српско-аустријске границе. Као посебну опасност видео је и пречанске Србе у Срему и Банату, за које је тврдио да размишљају попут својих сународника у Србији, и да прижељкују револуцију као би постали владајући у тим областима. То је био разлог за предузимање мера за сузбијање руског утицаја и на самој територији Монархије.¹⁵⁴

Мере према Србији, које је Хилер предлагао, имале су за циљ саботирање руског присуства у Србији али и слање јасне поруке устаницима. Потпуно затварање границе онемогућило би увоз хране, а самим тим и отежало руско снабдевање у Србији. Успео је да убеди и генерала Вецела, команданта у банатском сектору Војне границе, да поступи на исти начин и обустави трговину са Србијом.¹⁵⁵ Двострука намена ове мере састојала се у томе да се руско присуство у Србији отежа, али без директног компромитовања аустријске владе, са друге стране требало је показати и Србима да им опстанак није могућ без добре воље Монархије и њених власти. Као оправдање пред руском владом за забрану трговине требало је искористити аргумент о могућем порасту цена. Поред забране трговине у Војној граници су предузимане и мере појачања кордона према Србији. Ипак не желећи да испровоцира руску реакцију,

¹⁵² барон Хилер – Метерниху, Земун, 16. новембар 1810. године, А. Ивић, *Списи*, VII-VIII, 606-607; Извештај фцм Хилера Метерниху о Совјету у Србији, (16. новембар 1810. године), АСАНУ, 13382.

¹⁵³ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 228; Исти, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 190.

¹⁵⁴ барон Хилер – Метерниху, Петроварадин, 2. децембар 1810. године, А. Ивић, *Списи*, VII-VIII, 646-647.

¹⁵⁵ Овакав Хилеров поступак није наишао на Метернихово одобравање, јер је министар сматрао да то није у складу са инструкцијама виших власти у тренитку када Руси још увек нису стигли у Београд, па је овакав поступак могао донети нежељене компликације. Метерних – Хилеру, Беч, 4. фебруар 1811, А. Ивић, *Списи*, IX, 51.

аустријска влада је појачане мере ограничила само на граничарске трупре, не доводећи регуларну војску на границу.¹⁵⁶

3.7 Руска опасност

Улазак руских трупа у Београд, у првим месецима 1811. године није био само локално питање које се тичало српско-аустријских односа. То је питање имало ширу димензију, што га је чинило још сложенијим и увелико је условљавало реакцију Хабзбуршке монархије. Захтев за присуство руских трупа у градовима Србије стигао је са устаничке стране у октобру 1810. године, када је то уз сагласност Совјета и старешина Карађорђе затражио од руске дунавске армије. Као делегати послати су Миленко Стојковић, Милан Обреновић и Доситеј Обрадовић.¹⁵⁷ Са руске стране ипак наступило се знатно обазривије. Узрок руске опрезности лежао је управо у подозрењу Монархије према њиховим потезима, што Русији није било непознато. Уследио је низ руско-аустријских контаката са циљем да се ситуација разјасни. Цар Александар је чак почетком 1811. године лично саопштио аустријском посланику у Санкт Петербургу, да Србија улази у његове комбинације само у смислу жеље да се земљи осигура мир а народ заштити од турске освете. Грофу Штакелбергу наређено је да Метерниху пренесе овај став, додајући уз то да се Русија неће противити аустријском пројекту о Србији него ће настојати да се он оствари у интересу обеју царевина.¹⁵⁸ Цар је изразио жељу да сазна шта то Аустрија заиста жели у односу на Србију, што се у сваком случају не може решити једностраним потезима Монархије на Порти, јер би то нанело штету српском народу.

Повод за овакве поруке руског Двора био је нови јануарски састанак интернунција Штирмера са реис-ефендијом, и његово поновно залагање да се српско питање реши кроз посредовање Монархије, што би подразумевало давање самосталне унутрашње управе Србији.¹⁵⁹ Овај нови покушај да се на Порти нешто учини, није био мотивисан само руским ангажовањем у Србији већ и страхом који је постао присутан код аустријских власти да би у случају њиховог неуспеха посредничку улогу између Срба и Турака могла преузети Француска. Из тог разлога Метерних је настојао да поново покуша придобити Порту за идеју да се Влашка и Србија уреде као вазалне

¹⁵⁶ С. Гавриловић, „Аустрија и присуство Руса у Србији 1811-1812.“, 133-134.

¹⁵⁷ С. Терзић, „Русија и Српска револуција 1804 – 1815.“, у: *Европа и српска револуција 1804 – 1815*, ур. Чedomир Попов, Нови Сад 2004, 298.

¹⁵⁸ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 191.

¹⁵⁹ Исто, 192.

кнежевине под руском и аустријском заштитом.¹⁶⁰ У инструкцији која је у јануару послата интернунцију Штримеру у Цариград Метерних је наводио потребу да се ради успеха аустријског посредовања Срби увере да ништа не могу постићи ослањајући се на Русе и да не могу постићи свој крајњи циљ самосталност, па се стога морају вратити под власт Порте уз извршне промене које би осигурале сигурност стовништва од тлачења. Са друге стране упућена је критика Хилерових контаката са устаницима јер би могла изазвати негативну реакцију Порте, што само сведочи о врло деликатном положају у коме се Монархија налазила покушавајући да обезбеди посредовање. Порти је требало саветовати да буде попустљива али и да је треба одвраћати од оружане акције јер се народ неће покорити тлачењу кога се још живо сећа.¹⁶¹ И овај покушај доживео је судбину претходног управо из истих разлога. Опрезност Аустрије да се не компромитује поново је условила неодлучне и готово опречне кораке који нити су задовољавали Србе нити су умиривали Порту. Управо та опрезност и жеља да се избегне свака компликација долази до изражаја и у вези руског присуства у српским градовима.

Уочи самог доласка руских јединица у Београд контакти на високом нивоу са руском страном су настављени. Аустрија је исказивала незадовољство предстојећим руским доласком у градове, преносећи став цара Франца да је Србија само побуњена провинција Турске царевине. Почетком фебруара 1811. године Метерних је одржао нови разговор са грофом Штакелбергом. Гроф је о свему томе известио руског министра спољних послова, грофа Румјанцова. Метерних је тада пренео да је једина жеља Монархије да се у Србији успостави мир, те да је цар Франц желео да буде посредник између Срба и Турака. Саопштио је такође да Аустрија нема никаквих територијалних претензија према Османском царству јер би за њу цена такве политике била превисока, а то би било супротно и пријатељским односима две суседне царевине. Иако је изразио противљење руском доласку у градове, већ тада Метерних показује знатно ублажен став, наводећи да Монархија са своје стране против руског чина неће предузети никакве посебне мере, правдајући прекид трговине потребом да се очива неутралност, чак се и огађујући од потеза команданата на Војној граници.¹⁶²

Када су и заиста руске трупе стигле у Београд, а затим и у друге градове њихова бројност је била невелика. Радило се о два батаљона из састава Нејшлотског пука, са

¹⁶⁰ В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, 22.

¹⁶¹ Исто, 23

¹⁶² С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 192.

здатком припреме и чувања магацина за потребе руског корпуса који ће на лето са Србима наставити рат против Турака. Са трупима стигао је и нови руски изасланик у Србији, Теодор Недоба.¹⁶³ Реакција у Бечу биће помешана и нејединствена, а у њеној позадини налазиће се и потребе шире европске политике. У својој првој реакцији на долазак руских војника, Метерних је Штакелбургу рекао да аустријска влада са жаљењем морала забранити извоз веће количине олова због дешавања у Србији. Неколико дана касније Метерних је истом саговорнику пренео да ће запоседање градова имати негативне последице на односе две царевине, као и да ће од тога користи имати само неко трећи, мислећи на Француску.¹⁶⁴ Оваквим наговештајем, Метерних је откривао разлоге своје одмерене реакције. Монархија није себи могла допустити никакве компликације, као што је и у питању посредовања у српско-турском сукобу наступала претерано опрезно тако се сада поставила и према руским акцијама. Пут повратка државног престижа и моћи, што је било на уму аустријским државницима, налазио се на европској политичкој и војној позорници па је требало избећи све могуће компликације на другим странама.

О мерама које је требало предузети због руског присуства у српским гадовима није постојало јединствено мишљење у Бечу. Ипак и међу аустријским војним, дворским и коморским круговима постојала је сагласност у две ствари. Прва је да је сваки сукоб са Русима апсолутно искључен. Друга ствар око које је постигнута сагласност јесте да сама забрана извоза неће натерати Русе да напусте Србију. Своја виђења ситуације изнели су и водећи људи Монархије. Генерал Радецки, начелник генералштаба сматрао је да је забрана извоза недовољна да натера Русе на одступање и да би таква мера само допринела јачању проруске струје у Србији. Он је предлагао да се забрани пре свега извоз ратних потребштина односно оружја, док би се извоз хране могао повремено дозволити.¹⁶⁵ Почетком марта и гроф Белгард, председник Дворског ратног савета изнео је своје виђење. Он је у реферату цару закључио да је забрана извоза нанела штету како Србима тако и Русима, али да вероватно неће условити одлазак руских трупа, мада то није могао да искључи. Сматрао је да ће проузрокована штета натерати Србе да се побуне против Руса јер њихово присуство изазива контрамере Монархије. С обзиром на карактер нација у суседству Монархије требало

¹⁶³ С. Терзић, *нав. дело*, 298; А. Ивић, „Ратовање Срба и Турака 1811. године“, 42.

¹⁶⁴ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 192.

¹⁶⁵ генерал Радецки – цару Францу, Беч, 25. фебруар 1811. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 125.

је предузети мере обезбеђења границе.¹⁶⁶ Метерних се заложио да ипак дође до обнове трговине из политичких разлога, пре свега мислио је на извоз житарица и то преко Срба оданих Аустрији. Оно што је заиста бринуло Метерниха јесте била чињеница да је се руски гарнизон у Београду налазио у непосредној близини три милиона православних поданика Монархије, у чије држање захваљујући мрежи конфидената сумњало.¹⁶⁷ Појединци у војним круговима Монархије сматрали су да је улазак руских трупа у Србију гори по позицију Аустрије него губитак Аустријске Низоземске. Генерал Червинка, командант у Земуну, нешто опрезније и умереније, ипак наводи да је присуство руских трупа, опасно по Аустрију због њиховог утицаја на устанике, али и због утицаја на Србе у Монархији у чему се слагао са Метернихом. Пошто рат није долазио у обзир, Червинка је предлагао да се поред затварања границе нађе и начин да се устаници убеди да је руско присуство у Србији штетно. Поред тога Червинка је предлагао да се опсежније ради на изградњи поверења „илирске нације“, односно сопствених српских поданика према Двору.¹⁶⁸ Червинка је изнео и предлог знатно радикалнијих мера, усклађенијих са назорима аустријске војске. Предлагао је да се потпуна забрана извоза протегне не само на Србију већ и на Пољску, Влашку, Молдавију, Босну и Илирске првоинције без обзира на штету коју та мера може нанети аустријској трговини, као и на могућност да Порта и Француска буду узнемирене тим потезом. Сматрао је да ће на тај начин и Срби и Руси бити доведени у зависност од Аустрије. У том случају рат са Русима био би потпуно излишан, а Монархија би имала покриће и изговор за јачање кордона према Србији, и гушење руског утицаја међу српским становништвом у пограничним крајевима. Устаницима је таквим мерама требало показати да је знатно кориснија зависност од Аустрије него зависност од Руса. Појачани кордон омогућио би Монархији и да у случају потпуног руског заузимања Србије делује превентивно.¹⁶⁹

На основу свих изнетих мишљења реаговао је и готово увек инертни цар Франц I. О спорости његове реакције сведочи и чињеница да је наредбу за спровођење мера издао тек 9. априла. Царева одлука косила се са ставовима које је изнео Метерних и наређивала је да се промет према Србији обустави. Наредио је да се мере на кордону поопштре али без довођења регуларне војске. Метерних је прихватио овакву цареву

¹⁶⁶ гроф Белгард – цару Францу, Беч, 2. март 1811. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 135; С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 234.

¹⁶⁷ L. Meriage, *нав. дело*, 433; А. Веер, *нав. дело*, 254.

¹⁶⁸ генерал Червинка – цару Францу, Земун, март 1811. године, А. Ивић *Списи*, IX, 197-198.

¹⁶⁹ Исто, 200 – 201.

одлуку и проследио је грофу Белгарду, који је о томе обавестио команданте у Војној граници.¹⁷⁰ Са царевом одлуком није се слагала Дворска комора због штете која би могла бити нанета потпуном обуставом трговине. На њену препоруку, цар је ублажио одлуку, дозвољавајући ограничени извоз хране у Србију.¹⁷¹

Са своје стране Руси су настојали да увере Беч да њихова акција није уперена против Монархије. Гроф Шувалов, посебни изасланик руског двора у Бечу, уверавао је аустријске власти да је поседање гадова у Србији предузето самостално, од стране команде Дунавске армије из чисто војних разлога. Још увек су неразјашњени прави мотиви који су стајали иза руског пристанка да пошаљу, макар и симболичне војне снаге у српске градове на самој аустријској граници. Војну потребу слања трупа, руска команда описала је као чување и припрему магацина. Ситуација на фронту је те зиме била стабилна и није изискивала веће војно ангажовање.¹⁷² У историографији постоји и мишљење о позадини руске акције и њеним мотивима, али је оно, у недостатку документа који би га поткрепили чврстим доказима, шпекулативне природе. Претпоставка је да у позадини руског уласка у Београд лежи жеља руског двора да пред очекивани обрачун са Наполеоном изађе из својеврсне изолације. Да би то постигла Русији је био потребан савез са још једном великом силом, пре свега са Хабзбуршком монархијом, јер би на тај начин била осигурана руска југозападна граница а могућност аустро-француског договора би била избегнута. С обзиром да је Монархија већ одбијала руске понуде, не желећи да угрози своју позицију, а ни интегритет Османског царства, руској страни остало је да покуша бар да извуче обећање Монархије да ће у предстојећем рату остати неутрална. Та жеља може се довести у везу са понудом цара Александра да у замену за неутралност Монархији препусти не само Србију већ и Влашку и Молдавију. Узимајући у обзир да се ова понуда поклапа са доласком руских јединица у Београд и на аустријску границу, може се претпостављати да је и тај потез био замишљен као притисак на бечки двор да објави своју неутралност у руско-француском сукобу.¹⁷³ Зарад својих интереса Монархија се, као што је више пута наглашено није смела упуштати у такве комбинације. На крају ни овај руски покушај није уродио плодом. Метерних је лично изражавао уверење да ће Русија у рату бити уништена, а да Монархији неће преостати

¹⁷⁰ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 239.

¹⁷¹ цар Франц – грофу Белгарду, Персенбојг, 6. мај 1811. године, А. Ивић *Списи*, IX, 253.

¹⁷² А. Ивић, „Ратовање Срба и Турака 1811. године“, 40.

¹⁷³ Овакво мишљење о потезима Русије усмереним на придобијање Монархије заступао је амерички историчар Лоренс П. Меријаж. L. Meriag, *нав. дело*, 434-435.

друга граница до оне са Османским царством.¹⁷⁴ Овакав став требало би придодати жељи Монархије да избегне сваку могућу компликацију у сагледавању њене реакције на руско присуство у Београду. Супротно честим ранијим наводима да би управо руско присуство у Београду било повод за акцију, за Монархију је сада, у очекивању руског пораза и њеног последичног повлачења са Балкана, од посебне важности била стабилност Турске и њених територија и као трговачке руте. Такав развој догађаја деловао би и као двострука гаранција да нека друга сила неће решити Источно питање у своју корист, без Монархије (пре свих Француска) и да на том простору неће настати држава која би могла угрозити унутрашњи поредак Монархије. Оваква гледишта биће од велике важности у време разрешења Првог српског устанка.

Узимајући у обзир наведене околности може се разумети аустријска реакција ограничена само на обуставу промета, али и постепено мирење дела власти у Бечу са руским присуством у Србији. Томе је допринела још једна по Монархију повољна околност. Већ са пролећа 1811. године постало је очигледно да Русија жели мир са Турском како би се што боље припремила за француски напад када до њега буде дошло. У руским редовима о тој могућности размишљало се још од 1810. године када се почео назирати сукоб са Наполеоном. У априлу 1811. године новопостављеном команданту Дунавске армије фелдмаршалу Михаилу Кутузову дато је овлашћење да са Портом започне преговоре о миру. Већу у мају дошло је до првих контаката са Турцима, али су након тога војне операције ипак настављене.¹⁷⁵ Вероватноћа да руске трупе неће дуго остати у Србији, додатно је утицала да се умире духови у Монархији. Ипак иако заокупљена великим европским питањима која у крајњој линији утичу на формирање њене политике, Аустрија и њен војни и политички апарат настављали су и даље да помно прате дешавања у Србији, и да настоје да на њих утичу.

Присуство руских трупа, није омело наставак српско-аустријских контаката. Сазнање о руској жељи за миром са Турцима, уносило је неспокојство у устаничке редове и наметало потребу поновног обраћања аустријској страни. Са аустријске стране постојао је и проблем честих пограничних инцидената због оскудице у Србији током 1811. године. Из тог разлога генерал Хилер упућује, 12. априла, у посебну мисију у Србију капетана Нестора Кепића. Његов задатак је био да, у ултимативној форми, захтева задовољење и обештећење аустријских трговаца као и решење

¹⁷⁴ В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, 26.

¹⁷⁵ В. Грачев, „Сербский вопрос на переговорах 1812 года между Россией и Турцией о заключении Бухарестского мира“, *Славяноведение*, 1 (2001), 7.

појединих спорова. Кепић је са устаницима договорио оснивање заједничке комисије која би решавала сва спорна питања.¹⁷⁶ Иако је гроф Белгард дао негативну оцену Кепићеве мисије, Метерних је са друге стране сматрао да рад комисије може бити искоришћен за уверавање устаника у корисност пријатељства са Аустријом, али без писаних трагова како би се избегло компромитовање код Руса, и уобичајена турска оптужба за помагање устаника.¹⁷⁷ Вожд Карађорђе и устанички прваци користили су прилику да да изразе захвалност Аустрији као и бојазан да ће их Руси напустити. Иако страх од руског напуштања није био без основа природа приближавања Аустрији била је као и до сада тактичка, што је постало јесно и вођству Монархије.

Иако је концепција опште опрезности превладала у аустријској политици, још увек је било оних који мисле другачије. То се пре свега односи на војни врх Монархије оличен у начелнику генералштаба Јозефу Радецком. Поред њега истакнуту улогу имао је и генерал Червинка. Он је почетком августа писао о српском незадовољству Русима, али је изнео и тачну карактеристику Карађорђа говорећи да он није ни за Аустрију, ни за Русију већ за независну Србију, те да ће се подчинити Аустрији једино у случају да буде потпуно напуштен од Руса.¹⁷⁸ Већ неколико седмица касније сматрао је да би чак и да буде остављен, Карађорђе пре изабрао да се бори до краја него да се потчини Монархији. Износећи свој став о Србији Червинка је заступао већ готово уобичајени став хабзбуршке војске о потреби да Монархија загосподари Србијом. Као оправдање навео је потребу за заштиту од Русије, али и разлог који ће остати актуелан и након пуних 100 година, потребу да Монархија преко Србије најбрже дође до најближег мора и учврсти своју трговину. У том тренутку то је било немогуће, Аустрија је могла задобити Србију само дипломатским путем, на тај начин да се устаници доведу у такав положај да повратак под турску власт изгледа као спасење, а да Монархија буде та која ће то спасење омогућити. Ако се Срби успршно супротставе Турцима, Монархија је требала остати неутрална и радити на освајању Србије у споразуму са Француском и Портом.¹⁷⁹ Иако се Радецкий слагао са Червинком и предлагао потпуну забрану трговине као меру против руског присуства, Дворски ратни савет није се слагао са тим предлогом. Чак је и политички део односа са Србијом и руковођење обавештајном службом предат из војничких руку дворском агенту фон Ђулијанију. Ова одлука произашла је из Метернихове жеље да обавештајни рад на граници ипак буде под

¹⁷⁶ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 195.

¹⁷⁷ Исто 196; гроф Белгард – Метерниху, Беч, 2. мај 1811. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 250.

¹⁷⁸ генерал Червинка – генералу Радецком, Земун 2. август 1811. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 328-329.

¹⁷⁹ генерал Червинка – генералу Радецком, Земун, 25. август, 1811. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 371-373.

контролом политичког врха, а не војске. Додатни разлог за промене у систему прикупљања информација у Србији била је и Метернихова жеља да се та активност побољша, да би Монархија била добро обавештена о дешавањима у Србији и да би могла да благовремено реагује. Опасност по Аустрију лежала је и са друге стране Саве и Дунава, па је стога требало добро мотрити и на српско становништво у Срему, Банату и Славонији.¹⁸⁰ Обавештајна мрежа Монархије је ипак у том периоду и нарушена престанком извештавања мајора Гедсона Ернста Маретића из Србије и Босне.¹⁸¹

Крај 1811. године биће обележен почетком руско-турских преговора о миру. У односима устаника и Монархије тада је поново решавано питање трговине, пре свега у виду преговора о обештећењу аустријских трговаца али и увек актуелном питању кријумчарења. Ипак крај године донеће и нове гласове о непријатељском држању устаника према Монархији. Са Војне границе стизали су извештаји засновани на исказима појединих пребега из Србије, да устаници након закључења мира са Турском намеравају да дигну побуну међу Србима у Монархији и да заузму Срем све до Петроварадина, наводећи и да су водећи Срби у Банату у споразуму са устаницима.¹⁸² Иако генерал Хилер није веровао овим тврдњама, ипак није сумњао у непријатељско држање устаничких првака. Сматрао је да се они окрећу Аустрији само у нужди, када су потпуно остављени од Руса. Уколико Руси препусте Србију Турцима, удвостручиће се приврженост Аустрији. Уколико пак, Србија постане самостална или само добије ново уређење под руским утицајем, Аустрија ће морати да гледа на увек дрског суседа. Он је остављао и могућност да би сама Турска могла радије препустити Србију Аустрији него јој признати самосталност, са том одлуком могла би се сагласити и Русија, уколико она сама не може да Србију учини независном државом. Хилер је веровао да је то могуће пошто Руси инсистирају на што бржем окончању преговора са Турцима.¹⁸³ Иако Хилер није сумњао у оданост православних поданика Монархије, почетком 1812. године поново су стизали извештаји који су побуђивали на опрезност према Србима говорећи о њиховом проруском расположењу као и о активностима русофилских кругова у Земуну.¹⁸⁴ О овим наводима сазнања је имао и дворски агент Ђулијани који је веровао да би само јака полиција могла онемогућити стрмљења русофила. Занимљива је опаска Ђулијанија који сасвим супротно мишљењу војника,

¹⁸⁰ Метерних – Ђулијанију, Беч, 1. октобар 1811. године, , А. Ивић, *Списи*, IX, 415.

¹⁸¹ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815.“, 198.

¹⁸² Хилер – Метерниху, Петроварадин, 28. новембар 1811. А. Ивић, *Списи*, IX, 460.

¹⁸³ Исто, 461.

¹⁸⁴ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 267-268.

Хилера и генерала Червинке, сматра да је Карађорђе привржен Русима само из нужде и да би сигурно радије дао предност Аустрији ако би се за то указала прилика.¹⁸⁵ Метерних се износећи став о предлозима за оштрије мере против кријумчарења дотакао и питања односа према православним поданицима Монархије. У свом реферату цару он се успротивио полицијским мерама, о којима је говорио Ђулијани, наводећи да би се на тај начин неповерење становништва само могло повећати. Уместо тога предлагао је да се наклоност према устаницима може отклонити путем утицајних људи из њихове средине које треба везати за Аустрију, користећи и савете и углед митрополита Стратимировића. Са његовим мишљењем слагао се и цар, тражећи да се води само тихи надзор над православним поданицима, и да треба радити на задобијању њиховог поверења.¹⁸⁶

¹⁸⁵ Ђулијани – Метерниху, Петроварадин, 9. април. 1812. године, А. Ивић, *Списи*, X, 40-42.

¹⁸⁶ Метерних – цару Францу, Беч, 6. мај 1812. године, А. Ивић, *Списи*, X, 71.

4. ГОДИНЕ ОДЛУКЕ 1812-1813.

4.1 Према миру у Букурешту

У току руско-турског рата од 1806. године никада руска војна надмоћ није довођена у питање иако овај рат никада није попримио интензитет великих европских сукоба. Чак су и последњи месеци овога рата били обележени руским победама, ипак одлучујућа победа је изостала. Балкан, а са њим и Источно питање у целини, био је у том тренутку ипак само споредно игралиште великих сила. На великој позорници спремао се одсудан обрачун. Од 1810. године постајало је све јасније да је Руска царевина била мета нових Наполеонових ратних планова. Већ је јачање Варшавског војводства припајањем територија одузетих Хабзбурзима наговештавало намере француског цара према Русији. Санкт Петербург је био престоница последње истински независне континенталне силе. Само је њен пораз недостајао да би Наполеон комплетирао слику Европе под својом доминацијом. Русију је требало гурнути у Азију. Међу Русима почела се осећати нелагода и увиђати опасност. Руско-француски споразум из Тилзита је полако нестајао. Неспоразуми око Пољске и континенталне блокаде су се множили. Рат је постајао све извеснији, а растуће неповерење забележио је и сам Метерних у лето 1810. године. Он је тада бележио Наполеонов став да ће руско избијање на Дунав бити касније основа аустро-француског сюза против Русије.¹⁸⁷

Још од почетка слутње у Наполеонове намере руска страна, а нарочито цар Александар, стала је тражити што брже склапање мира са Турском. Иако је је руска војска имала надмоћ, није ипак било одлучујућег турског пораза. Турска страна иако је често прихватала преговоре остајала је увек чврста према руским захтевима. Уз све то друге европске силе а пре свих Француска и Хабзбуршка монархија, саветовале су редовно Порту да не попусти Русији. Сада судбина рата, а са њим и Првог српског устанка, постаје нераскдиво везана за Наполеонов продор према Русији. О томе сведочи и један извештај из Цариграда из децембра 1810. године, који је говорио да је непопустљивост Порте управо изазвана очекивањем руско-француског рата што би помогло Османском царству.¹⁸⁸ Пролеће 1811. године није донело промене. Русима се све више журило. Цар Александар је чак понудио да прекине све везе са Србијом, у

¹⁸⁷ Метерних већ тада наводи да ће Аустрија морати да изабере страну, касније према његовом уверењу то ће бити Француска. Метерних – цару Францу, Париз, 9. јул 1810. године, *Memoirs of Prince Metternich 1773-1815*, 426-436.; E. Driault, *нав. дело*, 14.

¹⁸⁸ С. Новаковић, *нав. дело*, 171.

замену за Влашку и Молдавију и окончање рата. Порта и султан Махмуд знајући у каквим се околностима налази руска страна инсистирају на статусу *quo ante bellum*.¹⁸⁹ Након именовања Кутузова за новог команданта Дунавске армије и победа руске војске код Видина, Сислистрије и Рушчука, турска страна постаје поново спремна на преговоре. Већ у разговорима са Кутузовом крајем октобра, Турска ће делегација изразити противљење да Београд остане у српским рукама.¹⁹⁰

Мировни преговори започели су 31. октобра 1811. године. По питању Србије руска страна се залагала за давање аутономије српским устаницима, док су представници Порте били одлучни да Срби могу имати иста права и привилегије које ужувају сви остали поданици Османског царства, као и да султан не жели у мировном уговору одредбе које би угрозиле суверенитет његовог царства.¹⁹¹ Преговори су почели да се одуговлаче, а руска страна је све више била у журби да се они окончају. У таквим околностима што брже закључење мира било је на уму и цару Александру, када је писао Кутузову да би пристао чак и да султан сам одлучи о судбини Срба. Ипак цар је предлагао да се у договор унесе тачка о унутрашњој самоуправи за Србе без мешања Турака, што је Кутузов и захтевао од турских преговарача.¹⁹² Охрабрена подршком Француске, али и Аустрије Порта је сматрала да је то и даље превелики уступак. Додатна отежавајућа околност по Русе, била је Наполеонова активност односно склапање савеза са Пруском и Аустријом, током фебруара и марта 1812. године. Русија је сада била приморана на уступке, да би мировни уговор био потписан 28. маја 1812. године у Букурешту.¹⁹³ Тачка VIII Букурешког мира односила се на Србију. Предвиђена је општа амнестија, враћање градова Турској, с правом да у њима држи гарнизоне са артиљеријом и другом опремом, док се утврђења подигнута у време устанка морају порушити уколико нису потребна Турској. Требало је да се Порта договори с народом о његовом обезбеђењу од угњетавања од турских гарнизона. Порта је обећала Србима иста права која имају њени поданици на острвима Архипелага и другде, а да им „испољавајући великодушност“, даје унутрашњу управу и повластицу да сами прикупљају данак, с тим да се о свему овом Порта договара са

¹⁸⁹ L. Meriage, *нав. дело*, 436.

¹⁹⁰ В. Грачев, *нав. дело*, 7.

¹⁹¹ Исто, 8.

¹⁹² Исто, 9-10.

¹⁹³ Исто, 11-14; С. Новаковић, *нав. дело*, 177.

српским народом.¹⁹⁴ Неодређеност овог члана по питању унутрашње самоуправе, давала је могућност самовољног тумачења овог члана што ће, поред устаничког одбијања да прихвате уговор, и бити повод Порти за коначни обрачун са српским устаницима током 1813. године.

4.2 Аустријски став уочи Букурешког мира и Маретићев реферат

Време почетка руско-турских преговора поклопило се и са интензивирањем дипломатске активности на линији Париз – Беч. Намера Француске да придобије Хабзбуршку монархију за савезника у руској кампањи пала је на плодно тле. Већ током априла 1811. године, Метерних је писао цару да Наполеон не жели да се ограничи на неутралност Беча у рату са Русијом, већ да циља на њену активну улогу у том сукобу. Министар је предлагао цару да се Монархија за сада не изјашњава отворено о својој улози у рату, те да то искористи као предност у преговорима са Француском не би ли себи омогућила припајање нових територија.¹⁹⁵ Аустријског амбасадора у Паризу, грофа Шварценберга требало је овластити да од Наполеона затражи информације не само о његовим плановима и циљевима према Русији, него и о могућности да он ближе одреди коју би територију, могла Аустрија добити у замену за Галицију, а која би њој била једнака по територији, приходима и популацији. На тај начин Монархија би прибавила значајне информације и знала би како да се постави према Наполеоновим предлозима. Ове препоруке цар је прихватио.¹⁹⁶ Пишући поново у новембру, Метерних понавља своје уверење да ће Русија бити поражена и протерана у азијске степе. Изражавајући бојазан да се Наполеон може окренути против Монархије користећи њену унутрашњу нестабилност Метерних је остављао отвореним две опције: чврсту неутралност или сарадњу са Француском. Метерних је ипак сматрао да би за Монархију споразум са Французима ипак би кориснији, остављајући још увек отворене могућности.¹⁹⁷ Одговарајући на Метернихове предлоге цар Франц изразио је своју склоност савезу са Француском, да би сам Наполеон неколико седмица касније и отворено затражио од Беча да не остане неутралан. Тражио је припрему помоћне

¹⁹⁴ Члан VIII руско-турског мировног договора, Букурешт, 16 .(28.) мај 1812. године, у: М. Белов, *Первое сербское восстание 1804-1813 гг. и Россия: События, документы, историография*, Нижний Новгород 1999, 92.

¹⁹⁵ Метерних – цару Францу, Беч, 25. април 1811. године, у: *Memoirs of Prince Metternich 1773-1815*, 496-497.

¹⁹⁶ Исто, 498-499.

¹⁹⁷ Метерних – цару Францу, Беч, 28. новембар 1811. године, у: *Memoirs of Prince Metternich 1773-1815*, 502-511.

војске, а као надокнаду навео је да ће Влашку, Молдавију и Србију сматрати за аустријске покрајне док би Аустрија задржала и Галицију, а доцније чак могла добити назад и Илирске провинције.¹⁹⁸ О територијалним надокнадама за улазак у савез са Французима вођени су дуги преговори. Метерних се противио нарушавању интегритета Османског царства, потврђујући своје већ добро познате ставове, само у случају турских концесија у мировном уговору са Русима могле би се оне окренути у корист Монархије. Ипак он је инсистирао да се Монархија фокусира на Галицију и Илирске провинције остављајући интегритет Турске неокрњеним.¹⁹⁹ Када је 14. марта 1812. године коначно закључен савез између Аустрије и Француске у њега ће бити унет и члан којим је интегритет Османског царства гарантован, а Порта је позвана да се прикључи новом савезу.²⁰⁰

Споразумевање са Француском и гарантовање интегритета Турске означило је почетак коначног обликовања политике према Србији. Монархија је позивала Турску да не попусти Русији и да се прикључи савезу усмереном против ње, преносећи поруке преко интернунција Штирмера. Порта није пристајала на понуде које су јој долазиле из Беча и Париза. У Цариграду је постојао страх да би хришћанске силе могле да се измире и да се међусобно договоре о подели османских поседа. Не желећи да оптерети ни своје односе са Британијом, Порта је изабрала да се држи подаље од европских сукоба, бирајући пут неутралности. Иако је Турска и даље са неповерењем гледала на деловање Монархије према Србији, у разговорима са интернунцијем Штирмером султан Махмуд је још у току преговора са Русима, отворено говорио да је заинтересован за покоривање Србије и да у те сврхе рачуна на аустријског цара у погледу испоруке хране за његову војску, као и на коришћење појединих аустријских комуникација у критичним моментима похода против Србије.²⁰¹

Узимајући у обзир новонастале европске околности, за владу у Бечу питање умирења Србије којем она тежи још од 1809. године, постаје важније него раније. Иако преокупирана односима међу силама и припремом Наполеоновог похода на Русију, безбедност њене јужне границе налагала је аустријској влади да са пажњом прати дешавања у Србији, али и да покушава да добије обавештења о току руско-турских преговора почетком 1812. године, који су се непосредно тicali судбине

¹⁹⁸ Исто, 511; Шварценбергов разговор са Наполеоном, Париз, 17. децембар 1811. године, у: *Memoirs of Prince Metternich 1773-1811*, 516-518.

¹⁹⁹ Метерних – цару Францу, Беч, 25. јануар 1812. године, у: *Memoirs of Prince Metternich 1773-1815*, 512-513.

²⁰⁰ В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, 31.

²⁰¹ Штирмер – Метерниху, Цариград, 25. мај 1813. године, А. Ивић, *Списи*, X, 81.

Србије, али и руског присуства на границама Монархије. Пошто су преговори вођени у строгој тајности, аустријска дипломатија није имала много сазнања о њиховом току. Понешто информација долазило је од дипломатског агента у Букурешту Франца Флајшхакла, а нешто више доносио је интернунције Штирмер, који је био најближи Порту како физички, тако и по ставовима. Почетком марта 1812. године Штирмер је обавештавајући Метерниха о томе да Порта не жели да призна независност Србије, констатовао да Аустрија треба да покаже само то да жели да помогне Турској.²⁰² Преко њих поједине информације долазиле су до врха власти у Бечу, а оне су се пре свега односиле на ставове цара Александра према Србији, односно њиховом ублажавању ради што бржег постизања мира.²⁰³

У току руско турских преговора постало је јасно да би Србија могла послужити као полазна тачка за превентивни руски поход против Француза на Балкану. Са преговорима о склапању аустро-француског савеза таква могућност довела би Монархију у опасност. Још у фебруару 1812. године генерал Радецки је о таквој могућности обавестио аустријског обавештајног официра у Славонији, мајора Гедеона Ернста Маретића.²⁰⁴ Слутње у војним круговима Монархије о постојању оваквих руских планова обистиниће се у време непосредног завршетка руско-турских преговора и склапања мира. Тада су у Монархију стигле вести о плану руског команданта у Влашкој, адмирала Павла Чичагова о нападу на Французе у Илирским Провинцијама, а преко Србије и Босне користећи притом помоћ српских устаника као и Срба из Војне границе. Да је заиста постојала одређена опасност од таквог грандиозног, и по Русе веома ризикантног подухвата, сведочи и знање цара Александра о оваквом плану. Он је отишао и корак даље од Чичагова. Наиме цар је намеравао да поново оживи одређене идеје које је још 1806. године износио кнез Адам Чарторијски, о коришћењу балканских Словена за превентивни удар на француске поседе на далматинској обали. У своје планове цар Александра је сада укључивао и Аустрију. Цар је наводио да понашање Аустрије, пре свега склапање савеза са Француском, приморава Русију да искористи сва доступна средства за уништење те две силе. Према царевом мишљењу најважније средство управо јесу словенски народи попут Срба, али и становника других Османских и Хабзбуршких провинција, као и дела Мађара чије би

²⁰² Штирмер – Метерниху, Цариград, март 1812. године, С. Гавриловић, *Грађа Бечких архива о Првом српском устанку*, III, Београд 1992, 84.

²⁰³ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815“, 200.

²⁰⁴ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 274.

незадовољство такође могло бити искоришћено за узнемиравање Монархије.²⁰⁵ Вести о оваквим плановима поново су у војним и политичким круговима Монархије подизали свест да се мора добро мотрити како на Русе тако и на Србе са обе стране Дунава и Саве.

У таквим околностима, у време и након закључења мира, уследио је одговор мајора Маретића на упозорење генерала Радецког из фебруара те године. Маретићев реферат упућен 30. јуна 1812. године може се повезати са руским офанзивним плановима и окарактерисати управо као превентивни план деловања Монархије. Мајор Маретић, као обавештајац и добар познавалац прилика у Србији, израдио је детаљан план о аустријској акцији у Србији. У самом уводу свог реферата Маретић износи опажања о политичким односима у Србији, који би могли бити од користи за Монархију приликом евентуалне интервенције. Писао је да је земља подељена према склоностима дела устаника. Тако су устаници између Тимока и Мораве, због близине руске војске, склони Русима. На подручју некадашњег Михаљевићевог фрајкора (Кочине крајине) између Мораве и Колубаре, народ нагиње Аустрији. подручје између Колубаре и Дрине не нагиње ни једној сили, већ независности земље, мада Маретић сматра да тај део Србије, због угњетавања почиње да чезне за турском управом.²⁰⁶ Ипак, Маретић сматра да се не треба, у потпуности и на првом месту, ослањати на такве поделе у земљи. Његов став је да се треба ослонити на конфиidente и поједине официре из границе да испитају расположење народа, а не Совјета, као и припрема расположења међу Србима да сами потраже аустријску заштиту. Након уласка, трупе Монархије ослониле би се на утицајне личности међу српским устаницима придобијене за аустријски интерес. Пре свих он наводи Јакова Ненадовића, Младена Миловановића, Ивана Савића-Југовића и Цинцар-Јанка Поповића.²⁰⁷ Маретић даје и карактеристике утицајних устаника, који би могли радити у корист Монархије. За Јакова Ненадовића је веровао да је љубимац народа, благе нарави али чврстог карактера, као и да има доста родбине у Срему и да је одувек био наклоњен Аустрији. О Младену Миловановићу говори је да је човек који воли раскош и да је његова

²⁰⁵ Говорећи о балканским Словенима, цар Александар наводи: Србе, Босанце, Далматинце, Црногорце, Хрвате али и Илире, што сведочи о још увек нејасном појму нација на Балкану. Постоји мишљење да овај план стоји у вези са чињеницом да је Букурешким миром устаницима ипак била обећана амнестија и унутрашња самоуправа, јер су Руси и даље рачунали на устанике у борби против Француза. L. Meriaghe, *нав. дело*, 437.

²⁰⁶ Г. Маретић, „О могућности преласка у Србију и мерама које се за такав подухват најзгодније могу предузети у политичко-војном погледу“, Пожега (30. јун 1812. године), АСАНУ, 13382, 1.

²⁰⁷ Исто, 2.

покретачка снага новац. За Ивана Савића-Југовића говорио је да је мисаон, скроман и проверени присталица Аустрије, али да ће бити потребна мудрост и опрезност за његово потпуно придобијање. Поред њих Маретић помиње и Луку Лазаревића, али на њега се никако није могло рачунати јер би он „много обећао, а све одао.“²⁰⁸ Посебно је занимљива карактеристика вожда Карађорђа. Маретић о њему износи ставове веома сличне онима које је у августу 1811. године изнео генерал Червинка. И Маретићу је вожд изгледао изнад свих партија и да га само околности периодично руководе да се определи за једну од њих. Иако му се не може порећи нека врста рафиниране политике, вожду се доследно не може никада веровати.²⁰⁹

Као човека који би водио припреме преласка трупа, у тајности ради што мањег публицитета, а који по својим карактеристикама одговара задатку, Маретић је наводио управо земунског команданта генерала Червинку.²¹⁰ Ненадовићу, Миловановићу и Савићу-Југовићу, одредио је улогу да својим посредним и непосредним утицајем руски утицај бар ослабе, ако се и не може потпуно уклонити. Поред тога могла се Монархија ослонити и на народ између Мораве и Дрине, који је незадовољан угњетавањем власти али и захвалан Аустрији за помоћ у храни и давање уточишта. Требало је подстаћи неповерење према Русима али и према устаничким старешинама. Маретић је сматрао да аустријска војска не би упала у неприлику само са таквим припремама, у супротном та би неприлика по државу могла постати „толико непријатна, колико и штетна“. Без опсежних припрема чак би и већа аустријска војска била у неприлици против ратнички изграђених, сирових и на оскудицу навикнутих Срба чију снагу процењује и до 65. хиљада људи, потпомогнутих од једне стране силе, а у једној мало познатој и за офанзивно ратовање мало повољној земљи.²¹¹

Остатак текста Маретићевог реферата посвећен је опису стања тврђава у Србији као и детаљном плану деловања појединих аустријских јединица у случају преласка у Србију. Као могуће место преласка аустријских трупа Маретић наводи више места. Постојала је могућност преласка из Баната, али и код Забрежја или на ушћу речице Думаче у Саву код Шапца. Определио се пре свега за прелазак код Београда, а ако то не буде било могуће прелазак трупа би се догодио преко реке Саве код Шапца.²¹²

²⁰⁸ Исто, 2-3.

²⁰⁹ Исто, 2.

²¹⁰ Исто, 3.

²¹¹ Исто, 4-6.

²¹² Исто, 8-11.

Овај реферат мајора Маретића настао је као један од могућих одговора Монархије на планове Русије. У позадина Маретићевог реферата може лежати и још један чинилац. Иако су војнички кругови у Монархији дуго времена размишљајући о освајању Србије, било да би она била задржана или враћена Турској, морали своје планове оставити по страни и од њих одустати, из овог реферата упућеног управо генералу Радецком, једном од главних заговорника ширења Монархије према Србији, види се да војнички, освајачки планови још увек нису сасвим напуштени. Офанзивни планови Русије, чија изводљивост је датим околностима могла бити и дискутабилна, давали су оправдање обнови планова о војном поседању Србије, а страх од руске активности код бечке владе, могао би променити тренутну политику према Србији. Сам цар Франц, наредиће месец дана касније Хилеру да у случају устаничког насртаја на аустријске границе одмах нападне Србију и заузме утврђене градове. Ипак цар сматра да би градови требало да припадну султану као законитом владару те земље.²¹³ Та наредба ипак показује главни правац аустријске политике, а то је очување интегритета Османског царства. Да је то основа целокупне аустријске политике биће потпуно очигледно током свих наредних догађаја везаних за српско питање.

4.3 Однос Монархије према српском питању након Букурешког мира

Бечки двор и влада нису готово до задњег тренутка знали за тачну садржину мировног уговора између Османског царства и Русије. Први наговештаји стићи ће у Беч тек током маја 1812. године од агента у Букурешту Флајшхакла. Он је тада сажето писао да ће основа за мир бити одређивање нових граница између две царевине, а за Србију је требало израдити један нови устав.²¹⁴ Само дан уочи потписивања уговора 27. маја јављаће Флајшхакл да му изгледа да се Руси мање залажу за судбину Србије па би српске ствари могле остати по старом. Срби би преко једног свог коџабаше слали Порти одређен годишњи трибут, односно данак, били би слободан народ, док би Србија са тврђавама у земљи била без турских посада.²¹⁵

Када је Монархија коначно сазнала за пун садржај Букурешког мира, а нарочито за његову VIII тачку која се односила на Србију, њена дипломатија неће позитивно

²¹³Инструкције славонској генералној команди, Луберк, 23. јул 1813. године, А. Ивић, *Списи*, X,

²¹⁴ Флајшхакл – Метерниху, Букурешт, 6. мај 1812. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, III, 162.

²¹⁵ Флајшхакл – Метерниху, Букурешт, 27. мај 1812. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, III, 246.

примити уговор, у чему се стицао интернунције у Цариграду, барон Штирмер. Након закључења мира, он се енергично заложио против његове ратификације. Пре тога он није имао јасна упутства да делује у том смеру. Аустријска страна сада је оштро критиковала Турску што је прихватила тако тешке погодбе и учинила превелике уступке Русији. Монархија је настојала да увери Порту у искреност својих намера према Турској, истакавши да никада није хтела да чини нагодбе на њен рачун, ни са Француском, ни са Русијом. Због тога Турци не би требало ни сада да зазиру од савеза између Монархије и Француске, пошто је он усмерен само против Русије. Поред тога Порту је стављано до знања да Монархија, као и сама Турска зазире од руског утицаја у Србији.²¹⁶ Турска страна и заиста је одуговлачила са ратификацијом уговора из Букурешта. Разлог за турско одуговлачење може се наћи у неповерењу Порте према Русији, које је оснажено деловањем Штирмера, али и француског амбасадора.²¹⁷ Одуговлачење је Порта правдала питањем предаје једне црноморске луке Русима, али и са два питања која се непосредно тичу Србије: српским захтевом да сами прикупљају и предају данак, као и обавезом Русије да своје трупе повуче из Србије, смтрајући да ће на тај начин моћи много лакше да преговара са устаницима и отклони њихове наде у стицање независности.²¹⁸ Управо са циљем разбијања такве наде устаника, Порта није прихватала захтев за самосталним сакупљањем данка. Због даљег постојања отворених питања Штирмер је сматрао да се мир и даље не треба сматрати коначно закљученим. Његов став је ипак био да ће обе стране попустити у спорним питањима, Турска око Србије, а Русија око луке на Црном мору. Да су српско питање и проблем црноморске луке Анкара једина препрека за ратификацију потврђено је Штирмеру и од стране реис-ефендије.²¹⁹

Током јуна 1812. године док је Штирмер деловао у Цариграду, поново су у Беч почели да стижу гласови о заједничкој руско-српској акцији усмереној против Француске. Тако је на сам дан потписивања мира, саветник Худелист писао Метерниху да постоји српско-руско-црногорска завера. Худелист је препоручио да се од митрополита Стратимировића дознају праве намере Руса али и Енглеза на Балкану, пошто је митрополит најбоље обавештен о дешавањима како у Србији, тако и на простору Црне Горе.²²⁰ Исте гласине стижу до Метерниха и средином јула управо

²¹⁶ М. Гавриловић, *Милош Обреновић*, I, Београд 1908, 25.

²¹⁷ Г. Јакшић, *Европа и васкрс Србије (1804-1834)*, Београд 1927, 175.

²¹⁸ С. Гавриловић, „Аустријска царевина и устаничка Србија 1804-1815, 201.

²¹⁹ Штирмер - Метерниху, Цариград, 23. јун 1812. године, , *Грађа бечких архива*, III, 275-276.

²²⁰ Худелист - Метерниху, Беч, 28. мај 1812. године, А. Ивић, *Списи*, X, 85-86.

након пријема реферата мајора Маретића који је могао понудити одговор којим би такве акције могле бити предупређене. Средином јула из Букурешта стиже обавештење да руска и српска војска треба да код Шапца пређу Саву и преко Славоније и Хрватске продру до Илирских провинција уз помоћ локалног српског становништва. Предлози за заузимање градова ради осигурања, које је неколико седмица раније изнео мајор Маретић, сада су поновљени као могуће решење.²²¹ О томе је Метерниху поново писао Худелист, који се крајем јула zaloжио да Монархија запоседне Шабац, Београд и Смедерево под изговором да је угрожавају руски гарнизони. Он је веровао да ће на тај начин и мир у унутрашњости Угарске бити осигуран. Худелист је тада направио и занимљиву опаску да је време обзира према Порти прошло, оптужујући Порту да је под контролом руског амбасадора у Цариграду грофа Италинског. Управо је за њега сматрао да ће наставити да ради против интереса Монархије, додао је такође да се у случају позитивног исхода рата са Наполеоном Русија неће задовољити Букурешким миром већ ће настојати да пламен устанка даље прошири.²²²

Упозорења су наставила да стижу на Метернихов сто. Из Петроварадина, генерал Радивојевић писао је министру спољних послова да постоји руски план о устанку у Срему, Славонији, Хрватској, Далмацији, Херцеговини и Црној Гори и Албанији, о коме он није имао поузданије податке. Радивојевић је такође извештавао да је за припрему остварења плана у Београд приспео руски официр (оберстлајтнант) А. Пољев. Он је убрзано радио на тајном плану о устанку, чији се успех засновао на брзини извођења. Радивојевић је писао да је дао тајно упутство командантима у Сремској Митровици и Винковцима да посебно обрате пажњу на руско-српске намере. Поред тога генерал је одлучио да о свему обавести и команданта Војне границе у Банату, барона Мечерија.²²³ Генерал Радивојевић наставио је да предузима активности па је тако писао и митрополиту Стратимировићу, молећи га да делује против оваквих планова у циљу очувања мира. Митрополит му је дао одговор да он нема сазнања о припреми устанка како у Срему тако и у било којој другој покрајини. Ипак обећао је да ће преко преко поверљивих свештеника покушати да сазна све што може и да ће отоме обавестити генерала.²²⁴ Сам митрополит био је осумњичен, у једној висти која је стигла

²²¹ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 273.

²²² Худелист – Метерниху, Беч, 24. јул 1812. године, у: А. Ивић, „План аустријских државника да Србију освоје препадом 1812. године“, *Време*, бр. 3146 (1930), 3.

²²³ генерал Радивојевић – Метерниху, Петроварадин, 20. јул 1812. године, А. Ивић, *Списи*, X, 128-129.

²²⁴ митрополит Стратимировић – генералу Радивојевићу, Сремски Карловци, 22. јул, 1812. године, С. Гавриловић, *Грађа о Срему и његовим везама са Србијом 1804-1815*, Сремски Карловци 1965, 391.

до цара, да се састао са Карађорђем који је прешао у Монархију са 50 војника. Иако цар лично није у то веровао ипак је затражио поуздан извештај о томе.²²⁵

Све гласине које су месецима стизале до Беча, већ израђен предлог акције према Србији на столу генерала Радецког, доживели су своју кулминацију царевом наредбом генералу Хилеру о заузимању српских градова и њиховом каснијем враћању султану. Током августа опасност је ипак почела да јењава. Адмирал Чичагов, као и остатак руске армије, добио је наређење да се повуче са Дунава ради одбране Русије од напада Наполеонове „Велике армије“. Истовремено сазнале су устаничке вође у какав је положај Србија дошла Букурешким миром. Руски гроф Марко Ивелић је у специјалној мисији успео чак и да приволи устанике да прихвате уговор, након чега и руске трупе почињу напуштати и Србију.²²⁶

Истовремено у Цариграду, интернунције Штирмер је настојао да од Порте добије што боља објашњења о току српског питања, сматрајући да је то од великог интереса за Монархију. Уследио је нови састанак са реис-ефендијом са којим је говорио управо о року који је дат за руско напуштање Влашке, Молдавије и Србије. Пошто је Штирмер сматрао да на том састанку није добио довољно добра објашњења, упутио је оријенталног тумача грофа Тесту поново код реис-ефендије. Ни сада није било детаљнијих обавештења, осим што је Тести поновљено да ће Срби бити враћени под турску власт, а да ће на инсистирање Русије добити одређене повластице које неће угрозити суверенитет Османског царства. Реис-ефендије је додао и да се већ упућују трупе према Софији које ће покорити Србију чим се Руси евакуишу. Ни овакво обавештење није задовољило аустријског интернунција. Средином августа лично се поново састао са истим саговорником као и раније – реис ефендијом. Тада му је речено да је поново дошло до застоја у ратификацији мировног уговора јер Руси инсистирају на концесијама Србији на које султан неће никада пристати. Штирмер је тада добио уверавања да ће све бити решено када се коначно реши српско питање.²²⁷ Незадовољан увијеним одговорима као и држањем Турске према Русији и Србији, за које је он веровао да је колебљиво, Штирмер је упутио ноту Порти, 16. августа 1812. године. У ноти је истакао да су интересу Монархије и Турске исти, али је Порту оптужио за слабост и изразио чуђење свога двора што се она одрекла тако блиских користи и

²²⁵ цар Франц – грофу Белгарду, Беч 11. август 1812. године, А. Ивић, *Списи*, X, 160.

²²⁶ А. Ивић, „Србија у време Букурешког мира 1812. године“, у: А. Ивић, *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, Београд 1984, 52.

²²⁷ Штирмер – Метерниху, Цариград, 10. август 1812. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, III, 300.

жртвовала своје властите интересе и интересе Аустрије, уступајући један део својих најлепших покрајина, при чему је мислио на Србију. Ова нота утицала је и на пад дотадашњег великог везира Ахмед-паше и на касније постављање Хуршид-паше на његово место.²²⁸ Након ове интервенције Штирмера у Беч су стигле вести, да су крајем августа настављени преговори о ратификацији мировног уговора. Сам интернунције јављао је да је реис-ефендија оштро напао руског посланика Италинског зато што његова влада одуговлачи са повлачењем трупа из Србије, и не само то она у њу довлачи нове трупе и муницију. Италински се правдао да ће руска евакуација бити завршена у предвиђеном року. Штирмер је тада писао и да Porta сматра српско питање решеним али да Руси одуговлаче и настоје да то питање задрже на амбасадорском нивоу.²²⁹

Руска евакуација Србије која је започела током августа донела је смањење опасности, а самим тим и забринутости у Монархији. Генерал Хилер писао је митрополиту Стратимировићу 7. августа да се Руси спремају да напусте градове, а затим и остатак Србије. Хилер је тада назвао Србе магарцима, који још увек верују да ће при ситуацији у којој се Руси налазе успети да очувају самосталност.²³⁰ Руско напуштање Србије довело је до тога да су и планови за војну акцију према Србији поново као и више пута у току претходних година, склоњени са дневног реда. Током октобра стигла је и потврда да су Руси у потпуности напустили Србију.²³¹ Сада је преовладавало очекивање да ће се Porta коначно обрачунати са српским устаницима, што би по интересе Монархије у датом тренутку било повољно решење. Овакав став најбоље је изразио сам Метерних пишући Штирмеру на самом почетку наредне године. Тада је изразио уверење да ће Porta коначно учинити крај независности Србије, а желео је да се у њој успостави мир који је у интересу сигурности граница Монархије, али и њене трговине преко Србије.²³²

У међувремену иако су руски планови пропали, а војска цара Александра напустила Србију спремајући се за одбрану отаџбине, надзор над православним

²²⁸ С. Гавриловић, „Аустрија и српско-турски односи 1812-1813.“, *Зборник радова Матице српске за историју*, бр. 50 (1994), 12

²²⁹ Штирмер – Метерниху, Цариград, 25. август 1812. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, III, 310.

²³⁰ С. Гавриловић, „Аустрија и присуство Руса у Србији 1811-1812“, 138.

²³¹ Штирмер – Метерниху, Цариград, 10. октобар 1812. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, III, 492.

²³² Метерних – Штирмеру, Беч, 1. јануар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 1; О важности трговинске руте која се према Леванту пружала преко Дунава и Србије, писао је Метерних Штирмеру и у априлу 1812. године. В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, 24.

поданицима Аустрије ипак је настављен. Надзор је у складу са царевим инструкцијама настављен тихо и са највећом опрезношћу да би се избегло неповерење код сопствених поданика. Посебна је пажња требала бити поклоњена митрополиту Стратимировићу. Барон Хилер писао је почетком октобра да је митрополит незадовољан ограничавањем његових права на постављање архимандрита и да би се то незадовољство могло прелити и на верски фанатизован народ. Због тога Хилер је предлагао блажи став према православнима као и посвећивање пажње образовању православног свештенства, отварањем семинарије и стварањем њиховог фонда, што би на њих позитивно утицало.²³³

Како је нестало опасности по аустријску јужну границу, у Бечу је одлучено да се укине забрана трговине са Србијом. Разлог за та такву одлуку представља и корист коју би Монархија имала од обнове трговине, а која би била већа ного корист од трговине са Влашком и Молдавијом, према којима је забрана такође нешто раније укинута. Почетком септембра 1812. године из Београда стиже позив земунским трговцима да преко Србије и Ниша обнове трговину са Турском. Роба би код Ниша била царињена у корист Србије, док би за њену сигурност јамчили вожд Карађорђе и Совјет.²³⁴ До обнове трговине ипак није дошло. Очекивао се турски војни поход пропаст устаничке Србије била је све извеснија.

4.4 Последњи месеци 1812. године и покушај српско-турских преговора

Друга половина 1812. године била је преломно време за судбину Првог српског устанка. Иако су у августу на подстицање грофа Марка Ивелића Срби прихватили Букурешки мировни уговор, немир их није напуштао. Овај мир Србији доносио је знатно мање него што се очекивало, али и знатно мање него што је на пример било договорено са портом Ичковим миром 1806. године, али и од онога што су сами Руси током година обђавали. Устаници су одредбама мира, нарочито оном о предаји са муком освојених градова, били огорчени. Ипак, овај мир имао је свој значај, који ће се најбоље показати годинама касније када на његовим темељима биде заснивана аутономија Србије. Готово цео век након устанка, уважени историчар Стојан

²³³ Извештај барона Хилера, Петроварадин, 9. октобар 1812. године, А. Ивић, *Списи*, X, 187-188.

²³⁴ Конзул Наум Ичко –земунским трговцима, Београд 4.септембар, А. Ивић, *Списи*, X, 172-173.

Новаковић писаће о Букурешком миру да „ се баш тиме , ипак у ствари оснивала њихова (српска) обновљена народна екзистенција“.²³⁵

И међу Русима било је оних који нису сматрали одредбе мира праведним према Србима. Међу њима био је и сам адмирал Павле Чичагов, али и будући руски министар спољних послова гроф Јоанис Каподистрија.²³⁶ Ипак Наполеон је био пред вратима и назад се није могло. Турска се почела припреме за поковање Србије гомилајући трупе у Румелији. Руски амбасадор у Цариграду гроф Италински процењивао је септембра 1812. године да Porta заправо не жели мирно регулисање односа са Србијом. Стога је он почео инсистирати на обнављању српско-турских преговора, ради избегавања турског похода на Србију.²³⁷

На овакав став Порте уицаја је имала и аустријска пропаганда, нарочито већ помињани учестали састанци туркофилски оријентисаног интернунција Штирмера са турским министрима и његове ноте. Интерес Монархије, потпуно окренуте европским пословима и Наполеоновом рату са Русијом, сада је у потпуности лежао у турском поковању Србије како је то потврђено од стране самог Метерниха. У том правцу почели су Аустријанци деловати не само у Цариграду већ и на српској граници. Одлазак руских трупа из Србије коришћен је као повод за компромитовање Руса у српским очима али и за позивање Срба да се потчине Порти. Тако је у децембру 1812. године, према тврдњама попечитеља унутрашњих послова Јакова Ненадовића, генерал Червинка у Земуну говорио Србима да су их Руси довели у ту ситуацију и оставили као што су Аустријанци и говорили. Пошто Монархија зна да они, као ни све старешине нису за то криви, саветовао је Србе да ухвате Карађорђа и Јакова Ненадовића и да их предају Турцима и да након тога са својим свештеницима иду код Турака јер им ови неће ништа нажао учинити.²³⁸

Након преузимања дужности великог везира Хуршид-паша је о томе, преко изасланика обавестио и Карађорђа. Убрзо након тога, Младен Миловановић је уговорио деветомесечно примирје са свим околним пашама изузев оршавског и новопазарског.²³⁹ Османско царство сада је преузело иницијативу у решавању српског питања. Султан је одбацивао мешање Аустрије и Француске желећи да то питање реши сам. Велики везир одређен је за главног турског преговарача. Срби су те јесени у

²³⁵ С. Новаковић, *нав. дело*, 191.

²³⁶ Исто, 193.

²³⁷ С. Терзић, *нав. дело*, 303

²³⁸ Јаков Ненадовић – адмиралу Чичагову, 1. децембар 1812. године *„Первое сербское восстание 1804-1813 гг. и Россия Кн. 2 1808-1813*, Москва 1983, 287

²³⁹ А. Ивић, „Србија у време Букурешког мира 1812. године“, 52.

Цариград послали своје изасланике. Ови почетни преговори ипак су брзо запали у ћорсокак. Српски изасланици су из Цариграда упућени великом везиру Хуршид-паши у Шумлу, али их је он послао даље у Ниш. Из Ниша крајем године они ће се вратити у Србију пошто нису имали одговарајуће пуномоћје.²⁴⁰ Њихов повратак биће поменут и у Бечу почетком јануара у кратком извештају секретара Дворског ратног савета шефу Бечке полиције барону Хигеру.²⁴¹ Уследиће вишемесечни застој у српско турским преговорима.

4.5 Монархија опсервира ситуацију почетком 1813. године

Иако је фокус аустријске пажње усмерен у другом правцу, безбедност Монархије налагала је да се и даље мотри како на прилике у Србији тако и на сопствене поданике. И поред чињенице да се Русија налазила у сред рата њен утицај на православне се и даље осећао. Неповерење и тихи надзор над православнима већ је био захтеван од стране самог цара Франца. Већ на самом почетку 1813. године барон Хагер писаће грофу Белгарду да постоји потреба да се у Војној граници обрати посебна пажња на оне „граничаре или Илире“ који су у пријатељству или су присталице устаника и Руса. На основу ове препоруке Дворски ратни савет је у том смислу издао одговарајућа наређења надлежним командама.²⁴² Конфиденти су слали извештаје да Руси свој утицај међу православнима у Угарској шире и путем продаје икона светаца као и поклањањем истих, што је народни обичај у тим крајевима.²⁴³ О томе да аустријске власти сумњају на држање православног становништва сведочи и белешка у команди у Земуну у којој се пожурје изјава команданта Војне команде о мотрењу на православно свештенство с обзиром на његову велику наклоњеност према Русима.²⁴⁴

У то време, током јануара 1813. године почеле су у Беч стизати и вести да се Срби озбиљно спремају за рат са Турцима, на који их охрабрује руска победа над

²⁴⁰ Исто, 53.

²⁴¹ фон Енгел – барону Хагеру, Беч, 5. јануар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 3.

²⁴² барон Хагер – грофу Белгарду, Беч, 2. јануар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 1-2.

²⁴³ Урош Несторовић – барону Хагеру, Пешта, 9. јануар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 3. О истом ће и неколико месеци касније у априлу, гроф Белгард упозоравати генерала Хилера, који у својој команди неће наћи доказа за такве активности. Гроф Белгард ипак је сматрао да треба удвостручити пажњу на граници да се преко Србије у Угарску не увуку руски агенти. С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 276.

²⁴⁴ Регистар Војне команде у Земуну за 1813. годину - Јануар, Земун, 5. јануар 1813. године, у: *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, Београд 1969, 401.

Наполеоном.²⁴⁵ Са турске стране пажњу великог везира привремено је одвукао поход против одметнутог Мула-паше у Видину, а који ће бити окончан тек са почетком пролећа. У вези са тим походом Метерних је писао Штирмеру да дволично понашање Мула-паше одвлачи пажњу Порте. Због тога Метерниху је изгледало да се Срби још увек нису одбацили наду да ће силом оружја моћи да одрже своју независност.²⁴⁶ Одговарајући своме министру, Штирмер је јављао да је Porta незадовољна српским одуговлачењем које стоји у некој вези са видинским немирима, а што се тиче устаничких вођа, они су показали мало озбиљне воље да се врате покорности према Порти пошто још увек верују у своју независност.²⁴⁷

Конфидентске извештаје о расположењу код Срба потврђивао је половином јануара и генерал Хилер пишући из Петроварадина. Он је јављао да Срби отварају могућност трговини са Турцима према Босни и према Нишу. Писао је такође да Срби прослављају Наполеонов пораз уз топовске салве, потпуно уверени да ће поново стећи њихову заштиту и подршку у погледу своје будуће самосталности.²⁴⁸ У писму грофу Белгарду напомињао је да је иста радост због пораза француске армије у Русији присутна и код Срба у Војној граници, али и у провинцијалу, јер је Наполеон код њих и пре био омрзнут.²⁴⁹ Као кривца за ширење уверења међу Србима, да ће поново доћи под руску заштиту именовао је руског посланика у Београду пуковника Тодора Недобу, који је у Србији остао после евакуације руских трупа. Он је устаницима пренео вести о победама њихог заштитника над Французима, али их је и охрабривао да сада што више одуговлаче у преговорима са Турцима. водећи их само писменим путем.²⁵⁰ Са оваквим ставовима генерала Хилера слагао се и интернунције Штирмер. Он је такође сматрао да Недобин боравак у Србији штети како интересима Турске тако и интересима Аустрије, пошто је његов једини задатак да код Срба одржава дух непокорности и независности. Porta је такође била незадовољна његовим останком у Србији и преко грофа Италинског је тражила његово повлачење, што је на турско незадовољство амбасадор одбио.²⁵¹

²⁴⁵ Die Servier sind ganz aufgeräumt über den Verlust der Franzosen; denn sie sagen, die ganze Armee ist aufgegeben. Конфидентски извештај барону Хагеру, Земун, 18. јануар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 6.

²⁴⁶ Метерних – Штирмеру, Беч, 1. јануар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 1.

²⁴⁷ Штирмер – Метерниху, Цариград, 9. јануар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 6.

²⁴⁸ С, Гавриловић, „Аустрија и српско-турски односи 1812-1813.“, 14.

²⁴⁹ Хилер – грофу Белгарду, Петроварадин, 18. јануар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 7.

²⁵⁰ Хилер – Метерниху, 7. јануар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 4.

²⁵¹ С, Гавриловић, „Аустрија и српско-турски односи 1812-1813.“, 14.

Уверење да Срби настоје да одуговлаче преговоре са Портом у очекивању поновног ангажовања Русије изразио је Штирмер пишући Метерниху и о неуспелој српској депутацији која је у Цариграду боравила са намером да сазна шта Porta намерава у погледу испуњавања одредаба Букурешког мира. Тада је депутација тражила да сазна садржину VIII мировног уговора наводећи да ипак немају пуномоћ да о њој преговарају. Поводом тога реис-ефендија је изјавио да Срби на наговор Русије само желе да добију на времену и да ће Porta морати да их оружјем покори, са чиме се Штирмер слагао.²⁵² Метерних се сложио са закључцима интернунција и тражио је од њега да нађе начин да Порти саопшти да Срби одуговлаче преговоре под утицајем пуковника Недобе.²⁵³

О учинку српске депутације опширнија обавештења у Беч ће послати генерал Хилер из Петроварадина. Он је 21. јануара писао да је српска депутација упућена у Цариград безусловно потписала одредбе Букурешког мира и да је то после повратка у Србију саопштила скупштини устаничких старешина у Тополи. Ипак после саветовања одлучено је да се Дервиш-бегу у Ниш пошаље одговор да устаници не могу прихватити све што су депутати потписали, посебно не желе да у своје тврђаве приме турске посаде па су спремни и на нове жртве да би очували постојеће стање. И поред таквог става Срби се ипак не одлучују да прекину преговоре и послаће своје депутате када то Турци одреде. Као одговор на то Турци су поручили Карађорђу да је рок за одлуку о прихватању мировног уговора истекао па не преостаје друго него да Срби буду оружјем покорени за шта Турци врше припреме.²⁵⁴ Сваки промет са Србијом је обустављен. Хилерову вест о турском зтварању границе потврдиће и оријентални тумач Теодото из Земунa неколико дана касније.²⁵⁵

У Бечу је тих дана поновљено уверење да Срби одбијају одредбе мира и да се спремају за рат надајући се да ће након победе над Французима, већ на пролеће у помоћ поново доћи руске трупе.²⁵⁶ На граници се чак чула и вест да су три руска батаљона и пола пука козака већ спремни да пређу у Србију, као и да ће Руси заузети упражњена места у Совјету.²⁵⁷ Генерал Хилер послаће почетком фебруара нови

²⁵² Штирмер – Метерниху, Цариград, 9. јануар 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 6.

²⁵³ Метерних – Штирмеру, Беч, 22. јануар 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 9.

²⁵⁴ Хилер – Метерниху, Петроварадин, 21. јануар 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 8.

²⁵⁵ Тумач Теодото о држању Срба, Земун, 25. јануар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 10.

²⁵⁶ Дворски ратни савет – барону Хагеру, Беч, 28. јануар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 10-11.

²⁵⁷ Регистар за 1813. годину - Јануар, Земун, 20. јануар 1813. године, у: *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 405.

извештај у Беч. Хилер је тада писао Метерниху да су Турци одлучни да Срби морају безусловно да прихвате одредбе мировног уговора и да из земље удаље хајдуке како би се све вратило на стање пре почетка устанка. Срби, ипак не желе да у своје градове приме турске посаде нити да предају оружје и у своју земљу пусте „дахије.“²⁵⁸ У том смислу Хилер је преносио и Карађорђево говор на скупштини у Тополи у коме је он упитао старешине дали желе да се предају Турцима и изгубе оно што су до сада стекли и поново постану турски робови. На то су се сви присутни заклели да неће пустити Турке у Србију. Хилер констатује да ове вести из Србије имају основа и да се Срби ужурбано припремају за рат. На крају је изразио уверење да пуковник Недоба подстиче Србе на отпор уверавајући их у руску помоћ, чак и тврдњама да су руске трупе већ у покрету према Србији, што Хилер тумачи као „старе приче“ којима Недоба подстиче Србе на отпор. Поред тога, Хилер помиње и то да су Срби у Русију послали два архимандрита ради помоћи којој се надају.²⁵⁹ У готово исто време, само дан касније, земунски командант генерал Червинка писаће Хилеру о ставу устаника према Монархији. Червинка је тада наводио да међу српским вођама постоји уверење да Аустрија ради на потчињавању Србије Турској, што узимајући у обзир ставове Штирмера али и самог Метерниха није било далеко од истине.²⁶⁰

Врло слично Хилеру, писаће и тумач Теодото, првом бечком полицајцу барону Хагеру. Теодото је тада Хагеру писао како Турци захтевају од Срба да сво оружје и муницију које се налази изван твђава донесу у Ниш и да га предају као и да „хајдуцима“ дозвољавају да оду у Русију или Немачку (Аустрију), а од обичног народа траже да у миру дочека њихову и управу. Теодото даље извештава да су устаници на скупштини у Крагујевцу одбили тај захтев, говорећи да не дају земљу својих предака коју су крвљу ослободили. Што се предаје тврђава тиче, Срби су сматрали да ако су Руси Турцима обећали тврђаве онда нека их нађу на другом месту, јер Срби неће предати Турцима тврђаве које су такође својом крвљу ослобађали.²⁶¹ Ипак Теодото извештава да устаници нису у потпуности дигли руке од преговора, већ да су послали шесторицу кнезова у Ниш на даље преговоре, додајући да су то највероватније урадили на подстицај Руса, тачније пуковника Недобе, како би одуговлачили са преговорима до пролећа када би Руси поново могли да поседну Србију. Помињући да Срби одржавају

²⁵⁸ барон Хилер – Метерниху, Петроварадин, 1. фебруар 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 11-12.

²⁵⁹ Исто, 12-13.

²⁶⁰ Demonch ist es auch unverkennbar richtig, dass besonders die Servischen Häuptlinge in der Meinung stehen, Oesterreich arbeite dahin denen Türken die Besitznahme von Servien zu erleichtern. генерал Червинка – барону Хилеру, Земун, 2. фебруар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 13.

²⁶¹ Теодото – барону Хагеру, Земун, 4. фебруар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 13.

везе и са побуњеним видинским Мула-пашом преко Хајдук-Вељка Петровића, Теодото додаје да је од повереника дознао да су Срби послали 3 депутата у Русију вероватно ради договора о даљем одуговлачењу, али чији идентитет није познат.²⁶² Аустријска команда у Земуну забележиће да су по вождовом налогу, адмиралу Павлу Чичагову упућени српски архимандрити, међи њима Спиридон Филиповић и Арсеније Гаговић, са одређеним нацртима. Може се претпоставити да су управо они депутати које Теодото помиње скоро месец дана касније.²⁶³

Док је Монархија сумњичила устанике да намерно одуговлаче преговоре чекајући Русе, у Србији је сазревало мишљење да предстоји одсудна борба са Турцима. Након неуспеха депутације, крајем 1812. године, Карађорђе је заиста преко Недобе тражио подршку и помоћ од Руса. Недоби се чинило да ће вожд прекинути преговоре. Ипак као што су Аустријанци и били обавештени Срби су на скупштини у Крагујевцу заиста одлучили да се добровољно не предају Турцима, одредивши се за рат, што је било најбоље представљено речима Хајдук-Вељка да он „воли главу дати, него Неготин“. Ипак одлучено је и да се преговори наставе, па је упућена нова депутација која би поднела предлог о аутономији Србије, под слабом управом Порте. Овај предлог садржао је комбинацију права из времена кнежинске самоуправе као и оних стечених током скоро 10 година ратовања. Формална власт коју би Порта имала, значила би очување бар оквира администрације српске државе.²⁶⁴ Руска подршка стићи ће једино у виду инсистирања на Порти да се преговори са Србима обнове, што ће се и десити тек почетком марта. Непомирљивост страна ипак неће бити превазиђена.

4.6 Неповерење према Недоби

Средином фебруара 1813. године, најчешће вести које су стизале на сто аустријских државника биле су и даље оне о руском подстицању Срба на даљу борбу. Ипак Монархија тих месеци није предузимала никакве конкретне потезе ни према Србији, ни према Турској. Већина аустријских активности свела се тада на примање и коментарисање вести које су са те стране стизале. Међутим баш у то време настаће и један документ, чији ће значај доћи до изражаја тек неколико месеци касније, али који је зачудо у преписци тога доба остао непоменут.

²⁶² Исто. 14.

²⁶³ Регистар Војне команде у Земуну за 1813. годину - Јануар, Земун, 9. јануар 1813. године, у: *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 402.

²⁶⁴ Р. Љушић, *Вожд Карађорђе*, II, 136-137.

Интернудије Штирмер писао је Метерниху да се српске ствари у том тренутку налазе у неизвесном стању. Сматрао је да је очигледно да Срби оклевају да своје преговараче пошаљу, турском представнику Челеби-ефендији у Софију, као и да не размишљају озбиљно да се Турцима покоре, нити да им предају тврђаве. То је приписивао српском уверењу да им ускоро стиже руска помоћ.²⁶⁵ Порта је свесна штетности такве ситуације за њу, као и за трговину са Аустријом, али и за опште одржавање мира, па је стога спремна да употреби све да би покорила бунтовничке Србе, а њихове вође протерала. Ипак Порта отеже са акцијом због руских успеха против Наполеона, али и немира у Видину.²⁶⁶ Одговарајући Штирмеру, Метерних се сложио са његовим оценама наводећи да је очигледно да Срби устрајавају у отпору Порти због руске помоћи коју им обећава Недоба. Због тога он мора бити опозван из Србије, а само тако ће бити уклоњен руски утицај, који је главна препрека покоравану Србије, бити одстрањен.²⁶⁷

И друге дипломате Монархије наставили су тих дана са већ готово уобичајеним притужбама на руску умешаност у српско питање. Дипломатски агент бечке владе у Букурешту Флајшхакл писаће тако 17. фебруара Метерниху, у сагласју са његовим ставовима, како руски емисари с времена на време у највећој тајности прелазе у Србији и тамо подстичу устанике на одржавање непријатељског расположења према Турцима. То је према Флајшхаклу и разлог Недобиног задржавања у Београду. Поред тога додаје и једну занимљиву опаску о видинском Мула-паши, последњем савезнику српских устаника. Наиме, аустријски агент наводи, да је паша, који је у савезу са Србима, пренео влашком кнезу Караџи да ће се борити против Порте до последњег човека и да ће Видин радије препустити Србима.²⁶⁸

О даљем току српског питања нова обавештења је у Беч слао и генерал Хилер. Он је половином фебруара писао Метерниху о новим српско-турским контактима у Нишу, односно о депутацији која је упућена након скупштине у Крагујевцу 13. јануара. Депутате је примио опуномоћеник великог везира и саопштио им да њихови предлози

²⁶⁵ Штирмер – Метерниху, 10. фебруар 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 17;

Постојале су индиције да Руси планирају војни повратак на Балкан. После вести о спремним батаљонима средином месеца, крајем јануара у Земуну се говорило чак и да је цар Александар затражио ода Турске да преко њене територије руске трупе крену за француски Трст. Поред тога наводно је сам Недоба, почетком фебруара, изјавио да су Руси који су задужени за заштиту Србије већ упали у Влашку. Регистар Војне команде у Земуну за 1813. годину – Јануар-Фебруар, Земун, 29. јануар 1813. године; 10. фебруар 1813. године, у: *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 406-407.

²⁶⁶ Штирмер – Метерниху, 10. фебруар 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 18.

²⁶⁷ Метерних – Штирмеру, Беч, 16. фебруар 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 20.

²⁶⁸ Флајшхакл – Метерниху, Букурешт, 17. фебруар 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 22.

нису прихватљиви, а затим је Србима дао савет да на време размисле о свему како би се до пролећа ствари решиле на миран начин. Од српских депутата је затражено да након повратка у Србију, у року од месец дана писаним путем пошаљу одлуке својих вођа о наставку преговора, а које ће бити поднете на увид великом везиру, а до тада ће све остати у постојећем стању.²⁶⁹ Хилер је наводио и да је примио обавештења да су Срби са задовољством примили тај рок јер су очекивали да се до тада из Русије врати њихов депутат. Хилер је за разлику од Теодота који није успео да сазна ко је послат у Русију, потврдио је да се ради о архимандриту Спиридону Филиповићу. Очекивало се да ће он доћи са обећањем помоћи у коју је Србе неуморно уверавао пуковник Недоба.²⁷⁰

Овај Хилеров извештај послужио је аустријским диплоатама да се само додатно увере у руску умешаност у српско-турске преговоре и њихову намеру да се они додатно продуже. Тако је Штирмер писао да се Срби не одричу своје љубљене идеје да ће се уз помоћ Руса изборити своју потпуну самосталност. Напомињао је и да је примио вест да су Енглези послали Србима оружје преко, Херцеговине и Босне, а да то Руси раде преко Влашке чак и мање скривено. О српско-турским преговорима, односно о садржају српских предлога Штирмер није имао поузданих података. Једино што је тада сматрао за сигурно је да се устаници плаше за сопствени живот ако признају турску власт и да они не желе да се одрекну власти над заслепљеном српском нацијом. Из тог разлога се устежу да пошаљу депутате великом везиру у Софију и настављају са припремама за одбрану. Штирмер пише и да не само што немају поверења у турске изјаве о њиховој безбедности, устаници не желе да спроведу своје обавезе из уговора о миру.²⁷¹

О српским припремама за рат и пријему вести из Русије, обавештаван је и барон Хагер, њему је крајем фебруара са границе упућен и анонимни извештај о стању у Србији. У извештају се, као и код генерала Хилера, наводи да Срби и даље преговарају са Портом, али вероватно без наде на успех, јер она и инсистира на безусловном потчињавању. Због тога Срби врше војне припреме, укључујући и увежбавање кроз војне маневре, који су 15. фебруара одржани код Београду. И у овом извештају помиње се радост Срба по пријему вести о руским победама и француским поразима. Наводи се да се на руску иницијативу такве вести шире и у штампаном облику. Такође се шире и

²⁶⁹ Хилер – Метерниху, Петроварадин 15. фебруар 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 19.

²⁷⁰ Исто, 20.

²⁷¹ Штирмер – Метерниху, Цариград, 26 фебруар, 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 23-24.

вести да је Наполеон мртав, а да је аустријски престолонаследник отпутовао у Санкт Петербург ради женидбе. Становништво жели да верује у овакве приче и прима их са радошћу. Ипак, иако су ове гласине подизале углед Русије, постојала су и признања да је Аустрија једина сила која може да одлучи будућу судбину Европе.²⁷² Искази попут последњег могли су годити аустријској сујети, али јој нису доносили много утехе за још увек неповољан развој ситуације. У истом извору наилазимо и на вест да је преко Београда из Ниша приспео и један караван који је превозио памук, кафу и шећер, што сведочи и о обнављању трнзитне трговине преко Србије без обзира на непосредну опасност од рата.²⁷³

У вези са отварањем трговачке руте, Хилер је писао да иако се Карађорђе хвали пред трговачким сталежом због отварања пута, али да су свуда очигледне припреме за рат. Војска се увежбава, а посебно се припрема артиљерија. Генерал је тада јављао и да је у Београд стигао руски официр, српског порекла Симеон Орловић, који се састао са Карађорђем. За њега се говорило да ће заменити дотадашњег руског изасланика Недобу.²⁷⁴ И овога пута уследила је у преписици аустријских власти готово неизоставна критика пуковника Недобе због његових интрига против Монархије. Хилер је предлагао, слично самоме Метерниху две седмице раније, да се преко руског амбасадора у Цариграду, грофа Италинског, издејствује удаљавање Недобе из Србије.²⁷⁵ Жалбама на Недобу придодаће се и пуковник Паулић, сада конзул у Травнику. Конзул је нешто касније, писао да све док се Недоба налази у Београду, где ради у интересу руског двора, кристећи верску сродност Срба и Руса, српски народ се неће покорити Турцима, који спремају велике снаге за поход на Србију.²⁷⁶

²⁷² Анонимни извештај, б. м., фебруар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 18-19; На вести о припремама српских војника, али и о Наполеоновој смрти поново наилазимо и у регистру команде у Земуну, са додатком да је Недоба тврдио да је она потврђена из Беча. Регистар за 1813. годину - Фебруар, Земун, 11. фебруар 1813. године, у: *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 407.

²⁷³ Анонимни извештај, б. м., фебруар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 19.

²⁷⁴ Хилер – Метерниху, Петроварадин, 28. фебруар 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 26.

²⁷⁵ Исто, 27; Током целог периода, првих месеци 1813. године пуковник Недоба био је на мети сталних критика виших аустријских власти, заснованих на извештајима дипломата, команданата са Војне границе али и конфидената. Једна од главних оптужби је да он подстиче Србе на отпор Порти. Врло ретко се среће другачије мишљење о Недобином деловању у Србији. Тако једино у регистру Војне команде у Земуну постоји забелешка о томе да је Недоба саветовао устанике да се покоре Порти и да се не одупиру напредовању турских трупа. Регистар Војне команде у Земуну за 1813. годину - Јануар, Земун, 15. јануар 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 403.

²⁷⁶ Паулић – Метерниху, Травник, 11. март 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 33; С. Гавриловић, „Аустрија и српско-турски односи 1812-1813.“, 18

На први поглед делује да је у првим месецима 1813. године аустријска политика заузела крајње пасиван став. Још увек у њеним редовима био је присутан страх, да би Русија могла да се врати активној улози на Балкану и да угрози Монархију која је у том тренутку и даље била у савезу са Француском. Из тог страха призашле су сумње да Руси намерно, наводе Србе на одуговлачење преговора и отпор Турцима. Монархија је ипак заузела улогу пасивног посматрача наклоњеног Порти. Ипак у исто време у Монархији се размишља и о поновном покушају преузимања активније улоге. Тих дана, настао је у Бечу и један план о споразумном потчињавању Србије уз посредовање Монархије. У изворима у време његовог настанка, током фебруара или почетком марта 1813. нема ни помена о том плану, али ће он угледати светлост 3 месеца касније, о чему ће бити више речи. Тај план је изгледа чуван у тајности, јер очито Монархија још увек није била спремна да се активира на Балкану, због рата који је још увек трајао. Ипак, руске дипломате су од самог почетка слутиле да Беч има нешто у плану. Руски амбасадор у Цариграду, гроф Италински писао је у фебруару 1813. министру иностраних послова Руске царевине, грофу Карлу Васиљевичу Неселроду о томе. Гроф Италински је писао да је успео да дође до доказа да Аустрија у својим демаршима настоји да буде арбитар у сукобу између Порте и Србије. Свом претпостављеном, је ипак изнео да има разлога да мисли да је турска влада врло далеко од жеље да дозволи такво мешање у своје унутрашње ствари.²⁷⁷

4.7 Аустријска трговина

У званичним препискама аустријских државника више пута је била наглашена важност Србије као трговинске руте према истоку, што је наметало решење српског питања. Да је та трговачка рута јако битна Аустрији сведочи и предлог Дворској комори да се у Београд постави конзул који би штитио трговачке интересе Монархије у вези са трговином и транспортом соли из Влашке, Дунавом преко Београда.²⁷⁸ Иако је обезбеђење неометане трговине било један од циљева аустријске политике, сама трговачка делатност била је и средство у спровођењу политике Монархије према Србији. Као и претходних година главна мера, усмерена сада не против руског

²⁷⁷ гроф Италински – грофу Неселроду, Цариград 12. фебруар, 1813. године, *Первое сербское восстание 1804-1813 гг. и Россия* Кн. 2 1808-1813, Москва 1983, 299-300.

²⁷⁸ Разматрање анонимног предлога Дворској комори, Беч, 15. април. 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 30.

присуства него директно против устаника са намером њиховог потчињавања Порти, била је забрана трговине, али и забрана извоза материјала. Аустријска трговина, ипак је и у овом периоду остала у раскораку између тренутних потреба али и дугорочних стратегија. Требало је пооштрити став према Србији истовремено избегавајући мере које би довеле до огорчења Срба према Монархији. То је најчешће значило да је требало онемогућити Србији да се снабдева ратним потребштинама, али је трговачки промет, требао остати делимично отворен. Ратне потребштине подразумевале су у првом реду оружје, али и сав материјал за производњу оружја.²⁷⁹

Забрана извоза оружја која је готово константно била на снази, сада је додатно пооштрена. На удару забрана сада су биле и сировине, попут челика и гвожђа неопходне за производњу оружја. Ипак наредбе Дворског ратног савета у том смислу су биле понекад противречне због горе наведених разлога, односно потребе одржавања добре воље Срба према Аустрији. У једном тренутку у јануару 1813. године, дата је дозвола за извоз ових сировина путем пасоша да би већ неколико дана касније била повучена.²⁸⁰ Тако је средином фебруара генерал Хилер писао барону Хагеру да је током јануара одређена количина тих сировина извезена у Србију одговарајући на Хагерову сумњу да се ради о шверцу ради ливења топова.²⁸¹ Пошто је извоз био одобрен од стране Дворског ратног савета, уз знање и Дворске коморе, и генерал и Хагер су се сложили да се не ради о шверцу.²⁸² Чак ни наредног месеца забуна неће бити отклоњена, када генерал Мечери из банатског дела Војне границе буде имао недоумице да ли може да дозволи извоз гвоздених алатки у Србију, јер и оне могу послужити у ратне сврхе, јер су тај алат Срби потраживали за утврђивање Београда.²⁸³ Ипак како се приближавала турска интервенција политика извоза сировина поново ће бити до краја заоштрена, а Славонско-сремска генерална команда, чак ће појачати надзор и патролирање на Сави и Дунаву ради спречавања шверца како оружја и муниције тако и других артикала потребних за одбрану.²⁸⁴

²⁷⁹ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 278. О обнови трговине појединим артиклима попут платна и тканине, између Србије и Монархије сведочи и више вести из Земунa и почетком јануара 1813. године. Регистар за Војне команде у Земуну 1813. годину - Јануар, Земун, јануар 1813. године, у: *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 402-404.

²⁸⁰ Регистар за 1813. годину - Јануар, Земун, 7. јануар 1813. године, у: *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 402.

²⁸¹ Хилер – барону Хагеру, Петроварадин, 13. фебруар, 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 15.

²⁸² барон Хагер – Хилеру, Беч, 24. фебруар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 18.

²⁸³ генерал Мечери – Дворском ратном савету, Темишвар, 17. март 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 40.

²⁸⁴ Хилер – Метерниху, Петроварадин, 5. април 1813. године, А.Ивић, *Списи*, 49-51.

Са друге стране, према Турској је заузет знатно другачији став. Током предходних година Аустрија је прихватала снабдевање турске војске, и исакзивала одлучност у одбијању да снабдева устанике, пре свега да се не би замерила Порти. Сада је снабдевање Турака виђено као подршка потчињавању Србије Османском царству, али и да би њеним освајањем трговачки пут између две царевине био осигуран.²⁸⁵ У духу подршке турским напорима за покорвање Србије, препоручено је и Банатској генералној команди да Турцима испоручи неопходне житарице иако још увек нису исплатили раније купљене житарице за снабдевање трупа.²⁸⁶

4.8 Југовићево бекство и Монархија

Крај зиме и почетак пролећа 1813. године није донео никакве значајније промене у ставу или у потезима Монархије. Аустријски државни врх наставља да мотри на ситуацију у Србији, која постаје све критичнија како се припрема турски поход на њу. Обавештајна активност Монархије наставила је да игра знатну улогу у прикупљању информација, посебно о држању војводе Карађорђа, који је најчешће оцењиван као неко ко је присталица независне Србије, а не било које странке, како су то раније формулисали генерал Червинка или обавештајац, мајор Маретић.²⁸⁷

Сазнања о стању у Србији, али и о сукобу који се у том тренутку дешавао у Србији између аустрофила и русофила, је могао пружити и Иван Савић-Југовић, човек уплетен у мрежу аустријске обавештајне службе и познати аустрофил. Југовић је почетком 1813. године на вождову заповест био отпуштен из службе.²⁸⁸ Услед сукоба струја у Србији већ у марту Југовић је био приморан на бекство из Србије, и у Земуну се обрео 6. марта 1813. године.²⁸⁹ Поводом тог сукоба међу струјама Младен Миловановић је орјенталном тумачу Теодоту саопштио: „Ово је наша земља, ваш цар нема овде ништа да заповеда“, па је потом уследило и враћање Теодота у Земун.²⁹⁰ Југовићев прелазак омогућио је аустријским властима да добију сазнања о стању у Србији. За рђаво стање у земљи и за њен лош однос према суседној Аустрији Југовић је попут аустријских државника, кривицу сваљивао на пуковника Недобу, кога је

²⁸⁵ Худелист – Метерниху, 1. јун 1813. године. А.Ивић, *Списи*, XI, 76; С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 277-278.

²⁸⁶ Штирмер – генералу Мечерију, Цариград 28. мај 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 71.

²⁸⁷ Г. Маретић, „О могућности преласка у Србију и мерама које се за такав подухват најзгодније могу предузети у политичко-војном погледу“, Пожега (30. јун 1812. године), АСАНУ, 13382, 2.

²⁸⁸ Регистар за Војне команде у Земуну 1813. годину - Јануар, Земун, 9. јануар 1813. године, у: *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 402.

²⁸⁹ Исто, Земун, 6. март 1813. године, 409.

²⁹⁰ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 279.

оптужио за интриге против Аустерије, али и против њега лично, наводећи да Недоба има велики утицај на српске вође, али не и на народ. Југовић је аустријским властима појаснио и положај Симеона Орловића, за кога је тврдио да није замена Недоби, већ да је предвиђен за његовог помоћника, посебно у вези са руским планом да са јужне стране нападну Аустријанце и Французе. О односу са Турцима, Југовић је изјавио да он захтевају да Срби у потпуности испуне VIII тачку Букурешког мира, али да се вожд Карађорђе одлучио да се под тим условима не може покорити Порти, него се мора бранити до краја. У истрајавању у таквом ставу охрабрује га Недоба, који обећава руску помоћ у војсци, али и ратним потребама, да би Србију тако одржао у побуњеничком стању и анархији. Извештај о Југовићевим изјавама доспео је половином марта на сто канцелара Метерниха.²⁹¹

Поводом ових догађаја барон Хилер је писао да је за Аустрију, Недоба штетнији него предходни руски представник у Србији, Родофиникин, али да он не напушта Србију и поред поновљеног захтева Порте Русима. Генерал је писао да анархија у Србији предуго траје и има лош утицај и на аустријске поданике. Као одговор на напад Младена Миловановића на тумача Теодота, предлагао је потпуно затварање границе према Србији. То би довело до оскудице хране у земљи, па би се народ радије потчинио Турцима, који концентришу своје снаге око Ниша, него што би се одлучио да упорно брани Србију. Само на тај начин био би учињен крај Недобиним интригама, а незахвалне и дрске српске вође би биле кажњене.²⁹²

Државна канцеларија упутила је, крајем марта, команданту Славонско-сремске војне границе, одговор на овај извештај и његове препоруке. Од Хилера је затражено да Савићу-Југовићу пружи сву заштиту и да му омогући да отпутује у Беч. Поводом увредљивог понашања Младена Миловановића, требало му је запретити одмаздом како би убудуће поштовао царске-краљевске службенике, као што је Теодото. Државна канцеларија, није прихватила препоруку да се државна граница према Србији затвори. Саобраћај са Србијом користан је за Монархију, а сама блокада би била и скупа мера која би погодила и цео српски народ, који не треба раздраживати. У народу је требало одржати добро расположење према Аустрији и настојати да се народ одвоји од вођа, које су биле заинтересоване само за своју корист. Претпостављало се да чим Турци нападну, народ ће тражити заштиту од Монархије.²⁹³

²⁹¹ Хилер – Метерниху, Петроварадин, 16. март 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 35.

²⁹² Исто, 37-38.

²⁹³ Државна канцеларија – Хилеру, Беч, 31. март 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 44-45.

На тај начин и овај покушај нешто активнијег приступа српском питању, сасечен је од стране државног врха. Монархија је у тим тренутцима била одлучна да не предузима ништа.²⁹⁴ Сложеност њено дипломатске ситуације и стална потреба за маневрисањем и балансирањем између различитих страна остављали су њену политику недореченом. Током марта 1813. године, државни врх је за сада одлучио да ништа конкретно не предузима, чак ни у трговини у којој су мере притиска најчешће биле, примењиване, мада ће на том пољу касније доћи до извесних промена. За сада аустријска влада и Двор су наставили са помним осматрањем ситуације у Србији. Будући да се увелико спремао обрачун између Срба и Турака, вести о томе и даље су биле најчешће. Март је донео нове извештаје из Србије који су говорили о припремама и регрутовању војника за одбрану. Тако су у Земун стизала обавештења о сталним вежбањима регрута у гађању, али и о подизању магацина за смештај барута и муниције у унутрашњости Србије, али и о још увек присутним надама у руску помоћ, оличеним у вестима да руска војска долази.²⁹⁵

О припремама за рат на турској страни сведочанства је давао интернунције Штирмер. Он је писао Метерниху да је Порта уверена да бунтовничке српске вође не показују никакву попустљивост, па се мир и ред у Србију могу увести само путем оружја, њиховим покоравањем. Јављао је и да се очекује именовање главнокомандујућег турским трупима за српско ратиште, као и да су најодлучнији турски заповедници већ постављани за паше у близини Србије.²⁹⁶ Током целог месеца марта, са различитих страна стизале су нове вести у којима се понављала намера турске да силом покори прво Мула-пашу у Видину а затим и Србе. О тим припремама Порте јављали су и конзул Паулић из Травника, Флајшхакл из Букурешта али и аустријски конзул из Јашија у Молдавији.²⁹⁷

4.9 Рат је све извеснији

Са доласком пролећних дана вести да се спрема турски поход против Видина и Србије постајале су све чешће. Монархија, је још увек држала своју позицију стриктне неутралности, али постепено она ће свој став прилагођавати ситуацији. Прве вести о намерама Порте према Видину, доставиће у Беч, поново интернунције Штирмер.

²⁹⁴ О уверењу да ће Срби сами поново потражити заштиту, сведочи и постојање једног наређења у вези са тим, које је примљено у Земуну 23. марта, а које се не помиње у другим изворима, осим израженог става у одговору Државне канцеларије Хилеру. Регистар Војне команде у Земуну, Март-Април, Земун 23.март. 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 410.

²⁹⁵ Исто, 15. март – 3. април 1813. године, 410.

²⁹⁶ Штирмер – Метерниху, Цариград, 10.март 1813, године, А.Ивић, *Списи*, XI, 31.

²⁹⁷ С. Гавриловић, „Аустрија и српско-турски односи 1812-1813.“, 18.

Интернунције је је писао да Порта сматра да ће након пораза Мула-паше и Срби пристати да се покоре. Сам Штирмер није био уверен у такав развој ситуације пре свега због чињенице да је Недоба још увек био у Београду иако је наводно руски амбасадор, гроф Италински признао да његово понашање није у складу са погледима владе у Санкт Петербургу.²⁹⁸ Флајшхакл је првих дана априла писао да ће Видин бити полазиште за турско покоравање Србије, пошто Срби неће да прихвате, по аустријском дипломати, умерене понуде од стране Порте. Пренео је и да су до њега дошле вести како је српска депутација упућена у Русију добила уверења од цара Александра, да ће он Србе стално подржавати и залагати се за њихову ствар.²⁹⁹

Да Срби немају намера да се мирно потчине, могло се видети и из вести примљених тих дана у Земуну. Вестима о припремама српских трупа, додата је и вест да је Младен Миловановић крајем марта затражио помоћ у муницији са аустријске стране. Тај захтев потврдиће генерал Хилер, који на њега неће ни одговорити, већ ће уместо тога појачати страже на Сави и Дунаву.³⁰⁰ Почетком априла у Земун су стизале вести и о окупљању и наоружавању Турака код Ниша. Пошто је све указивало да је рат готово неизбежан, већ почетком априла почело се и са издавањем наредби за смештај и поступак према избеглицама које би из Србије могле прећи у Земун.³⁰¹ У првој половини априла 1813. године Хилер је, у истом извештају о српским потарживањима ратних материјала, ивештавао Метерниха како се Турци окупљају на Дрини и на Морави, а да им стижу и нова појачања из Анадолије. Према извештајима Карађорђе је утврђивао Тополу, као и друге положаје за одбрану. Хилер је веровао да се Срби неће покорити, већ да ће се повући у шуме и бранити се, све док не стигне помоћ од Руса. Наводио је и да српске вође шире лажне вести да су Руси одбацили Букурешки мир и да су већ прешли у Бесарабију.³⁰² Нешто касније извесни пензионосани пуковник Лај, из Ријике, ће у Беч донети вести да су у француским Илирским провинцијама све учесталија дезертирања у Србију, да би се појачала српска војска која већ сада наводно има 60 хиљада људи. Те су трупе наводно, према Лају, спремне и да нападну Турке

²⁹⁸ Штирмер – Метерниху, Цариград, 2. април 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 46.

²⁹⁹ Флајшхакл – Метерниху, Букурешт, 3. април, 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 47.

³⁰⁰ Регистар Војне команде у Земуну, Март-Април, Земун 30. март. 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 410. ; Хилер – Метерниху, Петроварадин, 5. април 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 49-51.

³⁰¹ Регистар Војне команде у Земуну, Март-Април, Земун 21.април. 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 411.

³⁰² Хилер – Метерниху, Петроварадин, 5. април 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 49-51

уколико се под утицајем француских интрига окрену против Русије.³⁰³ У светлу приспелих вести и извештаја Метерних ће већ тада дати и суд о ставу Монархије према Првом српском устанку, који ће се у светлу наредних догађаја показати коначним. Он је половином априла написао да: „Нема сумње да је наш сопствени интерес да се у Србији успостави ранији поредак“. Овом реченицом само је потврдио став који је већ постао преовлађујући у Монархији, да Србија мора бити покорена од стране Турака.³⁰⁴

Аустријским дипломатама као и месецима пре тога, највише брига и разлога за незадовољство давало је присуство пуковника Недобе у Београду и његова наводна агитација против потчињавања Турској, али и наводне интриге против Монархије. Иако је Штирмер писао из Цариграда да се Италински у име руске владе оглађивао од деловања Недобе, из Букурешта су стизале другачије вести. Флајшхакл је јављао да се између руског посланика у Букурешту Луке де Кирика и Недобе одвија преписка која за циљ има одржавање Срба у бунтовничком расположењу иако их то води у пропаст.³⁰⁵ Недобиним активностима усмереним на подупирање српског отпора Турцима, додаване су и друге оптужбе. Крајем априла јављано је да руски представник у Србији настоји, да поједине прокламације које је руска влада упутила становницима немачких држава, прошири и у Војној граници. Због тога је саветован посебан опрез према таквим летцима.³⁰⁶ Штирмер је у вези Недобиног деловања јављао Метерниху да је Porta сасвим уверена у штетан ефекат деловања руског „емисара“ у Београду, али да у условима изолације у којој се налази немоћна да поправи ту ситуацију. Интернунције је навео да покушаји да се издејствује уклањање Недобе нису уродили плодом. На крају је констатовао да ће Руси наставити да утичу на Србију све док промене у политичким догађајима не учине присуство руских емисара у Београду сувишним за намере руског двора.³⁰⁷

И наредни месец биће обележен вестима о ратним припремама са обе стране, али и постепеним приближавањем аустријске и турске владе. Вести о предстојећем рату непрестано су стизале. Једна од важних позиција за напад на Србију био је Видин. Штирмер је крајем априла писао да би султан Махмуд, у датим околностима, требало

³⁰³ Извештај барону Хагеру о дезертирању из Илирских провинција, Беч, 21. април 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 53. Лај је такође тврдио и да су војници из Провинција, који су се налазили у „Великој армији“ у Русији, јавно изјављивали да ће чим угледају прве Русе, пушке предати њима.

³⁰⁴ Метерних – Штирмеру, Беч, 16. април 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 53.

³⁰⁵ Флајшхакл – Метерниху, Букурешт, 24. април 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 56.

³⁰⁶ Регистар Војне команде у Земуну, Март-Април, Земун 23. април. 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 411

³⁰⁷ Штирмер – Метерниху, Цариград 24. април 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 54.

да сакрије свој презир према Мула-паши и да настоји да Видин поврати без проливања крви. На тај начин било би знатно олакшано покораване „непослушних“ Срба.³⁰⁸ Управо се освајање Видина и догодило пошто се дотадашњи српски савезник Мула-паша, поражен предао румелијском везиру. Пут ка Србији сада је стајао потпуно отворен. Почетком маја у Беч су стизале и вести из Србије које су деловале контрадикторно. Тако је Хилер писао Метерниху да се Срби спремају за одбрану код Ћуприје на правцу према Нишу, затим код Ваљева у правцу Дрине и Босне, као и да се стварају резерве у Тополи.³⁰⁹ Поред тога писао је и да су почели и одређени немири у народу, у области око Рудника и Ужица. Управо је ту дошло и до незадовољства локалних команданата. Хилер је сада, за разлику од претходних извештаја, сматрао да су српске вође мање расположене да пруже отпор Турцима. На забринутост устаничких вођа нарочито је утицао пораз Мула-паше и опасност од турског напада из Видина.³¹⁰ Са друге стране, истога дана када је Хилер извештавао Метерниха, генерал Мечери је из Темишвара писао грофу Белгарду да су српски војници који су окупљени ради увежбавања, послати кућама. Као разлог наведено је уверење међу народом да ће доћи до руског посредовања и да их Турци неће напасти.³¹¹ Ово уверење међу устаницима могло је бити присутно и због повратка архимандрита Филиповића из Русије који је можда имао задатак да придобије устаничке вође за измирење са Турцима уз руско посредовање.³¹²

О положају Срба, али и Руса значајне податке даће и добро обавештени кнез Влашке Јован Караца. Кнез је пишући Порти, писао да цар Александар више нема средстава да снабдева Србију, јер му је пажња у том тренутку била усмерена у другом правцу, али да им ипак с времена на време шаље емисаре, курире и писма да би Србе одржао везаним за себе, али и због срамоте јер не може више да им помогне у том моменту. Због тога Срби су сада свесни да више не могу да се ослоне на било чију помоћ, чак ни у храни од Аустрије, која је објавила своју неутралност, јер је такође заузета на другим фронтовима. Влашки кнез је због тога препоручивао да Порта спроведе своје планове према Србији док су они изоловани и без помоћи, а Русија

³⁰⁸ Штирмер – Метерниху, Цариград 28. април 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 55.

³⁰⁹ Хилерове наводе да се на тим правцима радило на припреми потврђују и писма упућена Проти Матеји Ненадовићу. Почетком јуна он ће бити постављен за команднта на фронту од Лознице до Раче са командом над одређеним бројем војвода и задатком да учврсти одбрану на том сектору. Вожд Карађорђе и Правитељствујушчи совјет– Проти Матеји Ненадовићу, Топола, 12. јун 1813. године, Прота Матеја Ненадовић, *Изабрана дела*, 267.

³¹⁰ Хилер – Метерниху, Петроварадин, 3. мај 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 57-58.

³¹¹ Мечери – Белгарду, Темишвар, 3. мај 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 56.

³¹² Хилер – Метерниху, Петроварадин, 13. мај 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 61.

заузета, јер ће се она сигурно након победе над Француском вратити непријатељским плановима према Турској³¹³. Караџа је наводио и да је примио писмо од Карађорђа преко једног монаха из Србије. Он је Флајшхаклу у Букурешту пренео чак и да је Карађорђе и поред ратних припрема, уз његово посредовање, спреман на преговоре са Портом. Ипак пошто Карађорђев предлог који је упућен у поменутом писму, није садржао предлог за мирно поравнање са Турцима и обећање покорности, Караџа је је закључо као и у писму Матуд-ефендији, да нема другог решења осим покорвања Србије силом оружја.³¹⁴

Са закључцима до којих је дошао Караџа, слагало се и аустријско државно руководство. У антисрпском али и антируском расположењу посебно се истицао Штирмер, познат као туркофил. Крајем маја, у серији писама упућених Метерниху он је поново износио своје ставове. У првом писму, интернунције је писао да се Порта озбиљно занима српским питањем, али да она на несрећу никада не зна да нешто учини на време. Иако се чине велике припреме, изгледа да турска војска нема довољно хране и муниције.³¹⁵ У следећем писму Штирмер је закључио да је покорвање Србије главна брига султана и његових министара. На то је додао и да се Порта одлучила на рат са Србима без обзира на то колоко тај рат може да је кошта и без обзира на утицаје са стране. Већ у том писму, Штирмер помиње да Порта моли Монархију за помоћ у предстојећем покорвању Срба.³¹⁶ Наредно писмо, треће по реду које је тог истог дана послао у Беч, тичало се неизбежног руског представника у Београду, пуковника Недобе. Према Штирмеру, Порта свакодневно има све више доказа да Русија није напустила свој омиљени пројекат, границу на Дунаву, већ да је он само одложен. Као доказ наводио је продужење присуства Недобе у Београду, упркос обећањима Италинског да ће тај „интригант“ бити удаљен. Поред тога он се слагао и са Карациним закључцима да само трнутне околности спречавају Русе да у већој мери помогну Србима, па су стога ограничени на одржавање побуњеничког духа у Србији.³¹⁷ Сумњама у аустријским очима да иза Недобе, а самим тим и иза српског

³¹³ Јован Караџа – Матуд-ефендији, Цариград 10. мај 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 58-59.

³¹⁴ Флајшхакл – Метерниху, Букурешт, 8. мај 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 60.

³¹⁵ М. Гавриловић, *нав дело*, 30.

³¹⁶ Штирмер – Метерниху, Цариград 25. мај 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 70.

³¹⁷ Штирмер – Метерниху, Цариград 25. мај 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 60.

И поред свих бројних притужби за подстицање Срба на даље ратовање са Турцима против Недобе, са аустријске стране, Михаило Гавриловић сматра да би баш утицај интернунција Штирмера и његових савета Порти требало приписати кривицу за неуспех српско-турских преговора и рат који је уследио. М. Гавриловић, *нав дело*, 30.

одбијања да се покоре Порти, стоји и влада у Санкт Петербургу у прилог је ишла и чињеница да је само дан након овог Штирмеровог писма у Београд приспео руски гласник који је донео орден за Недобу. Радило се о високом руском ордену Свете Ане.³¹⁸

Обруч око Србије се све више стезао. Све наде у руску помоћ, које су опстајале код устаника, и стизале врло често и до ушију аустријских обавештајаца, сада су нестале. Средином маја, аустријске власти одобриле су Недоби повратак у Русију преко Хабзбуршких земаља, у случају „нужне потребе.“³¹⁹ Стизале су и вести из којих ће се наслутити каква ће бити природа турског похода и покоравања Србије. Тако је из Травника, Паулић писао да ће у општем нападу Турака на Србију сви становници изнад седам година, који се добровољно не предају, бити погубљени и уништени.³²⁰

4.10 Приближавање две царевине

У светлу наведеног Метерниховог коментара о успостављању ранијег поретка, односно турске управе у Србији, око кога је дошло до консензуса у државном врху Монархије, може се посматрати приближавање које ће се, пред крај пролећа и почетак лета 1813. године, догодити између бечке и цариградске владе. Тих дана, један крупан прелом дешавао се на европској сцени. Након Наполеоновог пораза у Русији, Монархија је постепено почела да тражи излазну стратегију. Постепено напуштање Наполеона почело је још у јануару са повлачењем аустријске помоћне војске из „Велике армије“.³²¹ Наредних месеци Метернихова дипломатија радила је на стварању једног новог оквира деловања за Хабзбуршку монархију. Наполеон је, иако аустријски зет поново постајао непријатељ. У Метерниховим очима Монархија је израњала из француске сенке и поново постајала велика европска сила, чему је он посветио свој живот и рад. Током целог пролећа, постепено се стварала нова коалиција против Француске. Већ средином јуна и почетком јула коалиција са Русијом, Пруском и Британијом ће почети да добија свој облик. Већ месец дана касније коалиција ће бити у рату. Ипак нове европске околности нису довеле до промене аустријске политике на

³¹⁸ Регистар Војне команде у Земуну, Мај, Земун 26. мај. 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 413.

³¹⁹ Исто, 14. мај 1813. године, 412.

³²⁰ Паулић – грофу Метерниху оцу, Травник, 30. мај 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 73.

³²¹ Н. Kissinger, *Obnovljeni svijet*, 62-63.

Балкану. Потчињавање Србије и пре свега стабилност јужне границе Монархије остају непромењени циљ Беча.³²²

Поклапање циљева на Балкану постаће основа приближавања две државе: Аустрије и Турске. Порта, свесна да би приближавање Монархији било корисно за њен ратни напор против Србије, почиње предузимати кораке у том правцу. Истога дана, 25. маја, када је интернунције Штирмер послао три писма у Беч, стигло је на његову адресу писмо Порте у коме му се званично обраћају за помоћ. Пошто се „Узвишена порта“ одлучила да сада успостави ред на одређеним тачкама у Царству, а желећи да избегне велике непријатности, била је ипак ограничена у својим мерама пре свега потешкоћама у достављању хране из удаљених делова Царства.³²³ Турској је војсци поред хране недостајало и ратног материјала. Позивајући се на пријатељство и на добросуседске односе између два царства као и османског и царско-краљевског аустријског двора, Порта је молила Монархију за помоћ. Та помоћ се односила на помоћ у виду испорука животних намирница за трупе које ће кренути у поход. Поред тога Порта је, преко интернунција молила и за испоруке оружја. Турски захтев односио се пре свега на испоруку муниције, али и тешке артиљерије. За превоз оружја и материјала Дунавом, Порти су били потребне и лађе. Намера Порте јесте да покори побуњене Србе све од Ниша до Саве и Дунава. Они не цене добре намере Порте и већ су одбили понуђену амнестију. Султан сматра да ће поход послужити и као пример другим поданицима.³²⁴

Штирмер је, као познати туркофил, прихватио задатак. Већ 28. маја интернунције је препоручио Банатској генералној команди да Турцима испоручи потребне житарице, без обзира на то што, је непуних месец дана раније, 1. маја иста команда у Темишвару због дуготрајне суше и очекивања лоше жетве издала забрану извоза житарица из Баната.³²⁵ Почетком јуна, обратио се и свом претпостављеном, канцелару Метерниху. Интернунције је тада писао да му се реис-ефендија, турски министар спољних послова, обратио са молбом за помоћ у испоруци одређене количине хране, ратних потребштина и топова из царско-краљевских магацина, али и бродова на Дунаву неопходних за њихов транспорт. Веровао је да је Порта, коначно,

³²² Исто, 99 – 106; H. Tuncer, *Das Osmanische Reich und Metternichs Politik: Übersetzt von Mehmet Tahir Öncü*, Berlin 2014, 25-26.

³²³ Турска Порта – Штирмеру, Цариград, 25. мај 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 61

³²⁴ Исто, 62.

³²⁵ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 277.

одлучна да озбиљно оконча српско питање, па се одлучила да потражи помоћ у те сврхе. У том смислу од њега је тражено и да се обрати генералним командама у Петроварадину и Темишвару али преко турских паша у Босни и Румелији, али и Челеби-ефендије.³²⁶ Даље је обавештавао и о томе да му је Реис ефендија дао уверавања и око плаћања испоручених намерница у готовини, чак и оних које су испоручене раније. Иако туркофил, чак је и Штирмер упозоравао на акутни недостатак новца код Порте. На крају је додао и своју претпоставку, да би Порта желли да искористи отворена писма пограничним генералним командама, преко турских власти, за застрашивање Срба не би ли пристали да се покоре.³²⁷

Турски предлози које је у Беч пренео Штирмер, наишли су на позитиван став како Метерниха тако и других чиновника у аустријском државном апарату. Подршку настојањима Порте, са становишта аустријских трговачких интереса, дао је и саветник Јозеф Худелист.³²⁸ То је био повод да се Штирмер поново обрати Банатској, генералној команди. Подручје ове команде било је најважније за снабдевање, с обзиром на близину турских, румелијских трупа, али и Видина, који је после пада Мула-паше требао бити важна тачка за поковавање Србије. Управо је ту чињеницу истакао и интернунције пишући 1. јуна генералу Мечерију преносећи му жеље Порте.³²⁹ Већ сутрадан Штирмер ће поново писати истом генералу. Понављајући жељу Порте да силом врати непокорне Србе, под власт свог „законитог господара“, преносио је и потребу турске војске да неометано плови узводно Дунавом ради превоза трупа за предстојећи поход. За те потребе требало је допустити Турцима да користе копитнице, обалске пловне станице, на аустријској страни реке, односно у Банату, на кордону према Србији. Сам Штирмер слагао се са овим захтевима Порте и сматрао да им треба удовољити и омогућити им коришћење ових кордонских станица под условом да Турци не изазову никакве инциденте и буду под аустријским надзором, додајући да би то било и у складу са чланом V Београдског мира из 1739. године, којим је регулисана слободна полвидба Дунавом.³³⁰ У вези са овим дописом Банатској команди, интернунције је мало више од недељу дана касније поново писао и Метерниху. Понављајући захтев Порте, он је додао и своје мишљење о додатним намерама Порте која су стајала иза ове молбе Аустријанцима. Сматрао је да Турци желе да се наређења,

³²⁶ Штирмер – Метерниху, Цариград 1. јун 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 63.

³²⁷ Исто, 64.

³²⁸ Худелист – Метерниху, Беч, 1. јун 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 76.

³²⁹ Штирмер – Мечерију, Цариград, 1. јун 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 76.

³³⁰ Штирмер – Мечерију, Цариград, 2. јун 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 65.

која ће у смислу наведеног захтева команда у Темишвару издати надлежним властима на кордону, стигну и до Срба. На тај начин појачаће се гласине о припремама Порте за напад на Србију, што ће устанике додатно деморалисати.³³¹

Пошто су турски захтеви наишли позитивно примљени у Бечу, уследило је и званично обраћање великог везира Метерниху за помоћ у испоруци хране, оружја и ратног материјала.³³² Препоруку да се Порти изађе у сусрет дао је поново 11. јуна и саветник Јозеф Худелист. Он је тада писао да житарица у Угарској има довољно и да нема препрека за њихову испоруку Турцима. Житарице би биле плаћене готовим новцем. Худелист је сматрао да би таква одлука била у духу пријатељства са Турском, а да суседна царевина озбиљно рачуна на подршку Аустрије приликом њеног похода против непокорне Србије.³³³

Иако је изгледало да је рат само питање дана, стизале су и вести да Порта још увек држи отворену могућност преговора са Србима и њиховог споразумног потчињавања. Крајем маја српски депутати, послани на преговоре у Софију код Челеби-ефендије, вратили су се необављеног посла у Тополу. Ипак, готово одмах су послати назад у Софију.³³⁴ Да су преговори између Порте и устаника још увек актуелни, упркос журним припремама Турака да покоре Србе, сведочио је и интернунције Штирмер. Порта је имала предност у односу на устанике како због пада Мула-паше, тако и због тешкоћа у које су Руси запали у северној Немачкој. Док се Турци припремају за рат, окупљајући се око великог везира у Једрену, наде Срба су све мање. Босански везир тврдио је да ће Србија бити покорена за само месец дана.³³⁵

Иако се током јуна Монархија приближавала стварању нове коалиције против Наполеона, што је значило и савезништву са Русијом, неподношљив став аустријске дипломатије према руском представнику у Београду остао је непромењен. Истога дана када је писао о стању припрема Порте да покори Србе, Штирмер је писао и да је руски амбасадор Италински позван на конференцију од стране Порте. Циљ конференције био је да руски амбасадор објасни руско одлагање евакуације договорених територија у Азији, али и неспровођење датог обећања о уклањању Недобе из Београда. Поред тога

³³¹ Штирмер – Метерниху, Цариград, 10. јун 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 66.

³³² С. Гавриловић, „Аустрија и српско-турски односи 1812-1813.“, 22.

³³³ Худелист – Метерниху, Беч, 11. јун 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 82.

³³⁴ Регистар Војне команде у Земуну, Мај, Земун 26. мај. 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 413.

³³⁵ Штирмер – Метерниху, Цариград 10. јун 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 81.

од Италинског је тражено и да објасни тајне контакте које Руси настављају да одржавају са Србима, а о којима је Порту обавестио влашки кнез Јован Караџа.³³⁶

У тренуцима док бечка и цариградска влада успостављају контакт, аустријски обавештајни апарат наставља да будно мотри на сва догађања у Србији, али сада већ уобичајено и на сопствене поданике српске националности. Устаљене вести о српским припремама за рат, стизале су на аустријску страну непрестано, током јуна поново је више пута забележено кретање трупа у Србији и њихов одлазак према фронту, са чиме је био упознат и командант у Земуну, генерал Червинка. Аустријски конфиденти, тих дана су чак преносили и да у тренутцима смртне опасности по Србију, поједине устаничке старешине, као што је Младен Миловановић, дају антиаустријске изјаве.³³⁷ Имајући у виду приближавање два Двора, такве изјаве са устаничке стране нису биле неочекиване. И поред тога, тих дана је било и вести које се нису уклапале у општи шаблон. И поред чињенице да су се у Земуну спремали да приме избеглице још половином априла, почетком јуна конфиденти су јављали о сасвим супротној ситуацији. Говорили су да због деловања руских агената Срби беже из Петроварадинске регименте, односно граничарског дела Срема у Србију. Радило се читавим породицама заједно са стварима, коњима и запрегама.³³⁸ Пажњу у Бечу је привукло и путовање руског фелдмаршала рођеног у Монархији, Петра Текелије у Србију. Са највишег места саветовано је да се посредством генерала Червинке прикупе информације о правом циљу овог путовања.³³⁹ Неповећење у руске намере према Србији није дакле нестајало чак ни у тренутку док се са њима стварао савез. Ипак судбина Србије изгледала је запечаћена.

³³⁶ Штирмер – Метерниху, Цариград 10. јун 1813. године С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 67-68.

³³⁷ Регистар Војне команде у Земуну, Јун, Земун 20-24. јун. 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 414.

³³⁸ „...mehrere Familien mit Sak und Pak mit Wagen und Pferden nach Servien entwichen“. Конфидентски извештај о емигрирању из Срема, Земун, 3. јун 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 66.

³³⁹ цар Франц –барону Хагеру, Беч, 6. јун 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 67.

5. ПАД СРБИЈЕ

5.1 Пут у пропаст

„...А година 1813. показује синове Србије где се сами под врховним заповедништвом Црног Ђорђа боре и падају за независност упола већ изгубљену.“³⁴⁰ Вест о предаји Мула-паше и паду Видина утицала је видно на морал међу устаницима. Последњи савезник у борби против Порте више није био у игри. Устаници су сада морали да обрате посебну пажњу на тај део фронта, додатно га ојачавајући. Ипак, и поред савезништва са пашом, Срби се нису умешали у видинску аферу због жеље да оставе отворену могућност за преговоре са Портом.³⁴¹ На тај начин устаници су желели да купе време, аустријски извештаји говорили су о томе, обавезно додајући своје сумње да Срби то раде по налогу Руса. Ипак, Русија заузета ратом са Наполеоном, Србији није могла помоћи. Контакти са Турцима су ипак одржавани, чак и када је постало потпуно јасно да ће се тог лета судбина Србије одлучивати на бојном пољу, депутати су и даље слати у Софију Челеби-ефендији.³⁴²

Да ствари буду још горе по Србију, међу вођством устанка није било јединства. Сукоби међу војводама и Карађорђем довели су до протеривања Петра Добрњца и Миленка Стојковића чиме је одбрана била додатно ослабљена. Друге војводе преузеле су њихово место. За команданте фронтова у одбрани Србије 1813. постављени су Прота Матеја, Милош Обреновић, Лука Лазаревић, Антоније Пљакић, Илија Барјактарев и Хајдук-Вељко. Њихове команде обједињавали су Сима Марковић и Младен Миловановић, а иза њих сам вожд, који је 4. јула упутио ратну прокламацију свим војводама и целом народу.³⁴³ Преговори са Портом нису дали никаквог резултата. Велики везир Хуршид Ахмед-паша наредио је у јуну, да трупе почну да се окупљају на српским границама. До напада ће доћи са три стране, из правца Видина, из Ниша и из Босне.³⁴⁴ Завршни чин првог дела Српске револуције могао је да отпочне.

³⁴⁰ Допуна карактеристици Карађорђевој, Беч, 1813, АСАНУ 13382, 1. Навод је преузет из књиге посвећене српском Војду, која је објављена у Бечу крајем 1813. године под називом *Czerny Georg, Feldherr der Servier. Darstellung seines Lebens und Characters, seiner merkwürdigen Thaten, aber theurlichen Schicksale und neuesten Verhältnisse. Mit Czerny Georgs Porträt.*

³⁴¹ А. Ивић, „Србија у време Букурешког мира 16. маја 1812. године“, 54.

³⁴² Регистар Војне команде у Земуну, Јун, Земун 18. јун. 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 413.

³⁴³ Р. Љушић, *Вожд Карађорђе*, II, 149-150.

³⁴⁴ А. Ивић, „Катастрофа Србије 1813. године“, у. А.Ивић, *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, Београд 1984, 55.

5.2 „Предлог“ барона Отенфелса

У време припрема Турака да започну са коначном офанзивом за покоравење Срба, као и успостављања контаката са Монархијом, да би логистички олакшали тај задатак, Порти је представљен и један предлог решења српског питања. Тај предлог, је вероватно месецима чекао на праву прилику да би био изнесен и тек сада, у јуну 1813. године.

Након што су до средине јуна примљене молбе Порте за помоћ, и након одобрења да се већини тих молби изађе у сусрет започели су и директни разговори аустријских представника са Турцима. За потребе тих преговора, интернунције Штирмер је за представника Монархије именовао оријенталног тумача, барона фон Отенфелса.³⁴⁵ Већ неколико дана након аустријског одобрења да се са Портом отпочну преговори, Отенфелс је о њиховом току известио Беч. Он је тада писао Метерниху, да је Порти пренео да команданти на граници не могу испоручити никоме ни храну, ни муницију, ни топове, без одобрења Двора и Дворског ратног савета, али да је све те захтеве Турака, интернунције Штирмер топло препоручио властима у Бечу.³⁴⁶ Одговор Порте био је да испорука топова није хитна и да би она била ограничена само на неколико хаубица намењених освајању тврђава. Отенфелс је даље пренео Метерниху да према великом везиру, Турци располажу са око 100 хиљада људи, као и да ће босански и видински паша покренути своје људе. Пошто су бунтовни Срби сасвим усамљени њихов пораз је неизбежан. Ипак, услов за то је да Турци добију од Аустрије жито, брашно, раж и друге намирнице.³⁴⁷ Као одговор, Отенфелс је пренео да су у знак пријатељства са Портом, Двор и канцелар Метерних одобрили испоруку тражених количина хране. Постојао је, ипак, проблем у испоруци те хране турским командантима. На крају, писао је да је уверавао великог везира у искрену жељу аустријског двора да Србија буде покорена. Пренео је да је то у интересу Монархије због транзитне трговине преко Србије, као и због сигурности пловидбе Дунавом. Поновио је и став да неће бити потешкоћа око испоруке топова и муниције, због пријатељског става аустријског двора према Порти. На самом крају, пренео је и предлог да Монархија посредује између Срба и Турака, што би ишло у корист Порте.³⁴⁸

³⁴⁵ С. Гавриловић, „Аустрија и српско-турски односи 1812-1813.“, 22.

³⁴⁶ Отенфелс – Метерниху, Букурешт, 13. јун 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 84.

³⁴⁷ Исто, 85.

³⁴⁸ Исто, 86-87.

Управо овај предлог Отенфелса, може се довести у везу са предлогом о мирном покоровању Срба, који је у Бечу израђен још неколико месеци раније, крајем фебруара или почетком марта. Управо тада је гроф Италински сумњао да Монархија, поново, жели да се наметне као посредник у српско-турском сукобу. Иако се документ не спомиње у другим изворима показало се да интуиција није преварила грофа Италинског. Нови предлог Монархије о судбини Србије садржао је следеће:

1. Овај уговор између Порте и Срба, подноси аустријски, царски Двор, у име Срба, а без било каквог другог мешања са стране. Овај уговор гарантује Аустрија.
2. Основа овога уговора јесте да се српска нација, са модификацијама поменутим у наредним члановима, враћа у претходно стање потчињености према Порти. Срби су дужни да предају сва утврђења у земљи, заједно са свом артиљеријом и муницијом као и да одложе оружје, и приме Хуршид-пашу за заповедника Београда, уз аустријску гаранцију, са заштитом од сваког будућег угњетавања и самовоље.
3. Порта даје Србима, у најширем смислу те речи, амнестију за прошлост. Амнестијом су обухваћени сви становници без разлике, укључујући и бивше народне вође, чим се они врате у ред осталих поданика и одрекну се иселавања. У том случају Порта им гарантује припадајуће издржавање. И амнестију и издржавање старешина од стране Порте свечано ће гарантовати Аустрија.
4. Као надокнаду за све што су Срби раније давали Порти на име пореза, за зијамете, тимаре, мукате и вакуфе, односно за све што су давали под неким именом, од сада ће давати само фиксну суму трибута, која се неће повећавати ни под којим изговором, а који ће народ међу собом према богатству разрезивати, прикупљати и једном годишње предавати београдском паши у готовини.
5. Порта ће се одрећи свих заосталих пореза и дажбина из Србије.
6. Резидираће у Београду аустријско-царски конзул, који ће сву пажњу поклонити надгледању тачног извршења овог уговора са обе стране, као и водити бригу о саобраћају пожељном за корист обе државе (Османске и Хабзбуршке).
7. И турска и српска страна ће одмах ослободити све заробљенике из досадашњег сукоба.

8. Чим Срби прихвате горе наведене услове, под тачком бр. 2 о томе треба писаним путем да обавесте Двор. Са турске стране биће обустављена сва непријатељства након чега ће ферман који се већ налази у Бечу, бити прослеђен сераскеру Хуршид-паши.³⁴⁹

Уз овај предлог, као посебан документ, додуше на другом језику, иде и приказ ставова како турске тако и српске стране према овом предлогу (предлог је дат на немачком језику, док је наредни документ на француском). Порта је прихватила све тачке понуђеног предлога, изизев тачке IV, тражећи дажбине из прошлости. Вероватно се ради о грешци, будући да се тачка 4 односи на сакупљање пореза отсеком, док се на заостале дажбине из прошлости односи тачка V. Са српске стране наведне је низ замерки и одбијања предлога. Код првог члана устаници су тражили интервенцију, односно суделовање и других сила, (највероватније Русије прим. Н.М.). Члан II су у потпуности одбијали и тражили су своју владу. Нешто блажи став имали су према трећем члану, али су ипак тражили да „старешине желе да остану старешине.“ Српска страна је прихватила члан IV уколико фиксна сума не буде превелика, док су остале предлоге од шестог до осмог члана, прихватили у потпуности. У додатку текста стајао је предлог репресалија усмерених према Србима, вероватно у случају одбијања. Наведено је да им се неће дозволити прелазак на територију Монархије, затим забранити извоза хране, и на крају одвојити вође од народа.³⁵⁰

Ова два документа су до сада у науци само површно анализирана. Ово није био први предлог овакве врсте који је начињен у Монархији. Упоређивањем садржаја нацрта о уређењу Србије из 1810. године са предлогом из 1813.* године можемо донети и неке закључке о еволуцији аустријског размишљања о српском питању у периоду између настанка два документа. Околности у којима се Монархија налазила условљавале су решење српског питања у оба случаја. Године 1810. околности су биле такве да је Монархија могла да размишља чак и о освајању Србије, чиме би био надокнађен губитак Далмације, и делова Војне Крајине, Хрватске и Крањске (Илирске

³⁴⁹ Аустријски предлог за српско-турско измирење, Беч, фебруар-март 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 19-20. Препис овог предлога чува се и у Архиву САНУ, под сигнатуром 7128. Славко Гавриловић први је сматрао да су, предлог настао крајем зиме у Бечу и предлог изнет средином јуна у Цариграду, повезани.

³⁵⁰ Српско-турски ставови о аустријском предлогу, Беч, фебруар-март 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 20-21.

* О нацрту уређења Србије који је Тајна дворска канцеларија израдила у новембру 1810. године, више речи било је на страницама 47-48.

провинције). Ипак такви планови били су одјек расположења војске увек жељне освајања, а чији су официри сањали Монархију на југоистоку, са Дунавом као њеном кичмом. Дипломате, иако много опрезнији, размишљали су дугорочно, желећи да Србе, као потенцијалног противника у будућности вежу за себе, остављајући могућност широке српске аутономије у односу на Порту. Нацрт који је тада израђен обједињавао је обе ове, донекле противречне жеље, али је био детаљно разрађен.

Предлог из 1813. знатно је краћи, и доноси само општа места без улажења и детаље унутрашњег уређења Србије, и без изношења стратешког значаја земље. Његова суштина је било потпуно потчињавање Србије Порти. То одражава и промену околности у којима је Монархија изнела овај предлог. Наполеон је поново био непријатељ, а након његових пораза у Русији, ни повратак Илирских провинција није више изгледао нереално, Метернихово стрпљење се исплатило иако се преварио у процени исхода рата. Ипак претходне две године показале су у очима аустријских власти, да би Србија уколико би остала независна, па чак полуаутономна могла послужити као упоришна тачка за руске планове који би били супротни интересима Монархије, чак би је и директно угрозили. Поред тога Први српски устанак показао је да јединство Срба са обе стране границе. Интензивна аустријска обавештајна делатност показује да су власти Монархије тај проблем, такође схватиле озбиљно. Све то водило је закључку да је за Беч најсигурније да Србија остане под потпуном контролом Турске.³⁵¹ О нивоу контроле Порте над Србијом, који је одговарао Бечу, сведочи и чињеница да овај предлог не предвиђа ни оне повластице које су Србима гарантоване Букурешким миром, па чак ни оне које су уживали у време кнежинске самоуправе, пре 1801. године. Ипак, и поред тога врх Монархије није желео ни да у потпуности угрози свој будући однос према Србима, стога су они сматрали да би омогућавање мирног потчињавања и томе послужило.³⁵² Предлог сведочи и да је још увек постојала жеља Монархије да управо она буде посредник између Турске и Срба. Ако је предлог из 1810. године највише годио интересима саме Монархије, 3 године

³⁵¹ Као што је у самом документу експлицитно наведено Срби треба да се врате: „...in das vormalige Unterthans Verhältniss gegen die Pforte zurücktritt...“, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 19.

³⁵² Потчињавање без проливања крви, као и амнестија за све, укључујући и старешине изнете у тачки 3 предлога, могло би послужити као основ за будуће покушаје Беча да утиче на народ и старешине, као што су то покушавали током Устанка користећи аргумент о помоћи устаницима. Исто, 19; О покушајим Аустријанаца да успоставе утицај међу Србима писао је управо тада, јуна 1813. године и барон Хилер, он је за главног као кировца за неуспех у томе, именовао већ уобичајеног аустријског непријатеља број 1 у Србији, пуковника Теодора Недобу. Хилер – Метерниху, Петроварадин, јун 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 75.

касније највише је добијала Турска. Биће то почетак односа ослањања два уздрмана царства једно на друго.

О судбини овог предлога Монархије, нема много података. Из пратећег документа о ставовима две стране, јасно се види да је турска страна очекивано прихватила по њу изизетно повољан предлог споразума, а српска страна, га је, такође очекивано, у великој мери одбацила, не желећи да изгуби своју независност. У званичним препискама, осим наговештаја који је дао Италински и изјаве Отенфлеса о понуди посредовања, нема других података о овом предлогу за измирење две стране. Посредни докази и околности навеле су историчаре да повежу овај предлог из фебруара 1813. године са Отенфелсовим преговорима четири месеца касније. Две ствари су посебно индикативне. Реч је управо о наводу Италинског из фебруара 1813. који се оквирно поклапа са датирањем овог предлога. Са друге стране у самом тексту говори се о прекиду ратних операција против Србије и о Хуршид-паши као сераскеру, што се догодило касније. Управо ова два последња податка могу повезати фебруарски и јунски предлог за посредовање.³⁵³ Такође ту су и већ забележени одговори две стране на представљена решења. У преписци аустријских званичника до сада није пронађен други доказ у прилог тим тврдњама, као ни дуго помињање изношења фебруарског предлога за измирење, Турцима касније тог пролећа или почетком лета. Ипак постоји и поједини докази да је таква понуда можда, заиста и учињена на Порти од стране аустријског преговарача средином јуна 1813. године. Управо у време аустро-турских преговора, неколико дана након Отенфелсовог писма Метерниху, Команда у Земуну забележила је 18. јуна кратку вест, повезану са вести о српско-турским преговорима у Софији, о томе да су „Србијанци позвани да пређу под турску заштиту“.³⁵⁴ Поред тога, 18 дана касније забележено је и да су турски представници, иако је напад већ почео, дошли у Тополу ради решења мирног уласка у Србију, баш као што је и предвиђено аустријским предлогом.³⁵⁵ У недостатку других доказа, може се претпоставити да су овај позив и каснији долазак турске делегације, када су ратне операције већ почеле, могли доћи управо као последица изношења аустријског предлога за измирење у

³⁵³ Академик Славко Гавриловић је направивши такво повезивање документа из фебруара 1813 са Отенфелсом и његовим изјавама, ипак због недостатка других доказа у историјским изворима и наведених опречности у самом документу, питање оставио неразјашњеним. С. Гавриловић, „Аустрија и српско-турски односи 1812-1813.“ 24.

³⁵⁴ Регистар Војне команде у Земуну, Јун, Земун 18. јун. 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 413.

³⁵⁵ Исто, 6. јул 1813. године, 415.

Цариграду. Без јачег упоришта у историјским изворима и то за сада остаје претпоставка.

5.3 Мач је исукан против Срба

Док су у Цариграду представници Монархије разговарали са Турцима о испорукама хране и наоружања и нудили своје посредовање у покораванју Србије, ни српско-турски преговори Софији ипак нису прекидани. Међутим, наде у било какав договор више није било. Иако су српски српски депутати више пута одлазили у Софију, Челеби-ефендији, до резултата није дошло. О томе сведоче и аустријски извори који бележе да су се 17. јуна 1813. године српски депутати вратили из Софије, а да су већ сутрадан поново били послати назад.³⁵⁶ Истог дана када су српски депутати поново, кренули ка Софији, саветник Худелист је из Беча писао Штирмеру, управо о тим преговорима. Худелист је интернунцију изнео да преговори у Софији служе устаничким вођама само да бар мало умире народ, који је све више уверен у недрживост свог положаја и очекује ускоро турски напад.³⁵⁷ Напади Турака, заиста су и почели неколико дана касније. Први напади војске босанског везира на Дрини, забележени су у Земуну само неколико дана након овог писма интернунцију у Цариград.³⁵⁸ Босански везир, пренеће аустријском конзулу, да је Порта одбила даље преговоре са Србима и да је пашама наређено да силом оружја покоре ту неверну и побуњену провинцију. Поступајући по таквој наредби, турска војска из Босне, отпочиње општи напад 1. јула.³⁵⁹

Сви преговарачки напори били су узалудни и ратне операције су отпочињале и на другим фронтовима. Ипак последње покушаје да, код Порте, предупреди потпуно уништење Србије предузимао још само руски амбасадор Италински. Гроф је затражио састанак са реис-ефендијом на тему Србије. Реис-ефендија тада је обавестио Италинског да је Порта исцрпела сва мирољубива средства за потчињавање Срба. Разлог томе је што су Срби „на све остали глуви“. Они се понашају на тај начин зато што Русија својом подршком подстиче њихове тежње ка независности и отпору Порти, да би на тај начин одвратила њену пажњу од других проблема.³⁶⁰ Реис ефендија је

³⁵⁶ Исто, 17-18. јун 1813. године, 413.

³⁵⁷ Худелист – Штирмеру, Беч, 18. јун 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 90.

³⁵⁸ Регистр Војне команде у Земуну, Јун, Земун 20-25. јун. 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 414.

³⁵⁹ Паулић – Метерниху, Травник, 28. јун, 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 94. Иако Паулић наводи да ће босанска војска отпочети напад 1. јула, у Земуну су такве вести забележене још 20. јуна, а пет дана касније се говорило о уласку Турака у Србију из правца Босне.

³⁶⁰ Штирмер – Метерниху, Цариград, 25. јун 1813. године, А.Ивић, *Списи*, XI, 91-92.

обавестио је о овом разговору интернунција Штирмера. Он се слагао са закључцима реис-ефендије наводећи да само још Италински покушава да „где год може настоји да заустави мач који је исукан против Срба.“ Због чврсте одлучности Порте да исте покори, ти напори су безуспешни.³⁶¹ У овој преписци интрениције не помиње могућност аустријског посредовања у мирном поковању Срба. Аустријски заваничници тих дана писаће о чврстој одлучности Порте да силом покори Србију, упркос појединим покушајима на терену који су ишли и у другом смеру, као што је речено у предходном поглављу.

У том духу, писаће и генерал Мечери из Темишвара, он је, одговарајући на Штирмерову представку, такође наводио да је Порта одлучна да Србе „силом оружја доведе у послушност.“ Генерал се сложио да, уз пристанак Дворског ратног савета, изађе у сусрет турским захтевима око неопходне аустријске помоћи у виду испоруке животних намирница и муниције, што би Турци платили у готовини.³⁶² О испорукама хране Турцима, истога дана када је писао о сусрету Италинског са Реис ефендијом, писаће и неуморни Штирмер. Он је обавештавао Метерниха да је Порта у намери да додатно убеди аустријски двор, да њеним трупама које треба да покоре Србију испоручи потребну храну, пристала да исплати у готовини дуг од 30 хиљада пијастера, који је направио оршавски командант Реџеп-ага. Тај дуг односио се на испоруке хране и житарица из Баната предходних година.³⁶³

Почетком јула, са интензивирањем турских ратних операција против Србије, питање снабдевања турских трупа постало је неодложно. У те сврхе Дворски ратни савет донео је 2. јула одлуку о снабдевању турских команданата житом и брашном. Те намирнице испоручили би им трговци Хершл из Петроварадина и Балау из Новог Сада. Поред тога Дворски ратни савет сложио се и са продајом Турцима 1000 топовских кигли.³⁶⁴ За такву одлуку ипак је била потребна и санкција самог цара. Из тог разлога 23. јула председник Дворског ратног савета, гроф Белгард је писао цару, износећи му турске молбе и потребе, предлажући да се њима изађе у сусрет. Сматрао је да чак и у питању топовских кугли неће бити проблема, због закљученог мира између Русије и Турске. Цар се са свим предлозима сагласио и издао наредбу да команданти у Петроварадину и Темишвару могу тим артиклима да помогну Турцима у поковању

³⁶¹ Исто, 93.

³⁶² Мечери – Дворском ратном савету, Темишвар, 21. јун 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 68-69.

³⁶³ Штирмер – Метерниху, Цариград, 25. јун 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 69-70.

³⁶⁴ Одлука Дворског ратног савета о снабдевању Турака, Беч, 2. јул 1813. године, *Списи*, XI, 98.

Србије.³⁶⁵ Чак и пре Белградовог писма и царевог одобрења, аустријске власти су на основу одлуке Дворског ратног савета дале одобрење за извоз намирница и топовске муниције босанском Али-паши.³⁶⁶ Одлука о испоруци хаубица које су Турци тражили, биће донета знатно касније. Узимајући у обзир већ изнете ставове аустријског државног врха, ова одлука ће од њих одударати. Половином августа, али и средином септембра босански Али-паша поновиће захтеве за испоруку топова, односно хаубица које је турска страна тражила од Монархије још почетком јуна, пре напада на Србију. Дворски ратни савет, десетак дана касније донео је одлуку по том питању. Славонско-сремској генералној команди саветовано је да се хаубице не испоруче босанском паши, јер би таква директна подршка турским ратним напорима била у супротности са политиком неутралности, коју је у српском питању заступа Њгово Величанство, односно цар.³⁶⁷ Сам канцелар Метерних је сматрао да би удовољавањем захтевима великог везира, и испоруком хране Турцима, било утишано и незадовољство Порте због приближавања Аустрије и Русије.³⁶⁸

Тих дана поред захтева за одобрење испорука Турцима, на царев сто стигао је и конфиденциски извештај који је говорио о општем стању у Османском царству али и о припремама пред сам почетак напада на Србију. Барон Хагер, коме је извештај оригинално био намењен, проследио га је цару 19. јула. Радило се о извештају са приватног путовања са Сицилије у Турску.³⁶⁹ Непознати путник је писао аустријским властима да су нереди међу гувернерима различитих провинције Турске, који себе сматрају суверенима, довели до опадања моћи царства. Сви католици и шизматици, односно православни, постали су непријатељи Турске, а највећим делом симпатизери Аустрије. Посебну пажњу посветио је припремама за рат у источној Србији. „Мржња између Срба и Турака била је на врхунцу и делује да је избијање рата међу њима неизбежно“, писао је confident иако је у време пријема извештаја турски напад на Србију већ био у току. Писао је да су Срби утврдили сва важнија места према Видину, и да су уверени да на том фронту имају 15 до 16 хиљада људи, поред трупа у Неготину и унутрашњости. Са друге стране и Турци су припремали велике снаге у околини

³⁶⁵ Цар Франц – грофу Белгарду, Беч, 23. јул. 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 107-108.

³⁶⁶ Регистр Војне команде у Земуну, Јул, Земун, 12. јул. 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 415.

³⁶⁷ Дворски ратни савет – Славинско-сремској генералној команди, Беч, 24. септембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 166.

³⁶⁸ С. Гавриловић, „Аустрија и српско-турски односи 1812-1813.“, 25; Метерних – цару Францу, Брандајс, 10. јул 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 101.

³⁶⁹ Хагер – цару Францу, Беч, 19. јул 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 76.

Видина. Према њиховим тврдњама та војска под командом Исмаил-бега, бројала је између 40 и 50 хиљада људи.³⁷⁰

Извештаји из Србије говорили су о тешкој ситуацији. „Турци сакупљени с коца и конопца напали су најозбиљније Србију“.³⁷¹ Турска војска прешла је Дрину и уз велике губитке заузела устаничке одбрамбене позиције. Вожд је храбрио народ и уливао им наду да се не боје турских упада.³⁷²

5.4 Препеди и претње

Када су половином јула започеле аустријске испоруке хране Турцима, уследио је и устанички одговор на њих. Тај одговор био је узрокован и великом оскудицом која је владала у Србији у ратно време. Устаници су почели са нападима на аустријске трговце, пре свега на Дунаву, пленећи њихову робу.

Тако је већ половином јула, генерал Мечери писао Дворском ратном савету, да су граничне трупе послале обавештење да српски командант у Поречу прети да ће топовима напасти аустријске лађе, које под аустријском заставом плове узводно и низводно Дунавом.³⁷³ Неколико дана касније генерал Мечери упутиће исти допис и новом команданту Славонско-сремске војне границе генералу барону Хајнриху фон Сигенталу, у Петроварадин. Сигентал је поново писао Дворском ратном савету, додајући да је наложио земунском команданту генералу Червинки, као и команданту Петроварадинске регименте, мајору Нагелу, да о томе обавесте бродовласнике, не би ли предупредили „непријатне догађаје.“³⁷⁴ Истога дана када је генерал Сигентал писао ратном савету, са Дунава су стизале вести о нападима устаника на лађе аустријских поданика. Аустријски официри из Старе Оршаве, писали су да су устаници 16. јула зауставили лађу трговаца и аустријског поданика Антонија Јанковића, сумњајући да превози робу за турског команданта у Новој Оршави, Реџеп-агу.³⁷⁵ Поред тога аустријске команде са кордона према Србији жалиле су се на случајеве када су приватне аустријске лађе не само заустављане, већ и да су превођене на српску страну

³⁷⁰ Конфидентски извештај барону Хагеру, Беч, 17. јул 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 76-77.

³⁷¹ Регистр Војне команде у Земуну, Јул, Земун, 23. јул. 1813. године, *Грађа из земуних архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 415.

³⁷² Исто, 26. јул 1813. године, 415.

³⁷³ Мечери – Дворском ратном савету, Темишвар, 16. јул, 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 75.

³⁷⁴ Сигентал – Дворском ратном савету, Петроварадин, 19. јул, 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 75.

³⁷⁵ Извештај о заустављању лађе Антонија Јанковића на Дунаву, Стара Оршава, 19. јул 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 79.

и „визитиране“ од стране устаника. Доњо-дунавска и Средњо-дунавска команда кордона, објавиле су да ће таквим појавама стати на пут.³⁷⁶ И поред таквих најаве напади су настављени.

У исто време, средином јула 1813. године један устанички одред под командом војводе Живка Константиновића, је такође код Чернеца у Малој Влашкој напао аустријски трговачки караван и отео им робу, као и 200 коња. Тај инцидент скренуо је пажњу и виших аустријских власти. Генерал Сигентал писаће грофу Белгарду, председнику Дворског ратног, савета о том инциденту. Генерал је извештавао да је преко земунског команданта, генерала Червинке, затражио од Совјета да се починиоци овог насилног акта одмах ухапсе и да се отета роба Аустријанцима врати. Червинки је такође наређено да Совјету пренесе да ће у супротном Србима бити ускраћена свака помоћ, па чак и у случају турске офанзиве и прогона, Србима неће бити дозвољен прелаз на аустријску територију.³⁷⁷ Генерал Червинка је истог дана поступио по наређењу и извршио притисак у Београду, и код Совјета тражио да се отета роба врати.³⁷⁸ Притисак по питању отете робе из овог каравана наставиће се и наредних дана. Тако ће и Банатска генерална команда писати Земунској команди, молећи њихове представнике да се заузму код Совјета да се роба отета код Чернеца на Дунаву, поврати.³⁷⁹ Истим поводом упућена је и молба трговаца Дворском ратном савету. Они су тражили да Дворски ратни савет, преко надлежне генералне команде, ангажује код Совјета или код војводе, против оваквих чинова насиља и малтретирања аустријских поданика. Тражили су и да се поред ослобађања затворених Турака који су пратили караван, од Срба затражи и надокнада за претрпљену штету под претњом одмазде.³⁸⁰ Генерал Червинка ће крајем месеца поново од Совјета тражити враћање отете робе, износећи Сигенталову претњу да Аустријанци сами потражити задовољење, а да ће Србима бити ускраћена свака помоћ у навалима као и пријем избеглица у бекству пред Турцима. Червинки је одговорено да ће Србима такве мере чак и одговарати, јер ће се народ одлучније борити са Турцима и посвећивати више

³⁷⁶ Доњо-дунавска кордонска команда – Банатској генералној команди, Стара Оршава, 19. јул, 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 81.

³⁷⁷ Сигентал – грофу Белгарду, Петроварадин, 19. јул 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 80-81.

³⁷⁸ Регистр Војне команде у Земуну, Јул, Земун, 19. јул 1813. године, *Грађа из земуних архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 415.

³⁷⁹ Исто, 25. јул 1813. године, 415.

³⁸⁰ Молба Дворском ратном савету, Беч. 24. јул 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 82-83.

пажње сопственој пољопривреди, када буде сазнао да неће бити примљен од стране Аустријанаца.³⁸¹

И поред аустријских упозорења инциденти на Дунаву ће се наставити. Поново су почели стизати извештаји о заустављањима и претресима аустријских лађа код Пореча. О томе је Дворски ратни савет 25. јула обавестио генерал Мечери. Он је писао да је добио обавештења од Доњо-дунавске кордонске команде да Срби, код острва Пореч, зауставили аустријске лађе које су пловиле низводно Дунавом, да су их приморали да пристану на српској страни реке да би тамо били испитани и прегледани. Мечери је предлагао да, као и у вези са нападнутим караваном код Чернеца, Славонска генерална команда код Совјета инсистира на престанку тих напада, иначе би се могли размотрити и непријатељски кораци према њима.³⁸² Упозорења власти Монархије нису имала много учинка на устанике, и заустављање лађа код Пореча је настављено.

Почетком августа није било великих промена у напетостима у аустро-српским односима због наставка напада устаника на аустријске лађе и трговце. То је био разлог да 1. августа Дворски ратни савет достави Дворској комори изјаву Државне канцеларије о питању трговине сољу са Србијом. Наиме у тој достави затражено је прекидање такве трговине, са чиме је комаора требало да се сагласи пошто Двор и Државна канцеларија већ јесу. У том смислу било је потребно одмах издати такво наређење граничарским генералним командама као и затражити од Угарске дворске канцеларије да такође наложи забрану трговине.³⁸³ Два дана касније Дворском ратном савету се, поводом устаничких напада на караване, обратио и саветник Јозеф Худелист. Он је сматрао да се преко царско-краљевских официра, од Совјета мора одлучно затражити враћање покрадене аустријске робе, али и да се устаницима јасно стави до знања да ће у случају одбијања Монархија сама потражити задовољење. И Худелист је усвојио становиште да се Србима мора запретити прекидом сваке помоћи у храни као и одбијањем пријема избеглица.³⁸⁴ Команда у Земуну поново је предузимала кораке у том правцу у Србији. Генерал Червинка је 6. августа преко једног официра послао допис у Београд, са захтевом за хитно враћање аустријских

³⁸¹ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 280.

³⁸² Мечери – Дворском ратном савету, Темишвар, 25. јул 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 83 -84.

³⁸³ Дворски ратни савет – Дворској комори, Беч, 1. август 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 85-86.

³⁸⁴ Худелист – Дворском ратном савету, Беч, 3. август 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 87.

лађа отетих код Оршаве.³⁸⁵ Већ сутрадан, и сам вожд Карађорђе позван је да преда аустријске лађе отете код Кладова.³⁸⁶ Тек ће ове претње током августа почети да дају одређене резултате, бар у врху устаничког вођства. У међувремену, препаци на аустријске трговце лађе су настављени. Када је стигла вест да су код Пореча заустављене турске лађе које у Оршаву превозе муницију, вожд је лично наредио да оне буду претресене. Мајор Нагел из Петроварадина јављао је 8. августа да је једна аустријска лађа на Сави, код Сремске Раче, насилно заустављена и превучена на српску обалу. Као одговор на то у Сремској Митровици заплена је једна српска лађа.³⁸⁷ Војвода Сима Катић писаће истог дана Славонској генералној команди поводом овог инцидента. Он је навео да су његови људи грешком отели лађу мислећи да припада Турцима, који су неке од њих убили. Војвода је био спреман да врати лађу назад, али је одбијао да врати брашно које је лађа превозила, јер ни Турци не могу вратити „нашу убијену браћу“.³⁸⁸

Док је између Монархије и устаника трајала криза уз претње које су стизале из Монархије, аустријске власти наставиле су да редовно одржавају везе са турским пашама које су вршиле напад на Србију. Тако је 10. августа босански Али-паша захваљивао генералу Сигенталу на намирницама које су турској војсци испоручене преко Брчког. Управо тада је паша, писао Сигенталу да му шаље Мустафа-агу из Дубице и Сулејман-агу, ради даљих преговора о испоруци хране, али и о турском захтеву за испоруку 500 хаубица.³⁸⁹ Да су преговори о даљим аустријским испорукама у току потврдио је и интернунције Штирмер. Он је из Цариграда јављао да је из преписке са Хилером сазнао да је Славонска генерална команда одобрила продају босанском паши 6 хиљада топовских кугли као и одређене количине брашна и житарица. Проблем је настао око исплате у готовом, пошто су турски представници пристајали да плате само трећину укупног износа од 300 хиљада пијастера. Штирмер је о томе обавестио Порту, додајући да ако договор пропадне за то може да окриви само своје представнике. Из тог разлога је реис-ефендија, постиђен поступцима

³⁸⁵ Регистр Војне команде у Земуну, Август, Земун, 6. август 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 416.

³⁸⁶ Исто, 7. август 1813. године, 416.

³⁸⁷ Исто, 8. август 1813. године, 416.

³⁸⁸ Сима Катић – Славонско-сремској генералној команди, Равањ, 8. август 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 88-89.

³⁸⁹ Али-паша – Сигенталу, Травник, 10. август, 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 89-90.

представника босанског паше, одмах писао великом везиру да изда нове наредбе у вези са исплатом купљене хране.³⁹⁰

5.5 Аустријски одговор

Инцидент са лађом код Сремске Раче додатно је оптеретио српско-аустријске односе. Овај инцидент примораће аустријску страну на оштрију реакцију према устаницима. Заједно са инцидентом код Чернеца допринеће озбиљном заоштравању ситуације са северним суседом у Тренутцима док су Турци већ почели да продиру и освајају део по део Србије.

Већ неколико дана након заустављања лађе на Сави, и писма Симе Катића, Дворски ратни савет донеће и прву конкретну меру за обезбеђење аустријске пловидбе Дунавом и Савом. У Бечу је 12. августа одлучено да се, због српског заустављања лађа, њиховог превођења на другу обалу и прегледања, али и неуспелих претњи и обуставе саобраћаја која наноси штету Монархији, нареди Славонско-сремској и Банатској генералној команди да се поново покрене речни саобраћај али уз оружану заштиту аустријских пловила како би се на „силу одговорило силом“. Надлежне генералне команде овлашћене су да по хитном поступку организују оружану пратњу на шајкама, како би аустријске лађе биле заштићене од српских напада. Иста мера биће примењена и код људства у кордону према Србији. Дворски ратни савет је о овој одлуци обавестио не само две надлежне генералне команде, већ и Дворску комору као и Тајну и Државну канцеларију.³⁹¹ Са одлуком о оружаној пратњи ради спречавања српског узнемиравања, сагласиће се и саветник Худелист, оценивши је као потпуно одговарајућу.³⁹²

Тих дана пажњу ће наставити да окупира управо инцидент који је изазвао Сима Катић са својим људима. Лађа коју је он запленио припадала је јеврејском трговцу Перлу из Новог Сада. Заплењено брашно било је превожено за Брчко и намењено војсци босанског везира. Након одговора војводе Катића, генерал Сигентал је наредио команди Петроварадинске регименте да се ангажује по питању повратка те лађе.³⁹³ Команданту регименте, мајору Нагелу наређено је да затражи враћање брода са целокупним товаром, уз истовремено задржавање споменутог српског брода код

³⁹⁰ Штирмер–Метерниху, Цариград, 10. август, 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 90.

³⁹¹ Дворски ратни савет о мерама против српских устаника, Беч, 12. август 1813. године, . Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV 92-93.

³⁹² Худелист – Дворском ратном савету, Беч, 15. август 1813. године, . Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 95.

³⁹³ Сигентал – грофу Белгарду, Петроварадин, 13. август 1813. године, . Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 93-94.

Митровице који је превозио робу „далеко веће вредности“ од брашна. Поред тога, као додатна мера против Срба у случају одбијања, требало је послужити и задржавање Срба који су робу пратили као и ускраћивање пријема Србима пребеглим на аустријску страну. Војводи је требало скренути пажњу да је заплена лађе представљала и нарушавање суверенитета Монархије будући да се одиграла на аустријској страни реке, а сама лађа још није била преузета од стране Турака.³⁹⁴ Истога дана и генералу Червинки је наређено да од Совјета затражи повратак одузете лађе.³⁹⁵

Мајор Нагел ће због инцидента упутити писмену претњу устаницима, због које су устаничке старешине склониле народ са обала Саве омогућивши наставак пловидбе, што ће се и догодити али уз оружану војну пратњу у складу са одлуком Дворског ратног савета. Да би се изгладиле односи на аустријску страну је послат војвода Стојан Чупић. Нагел је Чупићу пребацивао због дрскости Срба, тражећи да се лађа са целокупним товаром врати и то на место са кога је и отета. Чупић је уверавао аустријског мајора да ће инцидент бити истражен, а брод враћен. Штета ће власнику брода бити надокнађена у новцу, пошто је брашно подељено народу.³⁹⁶ Аустријске власти затвориле су границу према Србији у сектору Петроварадинске регименте и у потпуности обуставили саобраћај. Због тога српска страна је Перлову лађу код Раче вратила аустријанцима 19. августа.³⁹⁷ Затварање границе и забрана саобраћаја потрајали су још неколико дана, о чему се код виших надлежних команди распитивао и генерал Червинка. Дан након што је Земунска команда добила наређење о оружаном пратњи за лађе, одлучено је и да се укине забрана саобраћаја са Србијом, пошто је генералмајор Лојтнер јавио да су Срби предали све лађе које су били отели, чиме су се стекли услови за обнову саобраћаја.³⁹⁸

О свему томе генерал Сигентал је 23. августа обавестио председника Дворског ратног савета, грофа Белгарда. Он је грофу писао да је Стојан Чупић вратио Аустријанцима Перлову лађу заједно са товаром, тачно на месту са кога је раније и заплена, али да још увек треба спровести темељну истрагу. У вези са тим пренео је и да је Чупић, као и остале војводе, сву кривицу за овај инцидент свалио само на Симу

³⁹⁴ Сигентал – мајору Нагелу, Петроварадин, 13. август 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 94-95.

³⁹⁵ Регистр Војне команде у Земуну, Август, Земун, 13. август 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 417.

³⁹⁶ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 281.

³⁹⁷ Регистр Војне команде у Земуну, Август, Земун, 20. август 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 417.

³⁹⁸ Исто, 22-23. август 1813. године, 418.

Катића. Он је навео да ће Катић морати да плати због почињеног дела, као и да је српска страна заслужила прекид саобраћаја због ове незахвалне акције. Поред тога Чупић је у име целог народа обећао и дао гаранције да ће то бити последњи испад према територији и поданицима Монархије.³⁹⁹

И поред таквог разрешења ситуације са отетом лађом, још увек су постојале трзавице у односима Србије и Монархије. Тако је крајем августа откривено да поједини земунски трговци лиферују оружје у Србију.⁴⁰⁰ О овом открићу, Червинка је три дана касније обавестио генерала Сигентала у Петроварадину. У вези са тим шверцовањем оружја, крајем јануара наредне 1814. године, биће окривљен и сегедински трговац Исак Чавић, који је наводно у септембру 1813, у Србију прокријумчарио барут, оловну муницију и кремене за пушке.⁴⁰¹

Вођство устанка морало је у тешкој ситуацији у којој се Србија налазила да покуша да изглади односе са Монархијом. Тако је већ након инцидента са караваном код Чернеца, Карађорђе писао Младену Миловановићу да добро мотри на робу коју је војвода Живко похарао у Влашкој, као и на то да се такви инциденти не понављају да се не би озбиљније нарушили односи са Монархијом.⁴⁰² Када је питање отете лађе на Сави решено, овај инцидент који се догодио скоро цео месец раније остао је једно од спорних питања. Попечитељ унутрашњих послова Јаков Ненадовић, обавестиће крајем августа, аустријску страну да је он наредио војводи Живку да врати робу аустријских трговаца. Нови командант Банатске генералне команде, генерал Хагер о томе ће 11. септембра обавестити Беч. Он је навео да је Јаков Ненадовић изјавио да опљачкана роба неће бити однета, као и да ће власници бити обештећени, као и да Совјет жели да одржи додатне консултације са Славонском генералном командом по том питању.⁴⁰³

Ипак до обештећења аустријских трговаца није могло доћи. Крајем августа Кладово, где се украдена аустријска роба налазила, пало је у руке Турака. Због свих околности, опљачкана роба аустријског каравана не може бити повраћена, констатоваће генерал Сигентал. Он је додао да се то догодило и поред захтева које је упућивао генерал Червинка, на које није било одговора све док пад Кладова није у

³⁹⁹ Сигентал – грофу Белгарду, Петроварадин, 23. август 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 96.

⁴⁰⁰ Регистр Војне команде у Земуну, Август, Земун, 20. август 1813. године, *Грађа из земуних архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 417.

⁴⁰¹ Извештај истражног судије земуном магистрату о раду И. Чавића, сегединског трговца, Земун, 28. јануар 1814. године, *Грађа из земуних архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 479.

⁴⁰² С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 280.

⁴⁰³ генерал Хагер – Дворском ратном савету, Темишвар, 11. септембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 161-162.

потпуности спречио Совјет да делује у том правцу.⁴⁰⁴ Да су устаници имали намеру да нешто педузму видело се из поновљених уверавања, чак и од стране самог војда Карађорђа, да ће војвода Живко Константиновић бити кажњен. И заиста генерал Червинка је известио Сигентала да је 15. септембра Совјет осудио на смрт војводу Живка као и још једног његовог саучесника Јоцу, као и да су они стрељани. Њима је на терет стављено и споразумевање са Турцима. Због тренутне ситуације у којој се Србија налази није дакле лако тражити надокнаду за аустријску робу, закључио је Сигентал.⁴⁰⁵ Непуних месец дана касније када Србија већ буде у потпуности у турским рукама, Дворски ратни савет предложиће да се надокнада аустријским трговцима потражи у имовини и српских вођа, у чије име је пљачка и почињена и који нису на време предузели мере да се штета надоканади, акоји се сада налазе на територији Монархије. У том смислу чак су и издата одређена наређења Славонској и Банатској генералној команди.⁴⁰⁶

Узимајући у обзир ситуацију у којој се почетком јесени налазила Србија, саветник Худелист је сматрао да су мере, предузете против Србије, биле изузетно успешне.⁴⁰⁷

5.6.Турско напредовање

Од почетка августа 1813. године, у Монархију све чешће почињу да стижу вести о напредовању турске војске и паду српских утврђених места. Тако је војна команда у Земуну бележила 4. августа да се борбе воде код Неготина, који Турци бомбардују, као и да је турска војска прешла Дрину и напредовала до Лознице. Два дана касније јављено је да се борбе између Срба и Турака воде и код Ниша.⁴⁰⁸ Након пада Лознице, коју је храбро бранио војвода Петар Николајевић Молер устаници су успели да запрече Турцима пут према Шапцу па је турска војска морала да постепено напредује уз Дрину према Бадовинцима, где је реку прешао и сам Али паша, постепено напредујући према

⁴⁰⁴ Сигентал – грофу Белгарду, Петроварадин, 17. септембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 163-164.

⁴⁰⁵ Исто, 164; О инциденту поменутог Јоце у аустријским изворима нема података, највероватније је да се ради о магистратском саветнику Јосифу Петровићу, који је заједно са војводом Живком напустио положај код Кладова и побегао. Земунска војна команда забележила је да је 24. августа војвода Живко Константиновић „примио турско обећање.“ Регистр Војне команде у Земуну, Август, Земун, 24. август 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 418.

⁴⁰⁶ Дворски ратни савет – Славонској и Банатској генералној команди, Беч, 10. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 176-177.

⁴⁰⁷ Худелист – Дворском ратном савету, Беч, 17. септембар 1813.године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV,164-165.

⁴⁰⁸ Регистр Војне команде у Земуну, Август, Земун, 4-6. август 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 416.

Засавици где их је чекао Милош Обреновић.⁴⁰⁹ Повремено стизале су на аустријску страну и вести о српским победама и заустављању турског напредовања. Средином августа јављено је да Срби очекују помоћ Аустрије и да напредују према Турцима.⁴¹⁰

Са пажњом су праћене и борбе у источној Србији са Реџеп-агом из Оршаве. Посебно је на се себе пажњу скретао Хајдук Вељко. У Земун су стизале вести да су Турци прешли Тимок, заузели три места на тој реци, али да Хајдук Вељко из топова „бије“ турске шајке на Тимоку.⁴¹¹ О смрти Хајдук Вељка биће обавештене и више аустријске власти у Бечу. О томе је писао аустријски обавештајац из Земунa, оријентални тумач Теодото. Он је извештавао да су 18. августа Турци освојили Неготин, као и да је тамошњег српског команданта Хајдук Вељка убила турска топовска кугла.⁴¹² Теодото је даље извештавао да Турци даље напредују и освајају српска места, све до Гургусовца који су опколили. Јављао је и да Турци напредују и уз Дрину и да су освојили Лозницу, коју је бранило 600 људи, а да сада покушавају да крену према Шапцу. Поред тога, међу Србима влада велика туга и страх јер је вожд Карађорђе Петровић болестан, а Турци нападају и Кладово.⁴¹³

Детаљнији извештај о дешавањима у Србији барон Хагер ће добити 1. септембра. Непознати конфидент доносио је незнатно другачије податке од Теодота. Он је навео да су Турци опкололи утврђени Неготин који су Срби напустили у ноћи између 16. и 17. августа. Писао је да је Хајдук Вељко погинуо дан раније од стране турске бомбе. Турци су на Дунаву опкололи још два српска места, која ће нема сумње поделити судбину Неготина. Срби су такође морали да напусте и Текију. Јављао је и да Турцима непрестано стижу појачања. Тако је један нови корпус војске из Азије приспео до Једрена, а који ће ускоро кренути против Србије. Након пада Неготина на ред је дошло и Кладово. Из Видина је Дунавом до Кладова допловило још 25 турских шајки које ће учествовати у опсади, затварајући прилаз месту са реке. Конфидент је писао и о турским злочинима над српским цивилним становништвом, посебно над женама, децом и старцима који су остали у Неготину. Њих 600 је немилосрдно посечено. Због турског приближавања и зверстава, све израженија је српска емиграција

⁴⁰⁹ А. Ивић, „Катастрофа Србије 1813. године“, 57.

⁴¹⁰ Војне команде у Земуну, Август, Земун, 14. август 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 417.

⁴¹¹ Исто, 17. август 1813. године, 417.

⁴¹² Теодото – барону Хагеру, Земун, 23. август 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 96.

⁴¹³ Исто, 97.

на аустријску територију, наводећи да се то догађа и на Сави код Купинова.⁴¹⁴ Исти извештај писао је и о ситуацији у западном делу Србије. Посебно је наглашено да су се устанички команданти, кнез Сима Марковић, Поп-Лука Лазаревић, Стојан Чупић и Сима Катић, међусобно завадили, и да је ова неслога довела до неколико инцидената. То се пре свега односило на заплону Перлове лађе код Раче, коју су Срби вратили па је затварање границе трајало само 12 сати. И овај извештај сведочио је о Карађорђевој болести, помињући могућност да је вожд био рањен. Извештај завршава предвиђањем да ће, у садашњим околностима, Турци бити у Београду већ за две или три недеље.⁴¹⁵

Крајем августа и Дворски ратни савет је добијао извештаје о турском напредовању и злочинима почињеним према Србима. Тако је Ваберер, директор контумаца у Жупанеку, у Банату, писао Дворском ратном савету о турском напретку према Кладову као и о паду Неготина, Текије и других места, уколико дође до пада Кладова, Срби ће још држати само Делиград, Пореч, Смедерево и Београд. Поред тога Ваберер је очекивао да уколико падне Кладово, са те стране ће према Банату кренути талас избеглица.⁴¹⁶ Исти извор писао је три дана касније и о паду Кладова и у турске руке ситуацији око Пореча. Кладово је било посебно занимљиво Аустријанцима јер су се роба из опљачканог каравана, као и сам војвода Живко Константиновић управо ту налазили.⁴¹⁷ Ваберер је писао да су Турци заузели Кладово у поноћ, између 25. и 26. августа, када су Срби по јакој киши напустили положаје. Сада је пажња Рецеп-аге била усмерена према Поречу. Ваберер је писао да су Турци након заузимања Кладова, запалили варош, а да су се могли чути жалосни крици жена и деце. Претпостављао је да су Турци до времена писања његовог извештаја завршили са злостављањима. Истога дана почела је продаја српског робља Власима.⁴¹⁸ Ваберер ће наставити и наредних дана да извештава Беч о ситуацији на српској граници. У извештају од 31. августа посебно је детаљно описао турско „варварско“ иживљавање над српским становништвом. Писао је да Турци немају милости ни према коме, ни жене ни деца нису поштеђени, сви су заједно посечени. Пошто Турцима представља велики напор да

⁴¹⁴ Конфидентски извештај барону Хагеру, са Дунавског кордона, 1. септембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 97.

⁴¹⁵ Исто, 98.

⁴¹⁶ Ваберер – секретату фон Енгелу, Жупанек, 24. август 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 150-151.

⁴¹⁷ Аустријски мајор Чолић из Старе Оршаве, писаће 30. августа команданту Банатске војне границе генералу Хагеру, да су Турци у Кладову опљачкали или чак запалили заплону робу аустријских трговаца. Чолић – генералу Хагеру, Стара Оршава, 30. август 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 153.

⁴¹⁸ Ваберер – секретару фон Енгелу, Жупанек, 27. август 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 152.

свима одсецају главе да би их послали у Цариград или великом везиру, они лешевима одсецају уши, усољавају их и тако шаљу, не би ли за то добили новчану награду од паша или великог везира. Видинском паши достављено је 6 цакова са одсеченим ушима.⁴¹⁹ Ваберер је поновио своје очекивање да ће српски народ почети да прелази у Банат из многих места у унутрашњости али и са Дунава попут Смедерева и Винче. Писао је и да су Срби већ напустили Пореч и да се спремају да се од Турака бране у шумама.⁴²⁰ Ваберер ће током септембра писати и барону Хагеру. У новом извештају ће писати да Срби више немају упоришта источно од Мораве, поред остали су само Београд и Смедерево. На банатску страну тада је већ прешло 10 хиљада Срба само у 2 контумаца. Због варварског опхођења Турака још много људи ће пребећи у Банат. Због тога, Ваберер је стога сумњао да ће они хтети да се врате у Србију.⁴²¹

Док се српска драма одвијала, а Турци напредовали гонећи или уништавајући српско становништво, Монархија је настављала и са санбдевањем турске војске како намирницама тако и ратним материјалом. Гроф Алојз Угарте, министар унутрашњих послова и финансија и председник Дворске коморе, је известио о томе грофа Белгарда, председника Дворског ратног савета. Он је навео да је уз царево одобрење Турцима у Босни испоручено 7300 талената брашна (односно око 365 тона прим Н.М.), 6500 матца јечма (око 4000 хектолитара) као и 1000 топовских кугли. Испорука топова ипак ће у септембру бити одбијена.⁴²²

5.7 Последњи покушаји

Крајем августа и почетком септембра 1813. године Србија се налазила у све тежој ситуацији. Турци су напредовали уз Дрину, а велики део источне Србије већ је пао у њихове руке. Као што извештаји директора Ваберера потврђују избеглице су већ почеле да напуштају Србију и да прелазе на аустријску страну. Монархија је одобравала прелазак народа, истовремено захтевајући од својих пограничних власти да се Срби по доласку разоружају.⁴²³ Почетком септембра поново је дошло до одређених инцидената на Дунаву. Тако је 3. септембра забележено да су устаници код Панчева

⁴¹⁹ Ваберер – секретару фон Енгелу, Жупанек, 31. август 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 153-154.

⁴²⁰ Исто, 154.

⁴²¹ Ваберер – барону Хагеру, Жупанек, септембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 163.

⁴²² гроф Угарте – грофу Белгарду, Беч, 25. август 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 151; Према аустријском обрачуну 1 метц, као мера запремине, износи 61,487 литара, свака покрајна имала је другачије обрачунавање, па је тако у Пешти метц износио 79,99 литара.

⁴²³ Регистр Војне команде у Земуну, Септембар, Земун, 3. септембар 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 419.

поново запленили две аустријске лађе. О томе је требало обавестити и вожда Карађорђа, који је такво разбојничко понашање морао забранити. Поред тога, проблеме аустријском бродовљу на Дунаву правио је и командант Пореча Јова Стефановић.⁴²⁴ Ови инциденти ипак нису били озбиљније природе и нису изазвале веће реакције са аустријске стране. Ипак због стања у коме се налазила Србија, дворски саветник Худелист је сматрао да би на њу требало и убудуће вршити притисак, јер ће на тај начин српске старешине морати да попуштају.⁴²⁵ И након повратка заплених пловила, он је сматрао да ће напредак турске војске само учинити да устаничке вође буду још подложније да дају сатисфакцију за запленине аустријске лађе.⁴²⁶ Худелист је такође, писао Дворском ратном савету предвиђајући судбину Србије. Тражио је да се због напредовања турске војске, на границу пошаљу искусни официри за везу са Турцима.⁴²⁷

Да су Худелистова предвиђања тачна сведочили су и конфиденцтски извештаји са почетка септембра. Један од њих је извештавао да Турци свакодневно напредују, посебно уз Дрину, и да су почетком септембра стигли већ на само два сата до Шапца, „тако да ће судбина Србије ускоро бити одлучена“.⁴²⁸ Због напредовања Турака са запада извештавано је да су сви који могу носити оружје, упућени према Ваљеву. Поновљено је и уверење које је изнео и Ваберер, да ће Београд пасти за најмање две недеље. Због турског надирања међу Србима је завладао страх да ће Турци ускоро заузети Београд, па су богатији становници Београда нестрпљиви да пређу на територију Монархије, што раде у потпуној тајности и спремни су да плате било коју цену за лађе. Разлога за страх је свакако било. У истом извештају наведено је да су Турци код Лешнице удавили 200 заробљеника, упркос обећаној амнестији, док су још 492 заробљеника обесили, и то по 15 на једном дрвету. Исти извештај критиковао је и вести које је о догађајима поред Дрине преносио бечки лист *Wiener Zeitung*, називајући их потпуно погрешним, да се писац овог извештаја не може начудити што чита „такве изврсне лажи у тако уваженом листу.“⁴²⁹ Заиста аустријски листови су крајем 1813.

⁴²⁴ Исто, 419.

⁴²⁵ Худелист – Дворском ратном савету, Беч, 17. септембар 1813.године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 164-165.

⁴²⁶ Худелист – Дворском ратном савету, Беч, 11. септембар 1813.године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 161.

⁴²⁷ Исто, 161.

⁴²⁸ Конфиденцтски извештај о напредовању Турака, б.м., 2. септембар, 1813- године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 159.

⁴²⁹ Исто, 159.

године преносили извештаје из Србије.⁴³⁰ Овај конфидентски извештај показује да обавештења која су стизала до Монархије и аустријских новина нису морала увек бити поуздана па ни тачна.

У таквим околностима вожд Карађорђе покушаће, по последњи пут, да у нужди добије помоћ из Аустрије. Већ 30. августа команда у Земуну је примила вождов захтев да пошаље једног изасланика у Петроварадин, без задржавања у карантину у земунском контумацу. Већ сутрадан наведено је да се ради о (Лазару) Теодоровићу, кога је требало, како је наведено, да прати и архимандрит Спиридон Филиповић.⁴³¹ Преко Теодоровића вожд Карађорђе је упутио писмо цару Францу I. Вожд је писао цару да Србију може избавити само покровитељство другог господара или „свију погибелъ.“ Вожд је наводио да су Срби од почетка устанка тражили заштиту од Аустрије, што су чинили и каснијих година. Монархија их ипак није узела под протекторат због Француске. Ипак вожд је наводио да је Аустрија свачим помогла устанике, „без чега бити нисмо могли“, за шта ће Срби бити вечито захвални. Срби су потражили руску заштиту зато што је изостала аустријска. Руси су српско питање унели и у свој мировни уговор са Турцима. Вожд је писао да су Турци веома притисли Србе, а њихови су захтеви били опасни по живот самог народа, са чиме се они нису могли никако сагласити „јербо оно је наш живот био, што су они от нас зактевали“. ⁴³² Пошто Срби сада знају да је цар у савезу са Русијом, а да је Аустрија Србе и раније спасавала, они јој се поново обраћају за помоћ и покровитељство, обећавајући да ће бити покорни поданици и да ће се попут својих предака борити против свих непријатеља Аустрије. Из тог разлога вожд је слао посланика Лазара Теодоровића, који је задужен и да пренесе цареву одлуку. Поред тога Карађорђе је молио и да генерали на граници узму у заштити српски народ, ако буде приморан да пребегне на аустријску страну.⁴³³

Теодоровић, је прво стигао у Петроварадин код генерала Сигентала. Ту је усмено саопштио вождов предлог, који је сажео у четири тачке:

1. Вожд је спреман да Аустрији преда сва утврђена места у Србији;
2. моли царску аустријску војску да уђе у Србију и помогне његовом народу у борби против Турака;

⁴³⁰ М. Деспот, „Страна сувремена штампа о Првом српском устанку (Allgemeine Zeitung -Аугсбург, Pressburger Zeitung – Пожун и Österreichischer Beobachter - Беч)“, *Историјски гласник*, 1-2 (1954), 237.

⁴³¹Регистар Војне команде у Земуну, Август, Земун, 30-31. август 1813. године, *Грађа из земуних архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 419.

⁴³²Вожд Карађорђе – цару Францу, Топола, 31. август 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 141.

⁴³³ Исто, 142.

3. моли помоћ у муницији;
4. моли да Аустрија врати све мушкарце способне за борбу, који са породицама пређу на аустријску страну, да устаничка војска не би била озбиљније ослабљена.⁴³⁴

Генерал је одговорио да прва три захтева представљају отворену повреду пријатељских односа између Порте и бечког двора, али да одлука не зависи од њега. Обећао је само да ће избеглице, као и њихови пратиоци бити примљени, уколико буду ненаоружани, у том смислу надлежним командама на граници су већ дата наређења. Сигентал је сматрао да српске вође нису заслужиле поверење Аустрије, али је ипак по будуће аустријске интересе било добро да се одржи добро расположење Срба према њој.⁴³⁵ Иако је ова понуда долазила у далеко драматичнијим околностима, обе стране држале су се својих старих циљева.

Сигентал је управо из тог разлога одобрио издавање пасоша до Беча Теодоровићу. Српска очекивања нису ипак наишла на разумевање у дипломатским круговима Монархије. О томе је Худелист обавештавао интернунција Штирмера у Цариграду. Худелист је, у Метернихово име, писао Штирмеру да ће цар користити своје добре односе са руским двором, не би ли га одвратио од сваке даље подршке српским вођама. Он је био уверен да ће таква царева настојања бити успешна и да ће Русија српски народ препустити њиховој судбини. Писао је да Штирмер треба да на поверљив начин о томе обавести Порту. Та настојања тебало је да прикаже као доказ искреног пријатељства Монархије и Турске, која само Аустрији има да захвали за промену држања Русије.⁴³⁶ Након што је Лазар Теодоровић изнео своју понуду у Бечу, она није наишла на одобравање ни Дворског ратног савета. Саопштавајући своје мишљење Државној канцеларији, ратни савет је навео да би заузимање српских тврђава, али и помоћ Србима у оружју било у супротности са политиком неутралности Аустрије. У тренутној ситуацији Дворски ратни савет не би саветовао такав корак.⁴³⁷ Војни планови о заузимању Србије, који су циркулисали предходних година сада су и

⁴³⁴ генерал Сигентал – грофу Белгарду, Петроварадин, 3. септембар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 146.

⁴³⁵ Исто, 147; Оваква вождова понуда била је у складу са забелешком војне команде у Земуну да Срби очекују помоћ од Аустрије у борби против Турака. Регистар Војне команде у Земуну, Август, Земун, 14. август 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 418.

⁴³⁶ Худелист – Штирмеру, Беч, 7. септембар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 150. Метерних је писао Штирмеру да Порти саопшти да се руски цар Александар изјаснио да се неће мешати у Портине распре са Србима. Стојан Новаковић, *нав. дело*, 211.

⁴³⁷ Дворски ратни савет – Државној канцеларији, Беч, 8. септембар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 152.

дефинитивно одбачени, и мораће да чекају нека друга времена. Истога дана Худелист је писао Метерниху да је он сагласан са одговором који је Теодоровићу дао генерал Сигентал. Порет тога он је предложио да се српке вође, ако пређу у Аустрију, буду држане под полицијским надзором у дубини аустријске територије, у Великом Варадину или Будиму.⁴³⁸

Пре него што је стигао одговор из Беча, генерал Червика је 11. септембра у Србију послао оријенталног тумача Агамала да провери да ли ће вожд са војском ићи у Шабац, као и да га обавести о пријему српских избеглица на аустријској територији.⁴³⁹ Вожд је и Амагалу говорио о својој привржености Монархији, наводећи да никада није био одан руском цару, као и да није био слеп да би видео да је лакше очекивати помоћ од стране силе од која је од Србије одвојена само једном водом, него од оне која је удаљена више стотина миља. Вожд је наводио да он није заборавио оно што је добио, али да његови сународници нису хтели то да увиде и сада због тога трпе последице. Једину утеху налазио је у Сигенталовом обећању о пријему српских избеглица.⁴⁴⁰

Аустријски одговор на понуду вожда Карађорђа био је очекивано негативан. Србија је сама окривљена за своје садашње стање будући да је увек одбијала аустријске предлоге за посредовање.⁴⁴¹ Ипак то није био крај покушајима устаника да да спрече неизбежно. Вождови изасланици ипак су успели да предају своја писма како цару Францу што је учинио секретар Стефан Јефтић, тако и цару Александру. На основу те последње српске понуде, Метерних, односно Државна канцеларија ипак ће почетком октобра, послати одређено упорство интернунцију Штирмеру за реаговање на Порти. Штирмеру је писано да су српски депутати поред Аустрије затражили заштиту и од цара свих Руса. Карађорђе се обратио двома силама директно да би покушао да добије опрост од Порте. Срби су прихватили да се потчине свом леигитимном суверену, да су спремни да прихвате османске чиновнике, да плаћају трибут, али да су спремни и да пролију крв, радије него да буду разоружани јер би на тај начин били препуштени на милост или немилост турске солдатеске. Срби су тврдили да су паше задужене за покоривање Србије дале наређење да се погубе сви мушкарци изнад седме године.⁴⁴²

⁴³⁸ Худелист – Метерниху, Беч, 9. септембар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 153.

⁴³⁹ Регистр Војне команде у Земуну, Септембар, Земун, 12. септембар 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 420.

⁴⁴⁰ С. Гавриловић, „Аустрија и српско-турски односи 1812-1813.“, 28.

⁴⁴¹ Худелист – Дворском ратном савету, Беч, 25. септембар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, XI, 174.

⁴⁴² Државна канцеларија – Штирмеру, Комотан, почетак октобра 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, 167.

Канцеларија је писала Штирмеру да није неопходно да га подсећа да се цар интересује за судбину Срба и да и даље мисли на измирење овога народа са Портом, а такво мишљење сада дели и руски цар. Ако је заиста тачно да је наређено истребљење читаве популације, онда и хуманост и хришћанско милосрђе налаже њиховим царским величанствима да покушају да ту опасност одврате. Канцеларија при томе не скрива потешкоће у покушају измирења Порте са њеним побуњеним поданицима, не заборављајући да су претходни аустријски кораци у том правцу били узалудни, као и да се Порта лако уплаши сваког мешања у њене унутрашње послове.⁴⁴³ Ипак цар је задужио Штирмера да учини директан демарш код реис-ефендије у правцу приближавања између султана („le Grande Seigneur“) и Срба. Обликовање форме овог демарша остављено је самоме Штирмеру, ослањајући се на његово познавање локалних прилика и искуство. У овим настојањима на Порти, Штирмер је требало да контактира и руског амбасадора грофа Италинског. Грофу су већ послата упутства истоветна Штирмеровим, па су два представника могли деловати заједно. Цар има на уму успех ове мисије, али на тај начин да не буду угрожени ни његово достојанство као ни пријатељски односи са Портом.⁴⁴⁴

Ипак било је прекасно да би било какав демарш имао успеха, судбина Србије била је запечаћена. Овај српски покушај само је потврдио политички курс који је Монархија заузела, а који се јасно видео и у њиховом предлогу за измирење изнетом неколико месеци раније. Територијална целовитост и одржавање Османског царства били су примарни интерес Хабзбуршке монархије у то време. Српска понуда за аустријско поседање земље, о чему се током претходних година чак и размишљало, сада од почетка није имала никакве шансе. Метерних је 1810. године изјавио да Србија моара бити или турска или аустријска, а у тим тренуцима, као и у наредним деценијама преферирана опција ће бити османска власт над Србима.

5.8 Пропаст Србије и избеглиштво

Након пада Засавице 17. септембра, уследила је опсада Шапца који ће ускоро и сам пасти у руке Турака. Српска војска поражена је и код Делиграда, а 21. септембра пало је и место које је лађама под заставом Монархије претходних месеци задавало велике муке, Пореч, где су према извештајима генерала Хагера, Турци масакрирали све

⁴⁴³ Исто, 167-168.

⁴⁴⁴ Исто, 168.

Србе.⁴⁴⁵ Турци су до 26. већ стигли до ушћа Мораве, све је изгледало изгубљено, све већи број избеглица је прелазио на аустријску страну, па су и митрополит Леонтије и пуковник Недоба затражили лађе за прелаз, одређених људи у Земун.⁴⁴⁶ Три дана касније аустријска команда у Земуну забележиће и један прелазак који би на симболичкој равни могао представљати пропаст, иако привремену, обновљене српске државе. Дана 29. септембра из Београда у Земун прешао је архимандрит Мелентије Никшић носећи са собом мошти Светог краља Стефана Првовенчаног.⁴⁴⁷

Почетком октобра крај је и заиста дошао. Вожд Карађорђе је заједно са Недобом, архимандритом Спиридоном Филиповићем и митрополитом Леонтијем, 3. октобра прешао у Земун и ступио у земунски контумац.⁴⁴⁸ Након Червинкине вести о свему томе, Сигентал ће два дана касније извести грофа Белгарда о детаљима. По преласку у Земун Недоба је разговарао са Червинком и после кратког оклевања му признао да је у контумац са њим прешао и сам Карађорђе. На питање где намерава даље да иде је одговорио : „До најближе руске границе“, али није тачно знао где. Истовремено, пуковник је обајашњавао Аустријанцима да се не сме раздвојити од Карађорђа, додајући да би више волео да буде изручен Турцима него да остави вожда. Где год Карађорђе буде био упућен и Недоба мора бити са њим.⁴⁴⁹ Вожд је Червинки рекао да намерава да иде у Русију, пошто је посредством изасланика Лазара Теодоровића српску нацију предао у руке аустријског цара. Молио је за издавање пасоша за одлазак у Русију, истовремено изјављујући да намерава да остави породицу у Петроварадину или Новом Саду, док он са Недобом не оде до заједничког штаба два цара, да би добио упутства где би се настанио у Русији. Сигентал је даље извештавао председника Дворског ратног савета о турском напредовању али и о све већем броју избеглица из Србије⁴⁵⁰

Турска војска ушла је 5. октобра и у Београд. Као и прилоком заузимања других места, и сада је турско освајање праћено таласом злочина над Србима, укључујући и масакр оних који су пробали да пређу преко Саве бежећи у Монархију. Ускоро у земунском контумаци нашао се и Младен Миловановић. Дан након што је Београд пао,

⁴⁴⁵ С. Гавриловић, „Нови подаци о злочинима Турака и босанских муслимана над Србима (1809-1814.)“, *Историјски часопис*, 39 (1994), 256.

⁴⁴⁶ Регистр Војне команде у Земуну, Септембар, Земун, 26-27. септембар 1813. године, *Грађа из земуних архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 421.

⁴⁴⁷ Исто, 29. септембар 1813. године, 421.

⁴⁴⁸ Исто, 3. октобар 1813. године, 421.

⁴⁴⁹ Сигентал – грофу Белгарду, Петроварадин, 5. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 169.

⁴⁵⁰ Исто, 170.

Карађорђе је послат у карантин у манастир Фенек.⁴⁵¹ Већ тада број српских избеглица у Монархији прешао је 100 хиљада. Највећи део њих је, према извештајима, Монархија намеравала да смести у цивилни део Баната, али је један део од око 4 хиљаде људи ступио у редове хабзбуршке војске, у Влашко-Илирску регименту под командом пуковника Михаљевића.⁴⁵²

Наводи о приступању Срба царско-краљевској војсци нису били усамљени нити случајни. Дворски ратни савет је од досељених Срба намеравао да створи један српски добровољачки фрајкор, који би био употребљен у рату против Наполеона. Искусни српски војници били су пожељни у аустријској војсци. Још током септембра на царев предлог даване су повластице устаничким вођама које би одлучиле да приступе фрајкору. Управо је пуковник Михаљевић, који је врбовао 4 хиљаде људи у своју регименту, био задужен за формирање фрајкора.⁴⁵³ Да су одређени устаници заиста и приступили фрајкору сведочи и конфиденцтски извештај упућен барону Хагеру. У том извештају се наводи да су одређене војводе и капетани приступили аустријским добровољцима. Међу њима су Цинцар Јанко Поповић, кога су турске власти тражиле због убиства Турака пред пада Београда, бивши заменик београдског управитеља Радич (Петровић), као и капетан Ђурковић. Сваки од устаничких старешина са собом је довео одређен број људи. Тако је према извештају са Ђурковићем, фрајкору приступило 150 људи, док је Радич Петровић имао са собом 200 коњаника Арнаута. Цинцар Јанко је располагао са 500 пешака.⁴⁵⁴ Ипак, фрајкор и поред приступања одређеног броја Срба није имао знатно масовнији одзив. Кривица за то свађивана је на граничарске генералне команде, које су овај задатак занемаривале. Поред тога на слаб одзив су утицали и лоши животни услови, као и двадесетодневни карантин.⁴⁵⁵ Барон Хагер, шеф бечке полиције, обавештавајући самог цара да српске избеглице након карантина нису опасне по јавну безбедност, додаће и да регрутовање у фрајкор изгледа не води ничему.⁴⁵⁶ На неуспех шире мобилизације за фрајкор утицала је и

⁴⁵¹ Регистр Војне команде у Земуну, Октобар, Земун, 6. октобар 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 421. И пуковни Недоба је молио да и он буде у карантину у неком од Фрушкогорских манастира, али је забележено 7. октобра да Недоба не може ни у једном манастиру да издржи карантин.

⁴⁵² Анонимни извештај, Земун, 6. октобар, 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 172.

⁴⁵³ А. Ивић, *Између Првог и Другог српског устанка (Од септембра 1813. до априла 1815. године)*, Загреб 1917, 51-52.

⁴⁵⁴ Конфиденцтски извештај Барону Хагеру, Беч, 11. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 178.

⁴⁵⁵ Исто, 179.

⁴⁵⁶ барон Хагер – цару Францу, Беч, 20. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 182.

Турска. Постијала је бојазан да ће Турска, због француског подстицања, напасти Монархију са трупима које су се још налазиле у Србији. Фрајкор би могао бити један од разлога, компромитујући Монархију код Порте, јер регрутовање турских поданика, Срба, у фрајкор, „није начин да се стекне суседско пријатељство или поверење“.⁴⁵⁷ Још један фактор је према аустријски властима утицао на слабљење одзива у фрајкор, а то је било деловање руских емисара, укључујући и неизбежног Недобу. Њему и другим руским емисарима приписивано је да Србе одвраћају од фрајкора и да их врбују за иселјавање у Русију.⁴⁵⁸ Повратак избеглих у Србију коначно је осујетио аустријску идеју. Велики део оних који су раније приступили фрајкору, сада су исти напуштали и враћали се у Србију. Сам је мањи део њих и заиста упућен у рат против Француске.⁴⁵⁹

Међу избеглим Србима и устаничким вођама у Земуну нашли су се и Јаков Ненадовић и Цинцар Јанко Поповић, који ће ступити у фрајкор. Аустријски конфиденти из Земунa јављали су о стању у коме су се налазиле избеглице. Међу њима је влада велика беда, скоро сви су кржави, скоро голи и без крова над главом, а у таквим условима морају провести 20 дана у карантину. Они који су остали у Србији били су приморани да побегну у шуме. Они траже начин да пређу на аустријску страну, изражавајући жељу да постану војници Монархије, али аустријске власти не могу да им помогну будући да се још увек налазе у Србији. Сами Турци нуде амнестију за Србе, али и припремају војску од 30 хиљада људи која ће кренути у унутрашњост Србије да би извршила „чишћење земље.“⁴⁶⁰ Мукама српских избеглица чак ни на аустријској страни није био крај. Дешавало се да Турци пређу реке и нападну српске избеглице. О томе сведочи и извештај у коме је аустријски мајор Чолић из Старе Оршаве оптужен за претерану наклоност према Османлијама. Он је оптужен и за омогућавање тих упада Турцима.⁴⁶¹ Ове продоре Турака преко Дунава у Банат, зауставиће надолазак воде средином октобра. На простору Баната и Срема, односно Петроварадинске, Влашко-Илирске и Немачко-банатске регименте формирани су и избеглички логори у којима су избегли Срби морали издржати двадесетодневни

⁴⁵⁷ генерал Хагер – грофу Белгарду, Темишвар, 28. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 188.

⁴⁵⁸ гроф Белгард – Државној канцеларији, Беч, 29. октобар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 297.

⁴⁵⁹ А. Ивић, *Између Првог и Другог српског устанка*, 58.

⁴⁶⁰ Конфидентски извештај барону Хагеру, Земун, 7. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 175-176.

⁴⁶¹ Unter denen strengsten Contumaz Anstallten, und bey so vielen Servianer im Contumaz Plätzen an unserem Ufer, würden es die Türken wohl nie gewagt haben, sich derley Frechheiten zu erlauben, wenn Ihnen dazu nicht ein Fingerzug oder Aufmunterung wäre gegeben worden. Генерал Хагер – Дворском ратном савету, Темишвар, 7. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 173-174.

карантин. Нарочито бројни били су логори у Банату.⁴⁶² У Петроварадинској регименти било је пет великих избегличких логора.⁴⁶³ Карантин је издржаван у јако тешким условима и под ведрим небом, без обзира на хладноћу и временске прилике. Да би се избегле епидемије препоручено је да се избеглице упуте у унутрашњост. На то је утицала и потреба за насељавањем. Угрско намесничко веће је тако препоручивало смештај једног дела избеглица у крашовски округ, истовремено тражећи од цара и краља Франца, да се Србима избеглим испред Турака одобри насељавање у празна насеља и пружање помоћ из коморских магацина.⁴⁶⁴ Цар ће ове молбе уважити одобравајући насељавање дела избеглица на подручју Војне Границе, одбијајући само предлоге за упућивање избеглица у Ердељ.⁴⁶⁵

Са потпуним турским освајањем Србије талас избеглица је прекинут. Укупан број Срба који су прешли у Аустрију износио је око 110 хиљада људи, у Срем је прешло 64.010 лица, док је у Банат прешло 45.675.⁴⁶⁶ Несрећа српских избеглица била је праћена и угњетавањем, изнуђивањем и разним злоупотребама аустријских граничарских официра у Срему, иако није било притужби у Банату, вероватно је и тамо било злоупотреба.⁴⁶⁷ Дворски ратни савет биће обавештен о тим притужбама у фебруару 1814. године. Генералу Сигенталу биће наложено да спроведе истрагу. За највећи део угњетавања избеглица биће оптужен директор земунског контумаца Блау.⁴⁶⁸ Избегличко питање како у пограничним региментама и контумацима, тако и у угарском провинцијалу, остаће актуелно и у наредним годинама, чак и у време избијања Другог српског устанка у пролеће 1815. године до када ће се највећи број Срба вратити и територију Србије.

5.9 Устаничке вође, Руси и питање изручења

Након потпуне пропасти устанка и пада Србије, главно питање у односу Монархије према Србима али и Османском царству постао је проблем боравка

⁴⁶² С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 374-377.

⁴⁶³ М. Гавриловић, *нав. дело*, 42.

⁴⁶⁴ Угарско намесничко веће – Угарској дворској комори, Будим, 19. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 181.

⁴⁶⁵ Цар Франц даје сагласност за насељавање избеглица, Франкфурт, 29. новембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 208.

⁴⁶⁶ С. Гавриловић, *Прилог историји трговине и миграције Балкан-Подунавље XVIII и XIX век*, Београд 1969, 241. Алекса Ивић наводи нешто мање бројеве, за Срем 61.714, а за Банат само 22.040 лица, остатак се налазио у провинцијалу или се брзо након тога враћао назад и бивао брисан са спискова, укупно око 100 хиљада људи, један мањи део је и остао на аустријској територији. А. Ивић, „Избеглице из Србије на аустријском земљишту године 1813. и 1814.“ *Историјски часопис*, 2 (1949-1950), 157.

⁴⁶⁷ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 423.

⁴⁶⁸ А. Ивић, „Избеглице из Србије на аустријском земљишту године 1813. и 1814“, 160-162.

устаничких вођа и руских преставника у Аустрији и турских захтева за њиховим изручењем.

Боравак српских старешина на аустријској теритрији покушаће војне власти да искористе. Команда у Земуну је очекивала је да ће од српских вођа, тренутно избеглих у Земун, моћи да прибави сазнања који су то аустријски поданици подстицали „Србијанце“ на учешће у Тицановој буни у Срему и истовремено их одговарали од потчињавања Аустрији.⁴⁶⁹ Тај корак је команди саветован из Беча. Дворски саветник Јозеф Окл, је писао генералу Червинки управо тражећи да се на пажљив и спретан начун прикупе управо те информације везане за организовање Тицанове буне.⁴⁷⁰ Поред тога, аустријске власти намеравале су да искористе и имовину устаничких вођа као обештећење за изгубљене аустријске товари са робом. Саветник Худелист био је један од оних који су то свесрдно саветовали. Он је Метерниху писао о одговорности устаничких вођа за разбојништва. Поред тога Худелист је разговарао и са руским послаником у Бечу, грофом Штакелбургом о Недобином заштитничком држању према српским вођама. Посланик се оградио од Недобиног деловања, али је сматрао да би о томе требало обавестити грофа Неслеродеа, како би се избегли неспоразуми између Руса и Аустрије.⁴⁷¹ Питање обештећења биће решено одлуком Дворског ратног савета која је била у складу са Худелистовим мишљењем, иако је генерал Сигентал био против ње.⁴⁷²

Поред српских устаника, као што смо већ навели, на аустријској територији нашао се и руски представник у Србији пуковник Недоба. Овај руски официр дуже времена је био трн у оку аустријске дипломатије, за време свог боравка у Србији. Иако му није дозвољено да издржава карантин у неком од манастира, он је настојао да одржи везу са устаничким вођама. Након издржаног карантина, Недоба је као руски поданик могао слободно да се креће. Већ смо изнели аустријске сумње да је он подстицао Србе на иселавање у Русију, а против фрајкора. Због свих тих сумњи Недоба је, као и један број аустријских официра, морао бити под присмотром за шта је

⁴⁶⁹ Регистр Војне команде у Земуну, Октобар, Земун, 22. октобар 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 424. Аустријске власти посебно су биле заинтересоване да расветле и улогу Русије у побуни Срба из 1807. године, али никада се није дошло до краје са истрагом о улози као Руса тако и устаничких старешина у Тицановој буни. С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 416-418.

⁴⁷⁰ Дворски саветник Окл – Червинки, Беч, 22. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 186.

⁴⁷¹ Худелист – Метерниху, Беч, 8. октобар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 229.

⁴⁷² Дворски ратни савет – Славонској и Банатској генералној команди, Беч, 10. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *ГрађабБечких архива*, IV, 176-177.

аустријска полиција ангажовала свог провереног човека Уроша Несторовића.⁴⁷³ Након повратка вождових изасланика из стана руског цара, Недоба је поново имао везу са својим претпостављенима, али аустријске власти су изоловале Карађорђа и српске војводе. Разлог за изоловање било је обећавање руске помоћи и позив на сеобу у Русију, на чему је и Недоба радио. Српски су устници морали бити изоловани од руског утицаја. Недобина настојања да што више Срба придобије за наељавање у Русију, иако је подржана од руске владе, нису уродила плодом. Генерал Сигентал је тако писао да је у Земуну, Недоба придобио свега седам особа.⁴⁷⁴ Ипак Монархија није желела да се озбиљније замера своме савезнику у рату са Наполеоном, Русији, па је наставила да гледа кроз прсте и толерише ова Недобина настојања, која су продужена и у наредној 1814. години али знатно опрезније, јер ни сам пуковник није хето да испровоцира аустријске власти на реакцију.⁴⁷⁵ Поред Недобе аустријски конфиденти окривљивали су у руског пуковника Стефана Живковића да такође негативно утиче на земунске трговце, а у његов круг укључени су и бивши градоначелник Константин Хацић, као и Милош Урошевић.⁴⁷⁶

Пријем устаничких вођа пред Монархију је поставио још један изазов. То се пре свега односило на турске захтеве за изручење Карађорђа и других војвода што је могло озбиљно да утиче на односе два царства. Иако су власти Монархије помагале Турску испорукама токм рата, биле спремне и да допусте повратак избеглицама након проглашења амнестије, вратиле су назад и покрштене Турке из Београда, ипак упорно су одбијале да изруче српске вође.⁴⁷⁷ Међу аустријским пограничним командантима постојао је и страх да ће Турци то покушати и силом да остваре. Посебно је на Аустријанце остављала утисак бројна турска војска која се још увек налазила у Србији, као и присуство самог великог везира. Поједини погранични команданти бојали су се да аустријске снаге на Војној граници неће бити довољне.⁴⁷⁸

⁴⁷³ Урош Несторовић – барону Хагеру, Будим, 5. новембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 192.

⁴⁷⁴ Сигентал – грофу Белгарду, Петроварадин, 27. октобар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 291.

⁴⁷⁵ А. Ивић, *Између Првог и Другог српског устанка*, 61-66.

⁴⁷⁶ Конфидентски извештај барону Хагеру, б.м., 15. новембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 195-196.

⁴⁷⁷ А. Ивић, *Између Првог и Другог српског устанка*, 33.

⁴⁷⁸ Сигентал – грофу Белгарду, Петроварадин, 8. октобар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 225; Иако се Сигентал жалио на недовољне снаге, двадесетак дана касније генерал Хагер је наводио да Аустрија може на границама скупити и до 150 хиљада људи. И поред тога и он је страховао од турског напада под француским утицајем. Генерал Хагер – грофу Белгарду, Темишвар, 28. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 187-188.

Одмах по уласку турске војске у Београд, Каршли-Али паша је 7. октобра од генерала Червинке, преко тумача Теодота, затражио изручење устаничких вођа. Паша је рекао да жели пријатељство Аустрије али се питао како је могуће да су власти Монархије прво подржавала побуњене турске поданике, а сада им дају и заштиту.⁴⁷⁹ Након тога, иако аустријске власти нису отворено признале да су примиле устаничке вође, у Београд је послат тумач Амагал како би разговарао са пашом. Паша је позвао генерла Червинку у Београд на даље разговоре о судбини Карађорђа и војвода, пошто је и велики везир ускоро требало да стигне у Београд. Паша је чак наводио и да он не тражи изручење већ да се што пре постигне споразум двојице царева о томе.⁴⁸⁰

Червинка је ове позиве пренео генералу Сигенталу. Он је сматрао да Червинка не би требало да прелази у Београд због опасности да не буде задржан као талац. Ипак сматрао је да треба одржавати контакте са Турцима, наводећи да преговоре ипак треба одуговлачити док се не консултују више власти у Бечу. Червинки је наредио да на турске захтеве одговори да је могуће да су поједини устаници прешли у Аустрију, али да се не зна тачно место њиховог боравка. Ипак аустријске власти намеравају да их потраже да би били кажњени и дали задовољење за недела почињена према њеним поданицима. Из тог разлога ни једна генерална команда не може да их преда без одобрења врховних власти.⁴⁸¹ Земунска команда и заиста је наставила да одржава контакте са Турцима. Турци су наводили да знају за Карађорђев прелазак у Аустрију, а за 10 до 12 дана очекивало се да ће у Београд стићи и велики везир па је са њим требало наставити даље разговоре.⁴⁸² Бехрем-паша, командант турске румелијске војске, упутио је 11. октобра 1813. писма генералима Сигенталу и Хагеру. У тим писмима паша је тражио да српске вође, пребегле у Аустрију, буду похватане и задржане до споразума о изручењу између турског и аустријског двора.⁴⁸³ Турци су у Београду очекивали долазак великог везира са додатних 15 хиљада војника, и надали се да ће његов долазак преломити ствари око изручења Карађорђа и војвода. Уколико Аустрија то одбије сматрали су да ће велики везир објавити рат Монархији и отети их силом.⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ Червинка – Сигенталу, Земун, 7. октобар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 215

⁴⁸⁰ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 402; А. Ивић, *Између Првог и Другог српског устанка*, 34-35.

⁴⁸¹ Сигентал – грофу Белгарду, Петроварадин, 7 октобар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 223.

⁴⁸² Регистр Војне команде у Земуну, Октобар, Земун, 9. октобар 1813. године, *Грађа из земуних архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 422.

⁴⁸³ А. Ивић, *Између Првог и Другог српског устанка*, 33.

⁴⁸⁴ Исто, 40.

Дворски ратни савет је 15. октобра писао Сигенталу да Карађорђа и устаничке вође одмах након издржаног карантина склони дубље у унутрашњост земље, док би Турцима било речено да је Аустрија примала и Турке када су их Срби прогонили па да из истих хуманих разлога сада прима Србе, и то махом ненаоружане старце, жене и децу. Турци нису имали разлога за незадовољство према Аустрији, због пружања помоћи у ратном материјалу током покоривања Србије. Требало је дакле и даље инсистирати да се не зна Карађорђево бораиште.⁴⁸⁵ И у Бечу су делили сумње у турске намере. Тако је Худелист писао Метерниху да се Турцима није свидело што је Монархија примила избеглице из Србије, па сада претећи траже изручење Карађорђа и других српских вођа. Иако није у потпуности делио страховања пограничних команданата сматрао је да треба спречити сваку евентуалност. Пошто је Турака у Србији било доста, за разлику од аустријске војске на граници, он је предлагао да се великом везиру упутити један официр који би му објаснио мотиве за пријем избеглица као и да понуди наставак снабдевања турске војске које би било плаћено у готовини као и до сада. И Худелист је сматрао да устанике треба што пре удаљити од границе, али не међу њихове истовернике.⁴⁸⁶

У то време и велики везир Хуршид-паша стигао је у Београд. Са његовим доласком повећана је бројност турске војске у Србији, а опажен је и повећан број турских шајки на Сави и Дунаву код Београда.⁴⁸⁷ Контакти између Турака и Аустријанаца су одржавани, али је турско незадовољство било очигледно. Турци су се и претећим тоном обраћали аустријским властима. Турско незадовољство бележили су и конфиденти аустријске полиције. Један извештај је наводио да се Турци жале да Аустрија штити њихове непријатеље, што је супротно добросуседским односима два царства. Постијала је и гласина да ће Порта покушати да поврати још осморицу српских вођа поред самог војводе Карађорђа.⁴⁸⁸ Због турског незадовољства генерал

⁴⁸⁵ Исто, 38. Текст дописа Дворског ратног савета генералу Сигенталу од 15. октобра 1813. године, фуснота бр. 5.

⁴⁸⁶ Худелист – Метерниху, Беч, 16. октобар 1813. године. А. Ивић, *Списи*, IX, 255.

⁴⁸⁷ Регистр Војне команде у Земуну, Октобар, Земун, 16. октобар 1813. године, *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1809-1813*, III, 422. Алекса Ивић процењује бројност турске војске на око 65 хиљада војника, извештаји полицијских конфидената претеривали су и ишли до процена да Турака у Србији има и до 130 хиљада. Конфидентски извештај барону Хагеру, Земун, 28. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа Бечких архива*, IV, 190.

⁴⁸⁸ Конфидентски извештај барону Хагеру, Темишвар, 28. октобар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 189.

Сигентал је потчињеним командантима регименти наредио да буду на опрезу и спремни на сваку евентуалност.⁴⁸⁹

Државна канцеларија је због таквих околности на граници донела одлуку да устаничке вође из манастира Фенек пребаци у Петроварадин, где ће бити држани под надзором, иако је Недоби тада дозвољено да се састаје са Карађорђем. Сам Метерних се слагао са Худелистовим предлозима да се устаници упуте што даље од границе, сматрајући да би било најбоље када би били упућени у Унуташњу Аустрију. Интернунцију Штирмеру писао је да Порти представи пријем српских избеглица као акт човечности, иако су Срби последњих месеци нанели велике штете аустријским поданицима, али да Аустрија из хуманих разлога мора бар у најнужнијем да их помогне. Турска војска је гонећи Србе направила и неколико повреда аустријске територије па Беч није посумњао у држање Порте и зато Метерних очекује да ће Порта правично просуђивати држање Беча. По питању изручења Карађорђа и других војвода коначну одлуку донеће цар, али Порта може изнети одређене захтеве сопственом Двору за даље договоре.⁴⁹⁰

Штирмер је и заиста крајем октобра и почетком новембра у Цариграду преговарао са турским представницима о избеглицама али и о изручењу устаничких старешина. Опширан извештај о тим преговорима биће упућен у Беч 4. новембра. Штирмер је одговарао на притужбе Порте да су Срби превели одређени број заробљених муслимана на аустријску страну. Интернунције је то категорички порицао наводећи да би то било у супротности са општим законима Монархије, и да би такви заробљени муслимани морали одмах бити ослобођени. Што се тиче устаничких сатрешина он је остављао могућност да су они прешли у Аустрију. Пошто Порта њих жели заробљене, интернунције је у шали додао да ће се то и остварити ако Аустрија успе да их регутује у своју армију. Реис-ефендија је одговорио да такав одговор неће бити по вољи великом везиру који захтева изручење свих Срба пребеглих у Аустрију заснивајући то на мировним уговорима између две стране. Везир жели и да се за решење тог питања именују комесари са обе стране. Штирмер је обећао да ће свом Двору пренети ове жеље Порте, али је сматрао да је именовање комесара непотребна мера када је турски отправник послова већ у Бечу и он се може ангажовати на овом питању. Поред тога сматрао је и да позивање на уговоре није оправдано, Пошто у Београдском миру нема одредби о изручењу бегунаца и вођа бунтовника, већ само о

⁴⁸⁹ Сигентал – грофу Белграду, Петроварадин, 24. октобар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 281-282.

⁴⁹⁰ С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 407-408.

њиховом уклањању са границе.⁴⁹¹ Интернунције је навео и примере када је Турска поступала супротно од онога што сада захтева, мислећи ту пре свега на мађарске побуњенике и њихове потомке који још увек живе у Турској, као и на прелазак дела аустријских поданика из Буковине у Молдавију 1805. године. Ипак Штирмер је настојао да задржи пријатељску форму разговора и обећао да ће све изнете Портине захтеве пренети бечком двору, али је изнео и уверење да ће се две владе сложити уколико Турска не буде захтевала више него што је спремна сама да испуни.⁴⁹²

Са друге стране након доласка великог везира у Београд, проглашена је општа амнестија на основу султановог фермана. Уследили су и нови захтеви да се устаничке старешине изруче Турској. Поново су се чуле гласине о томе да се Турска спрема да нападне Аустрију због Карађорђа. Због могуће опасности, али и противречних извештаја који су стизали, барон Хагер наредиће расписом конфидентима у Земуну, Темишвару али и Бечу да раде на прикупљању информација о могућим непријатељским акцијама Турака.⁴⁹³ Током прве половине новембра турски захтеви за изручењем старешина неколико пута су поновљени од стране великог везира, наводећи да се на њих амнестија не односи и да они морају бити ухапшени и изручени, инсистирајући ипак на пријатељству две царевине. Аустријске власти наставиле су са одбијањем изручења, али је Сигентал писао везиру да су главне старешине похапшене и да треба да одговарају за штету начињену аустријским поданицима.⁴⁹⁴ И поред делимичног смиривања ситуације са постављањем Сулејман-паше Скопљака за београдског везира, конфиденти ће наставити да шаљу извештаје да међу Турцима има незадовољства због пријема Срба. Иако су Турци признавали помоћ аустријске владе у поковању Срба, ипак су били незадовољни „заштитом“, коју је Монархија пружала српским вођама.⁴⁹⁵ Пред сам одлазак из Београда велики везир је тумачу Теодоту, још једном поновио захтев за изручење Срба, додајући да ће о томе разговарати и са интернунцијем по повратку у Цариград.⁴⁹⁶

⁴⁹¹ Извештај о разговорима на Порти, Цариград, 4. новембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 190-191.

⁴⁹² Исто, 192.

⁴⁹³ барон Хагер – конфидентима, Беч, 6. новембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 192.

⁴⁹⁴ А. Ивић, *Између Првог и Другог српског устанка*, 42-44.

⁴⁹⁵ Конфидентски извештај, Земун, 25. новембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 206-207.

⁴⁹⁶ тумач Теодото - секретару фон Енгелу, Земун, 29. новембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 209.

За то време у Бечу је доношена одлука о даљој судбини устаничких старешина. Одлучено је да Дворски ратни савет треба да изрази задовољство због објављене амнестије, као и да неће отежавати повратак избеглица. Ипак када су устаничке вође у питању, оне су се тешким увредама и разбојништвом огрешиле о аустријске поданике па Монархија мора од њих потражити задовољење и одштету, за шта се сада указала прилика, па велики везир не би тебало да се љути што је Аустрија користи.⁴⁹⁷ Худелист је у свом обраћању Метерниху, поновио став да Карађорђе мора бити интерниран у аустријску унутрашњост, односно Грац, док би друге вође биле смештене у другим градовима у Аустрији под јаким надзором.⁴⁹⁸ Пошто се аустријски државни врх сагласио са тим ставом, 22. новембра Државна канцеларија је донела одлуку о интернацији устаничких вођа у Грац. На основу ове одлуке упућено је и обавештење командама у Петроварадину и Темишвару, команданту у Унутрашњој Аустрији генералу принцу Хоенцолерну као и земаљском гувернеру, али и шефу полиције барону Хагеру, да би он издао одговарајућа наређења полицији у Грацу да би се утврдила будућа места за боравак устаничких старешина.⁴⁹⁹

Власти Монархије нису биле нарочито задовољне избором Сулејман-паше Скопљака за београдског везира. Извештаји су говорили да је нови командант строг и повучен, али добар војник.⁵⁰⁰ Метерних је сматрао да је он пријатељ Француза и био је забринт за отварање трговачког пута преко Србије, а са њим се слагао и Худелист.⁵⁰¹ Нови паша затражио је од аустријских власти и повратак свих пребеглих турских породица, на шта му је генерал Червинка затражио повратак свих раније пребеглих аустријских поданика у Србији. Међутим од ових захтева се одустало јер је Тајна дворска и државна канцеларија сматрала да би због тог захтева Турци могли још више да инсистирају на изручењу устаничких вођа.⁵⁰²

Худелист је почетком децембра писао Метерниху да би Турци могли званично да затраже изручење старешина, на основу постојећих мировних уговора, као што је то било пренесено Штирмеру неких месец дана раније. И саветник је делио Штирмрово

⁴⁹⁷ Државна канцеларија – грофу Белгарду, Беч, 20. новембар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 356.

⁴⁹⁸ Худелист – Метерниху, Беч, 21. новембар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 359.

⁴⁹⁹ гроф Колоредо – барону Хагеру, Беч, 23. новембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 202-203.

⁵⁰⁰ Конфидентски извештај барону Хагеру, б.м., 19. новембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа Бечких архива*, IV, 201.

⁵⁰¹ Метерних – Штирмеру, Беч, 3. децембар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 378. Метернихова убеђења могао је да потврди и конзул у Травнику Паулић наводећи да је управо Сулејман-паш подстицао великог везира да се српске старешине силом отму из Аустрије.

⁵⁰² С. Гавриловић, *Војводина и Србија*, 414.

мишљење да да такви захтеви у немају основа. У XVIII члану Београдског мира није било одредбе о изручењу, већ само о кажњавању разбојника и њиховом удаљавању са границе. Поред тога изручење није долазило у обзир ни због религиозних разлога.⁵⁰³ Метерних је те разлоге прихватио, и писао је интернунцију да такве захтеве Порте треба да одбије, уз коришћење одредби Београдског мира, што је интернунције већ једном и учинио. Штирмер је имао задатак да обавести Порту да су неке од старешина упућене у Унутрашњу Аустрију, у складу са мировним одредбама. Да би се што боље припремио Штирмер је од генерала Сигентала добио и преписе и преводе свих турских писама која су се односила на изручење старешина. Суочена са сталним аустријским одбијањем, али и са поразом њених савезника Француза, Порта ће почетком 1814. године одустати од даљег инсистирања на изручењу Карађорђа и других војвода.⁵⁰⁴

Вожд Карађорђе и војводе били су приморани да одреде своје представнике у поступку одштете аустријским трговцима, а сав новац и драгоцености су им одузети. Тек 18. децембра донета је и коначна одлука Дворског ратног савета о интернацији у Штајерској. Барон Хагер писао је да ће старешине како буду пристизале у Грац, бити слате даље све до доласка Карађорђа, као и да ће они бити тихо надзирани, а њихова преписка по могућности пресретана и слата вишим аустријским властима.⁵⁰⁵ Коначно 23. јануара 1814. године кренуће вожд, а за њим и остале војводе пут Штајерске.⁵⁰⁶

⁵⁰³ Худелист – Метерниху, Беч, 5. децембар 1813. године, А. Ивић, *Списи*, IX, 382-383.

⁵⁰⁴ А. Ивић, *Између Првог и Другог српског устанка*, 45.

⁵⁰⁵ Извештај барона Хагера, б.м., децембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 223-224.

⁵⁰⁶ А. Ивић, „Интернација Карађорђа и његових војвода у Штајерској“, у: *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, 68.

ЗАКЉУЧАК

„Нема сумње да је наш сопствени интерес да се у Србији успостави ранији поредак.“⁵⁰⁷ Ове речи кнеза Метерних из средине априла 1813. упућене аустријском интернунцију у Цариграду, Штирмеру, на најбољи начин осликавају став који је Монархија коначно заузела у српском питању. Изградња тог става трајала је неколико година. Метерних је још 1810. изјавио да Србија мора бити или турска или аустријска. Тек 1813. коначно се определио. До тада политика Монархије према Србији вијугала је чудноватим ходницима аустријске политике и дипломатије. Било је више ставова и више предлога у погледу судбине Србије. Од аустријског војног поседања, преко турске вазалне кнежевине везане за Монархију па све до коначно преовлађујућег става да Србија мора остати провинција Османске царевине. Стојан Новаковић сматрао је да је Монархија 1812. године пропустила прилику да искористи српско незадовољство Букурешким миром и да замени Русију у улози српског покровитеља што би ишло на њену корист. Монархија је такву прилику имала и током 1809. године са српским незадовољством, па макар и тактичким, руским држањем. Већ тада та је прилика пропуштена. Монархија, пробајући да балансира међу странама није тада успела да се наметне као посредник између Срба и Порте. Жеља аустријских власти и Двора да ни у чему не буду компромитовани омела је тај наум. Иста жеља била је присутна и 1812. године. Ипак цео ток устанка, условио је коначну реакцију Монархије.

Више је фактора допринело да Аустрија заузме став да Србија мора бити покорена. Правац аустријске трговине који је ишао преко Балкана према Блиском истоку, водио је преко Србије. Иако је са поразом Наполеона Монархија повратила свој излаз на море она никада неће бити поморска сила, Дунав и копнена трговачка рута остаће за њу најважнији. О важности ове трговачке руте, која би турским поковањем Србије била осигурана сведочио је и Худелист када је писао Метерниху у новембру 1813. године да би обезбеђење трговачке руте олакшало промет и убрзало поштански саобраћај. Метерних се слагао са тим становиштем и у том смислу издавао наређења Штирмеру.⁵⁰⁸ Покоравање и умирење Србије било је дакле у интересу Монархије. Српски устаници показали су се, из аустријске перспективе, као опасни суседи по њену трговину што се видело из инцидентата са лађама на Дунаву.

⁵⁰⁷ Метерних – Штирмеру, Беч, 16. април 1813. године, А. Ивић, Списи XI, 53.

⁵⁰⁸ Худелист – Метерниху, Беч, 1. новембар 1813. године, А. Ивић, Списи XI, 311; Метерних – Штирмеру, Беч, 2. новембар 1813. године, А. Ивић, Списи XI, 318.

Поред тога устанак, а нарочито његов утицај ван граница Србије, који се огледа у Тицановој буни у Срему, показао је Монархији да више не може имати поверења чак ни у своје православне поданике. Устанак је допринео расту славофобије и неповерења према православнима. Тицанова буна показала је опасност од револуције словенских народа, што ће у наредним деценијама израсти у својеврсни мит у аустријској политици, који ће опседати аустријску политичку елиту као најгора ноћна мора. Иза православних Срба, Монархија је видела прсте свог највећег супарника на Балкану, Русије. Србија би у било којој форми независности била подложна руском утицају и присуству што се заиста током устанка и догодило. Чак и 1810, када су израђивани планови за аутономију Србије, она би била под стриктном контролом. Да би се предухитрили покрети балканских народа и руске акције које би могле да пре времена и супротно интересима Монархије окончају Источно питање, Османска царевина је морала опстати, како је то Метерних нагласио у разговору са Наполеоном. Два древна царства, оба ослабљена изнутра, започеће тада да је ослањају једно на друго, као два трошна зида када један попусти, и други ће неизбежно пасти. А пропаст Турске значила би вакум моћи који би попуниле друге силе, а у првом реду Русија. Поуке из Првог српског устанка су извучене. Управо ће то искуство приморати Монархију да будно мотри на становништво Балкана, а нарочито на Србе, како аустријске поданике тако и туђе. Та је пракса започета још током устанка о чему сведоче бројни конфиденцтски извешатји о њиховом расположењу.

Проширење аустријске власти и престижа преко граница њене моћи на Бечком конгресу, врхунцу Метернихове политике, условило је каснију пасивну политику на Балкану. Могућност сукоба са Русијом била је још један узрок томе. Чињеница да је Русија 1813. године била заузета на другој страни, могућила је Монархији ову нешто смелију стратегију да осигура свој интерес, али чак и тада Монархија је настојала да се не компромитује, па Турцима није испоручила тражене топове. Неактивност или неодлучни кораци постаће главна одредница аустријске политике. Балкан никада није за Метерниха био од прворазредног значаја, а у времену Свете Алијансе, он ће радити у споразуму са Русима. Политика вођена од краја XVIII века неће се знатније мењати. Преокрет ће уследити знатно касније.

Са друге стране, Монархија није у потпуности желела да одбије Србе од себе. Међу војним круговима деценијама ће опстајати освајачки планови за југоисток који ће тек након Солферина и Садове избити у први план. Они за сада нису имали утицаја на

тај став. Беч је сматрао да ће малим уступцима купити пријатељство и захвалност Срба, који би били спремни да због тога делују у корист Монархије.

Посебну пажњу заслужује питање пријема и интернације устаничких старешина у Аустрији. Мотиви бечке владе и у овом случају били су разнолики. Устаничке старешине морале су бити изоловане и држане подаље како од других избеглица, тако и од Турака и од Русије.⁵⁰⁹ Турци су захтевали изручење старешина што је Монархија упорно одбијала. Власти у Бечу нису желеле да се компромитују у очима хришћанске Европе, а нарочито Русије. Поред тога постојали су и други мотиви. Већ смо наводили да су Аустријанци били заинтересовани за сазнања о организовању Тицанове буне, везама српских старешина са њом, али и могућој руској позадини. Та истрага није одмакла далеко и није донела значајнија сазнања. Одбијање изручења старешина као и сам пријем избеглица из Србије крајем 1813. године може се повезати и са настојањем да се Срби у потпуности не отуђе од Монархије.⁵¹⁰ Још један мотив се може размотрити, нарочито за упорно одбијање да се старешине изруче Турској. Ради се о контактима који су са устаницима одржавани током година. Они би могли компромитовати Монархију и код Турске, а са изручењем могли би бити откривени. Порта је дуго сумњала у аустријско држање, па би откривање тих контаката значило и неминовно погоршање односа два царства, што би наштетиле интересима Монархије. Страх од компромитације условљавао је сваки аустријски потез и врло често, значио и спречавање сваке акције.

Гушење Првог српског устанка није донело прекид, него само успоравање развоја српске државности и постепеног пута ка независности. Србија ће током целог века, наредних стотину година бити у компликованим односима са Монархијом. Они ће мењати од подношења малене Кнежевине Србије, преко комбинације претњи, сплетки и малених уступака у време Кримског рата, зависности Србије у време краља Милана, да би након тога они кренули у другом правцу. Некада зауздаване освајачке

⁵⁰⁹ Карађорђе је затражио да му буде дозвољено да отпутује у стан руског цара, о чему је барон Хагер обавестио цара Франца, што је он одбио. барон Хагер – цару Францу, Беч, 11. новембар 1813. године, С. Гавриловић, *Грађа бечких архива*, IV, 195; Царево решење од 24. новембра.

⁵¹⁰ Када је Прота Матеја Ненадовић децембра 1814. и јануара 1815. године код Худелиста и цара молио заштити за српски народ од турских злочина и зулума, Худелист му је одговорио да су сами криви за своје стање, окривљујући пре свега старешине и њихово одбијање аустријске помоћи и незахвалност за већ учињено. Ипак да нису желели да у потпуности прекину сваку нит са Србима и да одрже бар део расположења према Монархији, сведочи и чињеница да су и Худелист и цар Франц тада бар пристали да преко Штирмера замоле султана да утиче на престанак зулума у Београдском пашалуку. Исто је сведочио и поновни пријем избеглица и старешина за време Хаџи-Проданове буне, али се ипак и са том праксом престало да би се избегла компромитација код Порте. „Дневник Матеје Ненедовића“, у: Прота Матеја Ненадовић, *Изабрана дела*, 204-208.

тежње на југоистоку, сада ће постати основа аустријске политике, нарочито након окупације Босне и Херцеговине 1878. Отворено непријатељство и освајачке намере Хабзбурга морале су чекати неко друго време и друге околности.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

1. АСАНУ – Архив српске академије наука и уметности
2. Списи – Списи Бечких архива о Првом српском устанку,

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ

1. Архив Српске академије наука и уметности (прикључен му је и Архив Историјског института Сану) – Заоставштина Душана Пантелића

ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

2. Белов, М.В, *Первое сербское восстание 1804—1813 гг. и Россия. События, документы, историография*, Нижний Новгород 1999.
3. Гавриловић Славко, *Грађа бечких архива о Првом српском устанку*, III – IV, Београд, 1992-1994.
4. Гавриловић Славко, *Грађа о Срему и његовим везама са Србијом*, Сремски Карловци 1965
5. *Грађа из земунских архива за историју Првог српског устанка 1810-1813*, књ. III, пр. Т. Илић, Београд 1969.
6. Ивић Алекса, *Списи бечких архива о Првом српском устанку*, књ. I – XI, Београд 1935-1977.
7. Куниберт Бартоломео, *Српски устанак и прва влада Милоша Обреновића: 1804-1850*, I, Београд, 1988.
8. Маретић Гедеон Ернст, *Историја српске револуције 1804-1813*, Београд 1987.
9. Мијатовић Чедомил, „Преписи из званичних и поверљивих извештаја енглеске абасаде у Цариграду од 1804-1814.“, *Споменик* 54 (1922), 60-106.
10. Ненадовић Прота Матеја, *Изабрана дела*, пр. Горан Максимовић, Сремски Карловци – Нови Сад 2007.
11. *Первое сербское восстание 1804-1813 гг. и Россия Кн. 2. 1808-1813*, пр. И. С. Достян и др., Москва 1983.
12. Le traité de paix de Presbourg, 26 décembre 1805, у : Napoleon.org, la site d'histoire de la foundation Napoleon, 22. 09. 2018,

<https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/le-traite-de-paix-de-presbourg-26-decembre-1805/>, (22. 09. 2018).

13. *Memoirs of Prince Metternich 1773-1815*, II, ed. R. Metternich, London 1880.
14. *The Annual Register, Or, A View of the History, Politics, and Literature for the Year 1807-1809*, London 1809 – 1821.

МОНОГРАФИЈЕ

15. Гавриловић Михаило, *Милош Обреновић*, I, Београд 1908.
16. Гавриловић Славко, *Војводина и Србија у време Првог српског устанка*, Нови Сад 2004.
17. Гавриловић Славко, *Прилог историји трговине и миграције Балкан-Подунавље XVIII и XIX век*, Београд 1969.
18. *Европа и српска револуција 1804 – 1815*, ур. Чедомир Попов, Нови Сад 2004.
19. Екмечић Милорад, *Дуго кретање између клања и орања: Историја Срба у Новом веку 1492-1992*, Београд 2008.
20. Екмечић Милорад, *Стварање Југославије 1790-1918*, I, Београд 1989.
21. Ивић Алекса, *Из доба Карађорђа и сина му кнеза Александра*, Београд 1984.
22. Ивић Алекса, *Између Првог и Другог српског устанка (Од септембра 1813. до априла 1815. године)*, Загреб 1917.
23. *Историја Османског царства*, пр. Р. Мантран, Београд 2002.
24. Јакшић Гргур, *Европа и васкрс Србије (1804-1834)*, Београд 1927.
25. *Југословенске земље и Русија за време Првог српског устанка 1804-1813*, ур. Васа Чубриловић, Београд 1983.
26. Љушић Рadoш, *Вожд Карађорђе*, I, Београд 2000.
27. Љушић Рadoш, *Српска државност 19. века*, Београд 2008.
28. Новаковић Стојан, *Васкрс државе српске*, Београд, 1904.
29. Пантелић Душан, *Београдски пашалук пред Први српски устанак, 1794-1804*, Београд 1949.
30. Павловић Стеван, *Историја Балкана 1804-1945*, Београд 2004.
31. Попов Нил, *Србија и Русија од Кочине крајине до Светоандрејске скупштине*, I, Београд 1870.
32. Поповић Васиљ, *и српско питање 1804-1918*, Београд 1940.

33. Поповић Васиљ, *Метернихова политика на Блиском истоку*, Београд 1931.
34. Радонић Јован, *Римска куријаија јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд 2017.
35. Форд Форд, *Европа у доба револуција 1780-1830*, Београд 2005.
36. Beer Adolf, *Die Orientalische Politik Österreichs seit 1774*, Prag-Leipzig 1883.
37. Smelić Milan, *Austrijska obaveštajna služba prema Srbiji za vreme Prvog srpskog ustanka*, Beograd 1959.
38. Smelić Milan, *Obaveštajna služba u Srbiji pred poslednji austrijsko-turski rat 1777-1792*, Beograd 1957.
39. *Empires and Peninsulas. Southeastern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople 1699 – 1829*, ed. P. Mitev, I. Parvev, M. Baramova, V. Racheva, Berlin 2010.
40. Ellis Geoffrey, *Napoleon*, Harlow 1997.
41. Evans Roberth John, *Austria, Hungary and the Habsburgs 1683-1867*, Oxford 2006.
42. Hanioglu Şükrü, *Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton 2008.
43. Ingrao Čarls, *Habzburška monarhija 1618-1815*, Beograd 2014.
44. Kisindžer Henri, *Diplomatija I*, Beograd 1999.
45. Taylor Alen, *Habsburška Monarhija 1809-1918*, Zagreb 1990.
46. Tuncer Huner, *Das Osmanische Reich und Metternichs Politik:Übersetzt von Mehmet Tahir Öncü*, Berlin 2014.

ЧЛАНЦИ

47. Гавриловић Славко, „Аустрија и српско-турски односи 1812-1813.“, *Зборник радова Матице српске за историју*, бр. 50 (1994), 7-31.
48. Гавриловић Славко, „Нови подаци о злочинима Турака и босанских муслимана над Србима (1809-1814.)“, *Историјски часопис*, 39 (1994), 255-259.
49. Грачев В.С., „Сербский вопрос на переговорах 1812 года между Россией и Турцией о заключении Бухарестского мира“, *Славяноведение*, 1 (2001), 3-17.

50. Деспот, Мирослав „Страна савремена штампа о Првом српском устанку (Allgemeine Zeitung -Аугсбург, Pressburger Zeitung – Пожун и Österreichischer Beobachter - Беч)“, *Историјски гласник*, 1-2 (1954), 225-238.
51. Ивић Алекса, „Избеглице из Србије на аустријском земљишту године 1813. и 1814.“ *Историјски часопис*, 2 (1949-1950), 157-163.
52. Ивић Алекса, „Леополд Ранке и српско-аустријски односи за време Првог српског устанка“, *Глас СКА*, бр. 179 (1938), 119-134.
53. Ивић Алекса, „План аустријских државника да Србију освоје препадом 1812. године“, *Време*, бр. 3146 (1930), 3.
54. Милићевић Милић, „Снабдевање и исплата оружја и војне опреме током Првог српског устанка“, *Гласник. Историјски архив Ваљев*, 32 (1990), 1-15.
55. Driault Edouard, „The Coalition of Europe Against Napoleon“ *The American Historical Review*, vol. 24, no. 4 (1919), 603-624.
56. Davison Roderic H., „"Russian skill and Turkish Imbecility": The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered“, *Slavic Review*, vol. 35, no. 3 (1976), 463-483.
57. Meriag Lawrence, „The First Serbian Uprising (1804 – 1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question“, *Slavic Review*, vol. 37, no. 3 (1978), 421-439.
58. Parker Harold, „Why Did Napoleon Invade Russia? A Study in Motivation and the Interrelations of Personality and Social Structure“, *The Journal of Military History*, Vol. 54, No. 2 (1990), 131-146.
59. Roider Karl Jr., „Kaunitz, Joseph II and the Turkish War“, *The Slavonic and East European Review*, vol. 54, no.4 (1976), 538-556.
60. Schroeder Paul, „Napoleon's Foreign Policy: A Criminal Enterprise“, *The Journal of Military History*, Vol. 54, No. 2 (1990), 147-162.
61. Vann James, „Habsburg Policy and the Austrian war of 1809.“, *Central European History*, vol.7, no.4 (1974), 291-310.